T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

1950-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

FURKAN ARDA

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. UĞUR TAŞKAN

EDİRNE
2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan ARDA tarafından hazırlanan **"1950-1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi"** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca **18 Ocak 2018 Perşembe** günü saat **11.00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul Edilmesine ..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Yrd. Doç. Dr. Uğur TAŞKAN	Olumlu (Kabul edilmesi)	
Yrd. Doç. Dr. Serap YOLCU YAVUZ	Olumlu (Kabul edilmesi)	
Yrd. Doç. Dr. Latif PINAR	Olumlu (Kabul edilmesi)	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

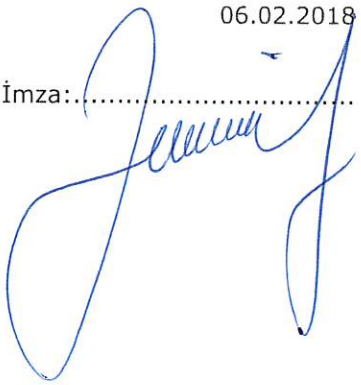
TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10180770
Yazar Adı / Soyadı	FURKAN ARDA
T.C.Kimlik No	23506715650
Telefon	5327980484
E-Posta	furkanarda@edirnegroup.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1950 - 1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi
Tezin Tercümesi	Analysis of Turkey-US Relations in 1950-1960
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	143
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. UĞUR TAŞKAN
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

06.02.2018

İmza:.....

Tezin Adı: 1950-1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi
Hazırlayan: Furkan ARDA

ÖZET

14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye'de 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı el değiştirmiş ve Türk siyasal hayatına 1946 yılında giren Demokrat Parti, 1950 yılındaki seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alarak tek başına iktidar olmuştur. Demokrat Parti, iktidara geldiği dönemde Komünizmin tehditlerinden korunmak için Batı ile iş birliğine yönelmiş; özellikle ekonomik anlamda alınan yardımlar ve destekler bir süre sonra Türkiye'nin ekonomisini Batı'ya bağımlı hale getirmiştir. Bu çalışmada, bu bağımlılılığın, dönemin konjonktürü gereği mi yoksa Türkiye kaynaklı siyasi hatalar nedeniyle mi gerçekleştiğini analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Amerika İlişkileri, Demokrat Parti, Türkiye'nin NATO'ya girişi, A.B.D Politikası.

Name of Thesis: Analysis of Turkey-US Relations in 1950-1960
Prepared by: Furkan ARDA

ABSTRACT

On May 14, 1950, the 27-year Republican People's Party changed hands in Turkey and the Democratic Party, which entered Turkish political life in 1946, became the sole ruler by taking the vast majority of votes in the 1950 elections. The Democratic Party turned to the business union with the West to protect itself from the threat of Communism when it was in power; especially in the economic sense, helped support and after a while the economy of Turkey has become dependent on the West. In this study, it is aimed to analyze whether this addiction is due to conjuncture or political mistakes originating from Turkey.

Key Words: Relations between Turkey and United States, Democrat Party, Turkey’s affiliation to N.A.T.O., U.S.A. Policy,

TEŞEKKÜR

Çalışmam sırasında bana rehber olduğu için tez danışmanım Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Uğur TAŞKAN'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans öğrenimime başlamamda yardımcı olan ve öğrenim süresince ders aldığım başta Prof. Dr. Sibel TURAN hocam olmak üzere, sayın hocalarım Doç. Dr. Nergiz ÖZKURAL KÖROĞLU, Doç. Dr. Neziha MUSAOĞLU, Doç. Dr. İbrahim KAMİL, Yrd. Doç. Dr. Erhan ATAY ve Arş. Gör. Dr. Esma ARDA'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
TEŞEKKÜR iii
İÇİNDEKİLER iv
TABLOLAR vii
KISALTMALAR viii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TÜRKİYE'NİN ABD EKSENİNDE BATI BLOKUNA ENTEGRASYON SÜRECİ 8

1.1. Geleneksel Olarak Türk Dış Politikası ve Batılı Devletler 9
1.1.1. Türk Dış Politikasını Etkileyen İçsel Faktörler 9
1.1.2. Türk Dış Politikasının Askeri, Siyasal, Ekonomik Aktörlerle İlişkisi 15
1.1.3. Türk Dış Politikasının Çevresindeki Uluslararası ve Bölgesel Sistem 18
1.1.4. Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri 18

1.2. Amerikan Dış Politikasının Özellikleri 21
1.2.1.Amerikan Dış Politika Yapımı 26
1.2.2. Amerikan Dış Politikasındaki Kültürel Öğeler 29

1.3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Düzenin Gelişimi 32

1.4.Savaş Sonrası Türk Dış Politikası 40

1.5. Savaş sonrası Türkiye-ABD Yakınlaşması 43
1.5.1. Truman Doktrini 44
1.5.1.1. Türkiye'nin Truman Doktrini'ni Kabulü 46
1.5.1.2. 12 Temmuz 1947 Anlaşması 47
1.5.1.3. Doktrinin Sonuçları 49
1.5.2. Marshall Plânı ve Oluşumu 53
1.5.2.1. Türkiye ve Marshall Plânı 54
1.5.2.2. Yardımların Kullanılışı ve Sonuçları 56
1.5.3. Amerikan Askeri ve Ekonomik Yardımları 58
1.5.3.1. Türkiye'ye Yapılan Yardımların Nedenleri 61
1.5.3.2. Türkiye'nin Yardımlar Karşısındaki Tutumu 63
1.5.3.3. Yardımların Miktarı ve Kullanım Alanları 64
1.5.3.4.Yardımlara Paralel Olarak Amerikan Yatırımcılara Tanınan Ayrıcalıklar 66

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE (1950-1955) TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİ 68
2.1. Türkiye'nin NATO'ya Üyeliği 69
2.1.1. CHP Döneminde Üyelik Çabaları 71
2.1.2. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Dahil Olması 72
2.1.3. Akdeniz Paktı 76
2.1.4. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olma Süreci 77
2.1.5. Balkan Paktı 84
2.2. Türkiye ABD İlişkilerinde Gerçekleştirilen Antlaşmalara Bakış 88
2.2.1. Önemli İkili Antlaşmalar 89

2.2.1.1.Ortak Güvenlik Anlaşması 89
2.2.1.2. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi 90
2.2.1.3. Askeri Tesisler Antlaşması 92
2.2.1.4. Vergi Muafiyetleri Antlaşması 94
2.2.1.5. Atom Enerjisi Antlaşması 95
2.2.2. İkili Antlaşmalardan Doğan Sorunlar 95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKİNCİ DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE (1955-1960) TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİ 98

3.1. 1955-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Ortaya Çıkan Sorunlar 99
3.2. Ortadoğu'da Türk-Amerikan İşbirliği 102
3.2.1. Eisenhower ve "Yeni Bakış" Stratejisi 103
3.2.2. Eisenhower Doktrini 105
3.2.3. ABD'nin Ortadoğu'da Bozulan Hesapları ve Yeni Girişimleri 110
3.2.4. Jüpiter Füzeleri Sorunu 115
3.2.5. U-2 Olayı ve Türkiye 117

SONUÇ 118

KAYNAKÇA 127
Kitaplar 127
Makaleler 132
İnternet Kaynakları 134
Gazeteler 135

TABLOLAR

Tablo-1. 1950-1960 Döneminde Ülke Yönetimi 7

Tablo-2.Marshall Planı Yoluyla Verilen Yardımlar 60

Tablo-3. ABD'nin Ekonomik Yardımları 65

Tablo-4. Demokrat Parti ile ABD Yakınlaşmasının Sonuçları 122

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

A.e. : Aynı Eser

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

ASSA : Anlaşma ile Sınırlandırılmış Silah ve Araçlar

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

Der. : Derleyen

CIA: Merkezi İstihbarat Teşkilatı

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

Çev. : Çeviren

DP : Demokrat Parti

MGK : Milli Güvenlik Kurulu

MSB : Milli Savunma Bakanlığı

NATO : North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

UGYK/ISAF : Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti /International Security Assistance Force

UNPROFOR : United Nations Protection Protection Force / BM Koruma Gücü

USCENTCOM : United States Central Command / Amerika Birleşik Devletleri Merkez Komutanlığı

GİRİŞ

1946 yılında kurulan Demokrat Parti ile Türkiye Cumhuriyeti çok partili siyasal sisteme geçmiş, bu geçiş Türk Dış Politikası'ndada bir takım değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel Türk Dış Politikası'nın dinamiklerine baktığımızda iki temel unsur karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, Osmanlı dönemi ile beraber 300 yıllık bir geleneğe sahip olan ve jeopolitik konumun avantajlarından faydalanan denge politikasıdır. İkincisi ise "Batıya karşı batıcılık" cümlesi ile özetlenen, Batı devletlerine karşı kendi çıkarını sonuna kadar savunan ancak "batılı ilerlemeciliği" modernizasyon sürecine eklememeye çalışan dış politika tutumudur. Gerek uluslararası ilişkiler, gerek Amerikan dış politikası, gereksede Türk-Amerikan ilişkileri açısından bir dönüm noktası olan II. Dünya Savaşı ile beraber Türk Dış Politikası'nda bahsi geçen "batı" algısının muhatabı, daha ziyade Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Bu durumu iki boyutta açıklamak mümkündür. Uluslararası İlişkiler boyutundan bakılacak olursa, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki büyük devletler güç kaybetmiş, ABD ve SSCB iki büyük süper güç haline gelmiş, bunun dışındaki devletler de bu iki süper gücün eksenine girmeye başlamıştır. Bununla beraber, Türk siyaseti boyutundan bakılacak olursa, Türkiye çok partili sisteme geçiş yapmış, 1950 yılında cumhuriyetin ilanından bu yana ilk defa farklı bir siyasi parti Türk Dış Politikası'nın belirleyicisi ve yürütücüsü konumuna gelmiştir.

Savaş sırasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, ilk aşamada ABD'nin Türkiye'yi 1941 tarihli ''Ödünç Verme ve Kiralama'' yasası kapsamına dahil ettiği ve Türkiye'nin İngiltere ile olan yakın ilişkilerini göz önünde tutarak yardım göndermeye başladığı görülür. Böylelikle Türkiye söz konusu yasadan ilk faydalanan devletler arasına girmiştir; ancak Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamamız sonucunda Washington'un sert tepkisi nedeniyle Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi MacMurray'ın tüm çabalarına karşın yardım kesilmiştir.[1] Fakat uluslararası konjonktürün aldığı şekil karşısında Amerikan

[1] Öngörülmüş olan bu yardım, 15 milyon dolar değerinde cephane, siper malzemesi, silah, ağır yük araçları ve teçhizatı kapsıyordu. Türkiye'nin bu paketten eline ancak, Almanya ile Saldırmazlık Paktı

yöneticileri Türkiye'yi resmen yukarıda adı geçen yasa çerçevesine almaya karar vermiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye-ABD yakınlaşması giderek artmaya başlamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Sovyet tehdidine karşı Batı dünyasına yakınlaşan Türkiye, Batı'da kurulan ittifaklar içinde yer almak için büyük çaba göstermiştir. Örneğin, CHP tarafından başlatılan NATO'ya üye olma girişimleri 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti (DP) tarafından da devam ettirilmiştir. DP iktidarının ilk dönemlerinde (1950-1954) iki hükümet kurulmuş ve dış politikada aktif biçimde Batı'ya dönük bir politika izlenmiştir. Bu dönemde DP'nin en önemli icraatı 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyeliğini gerçekleştirmek olmuştur. 1950'de patlak veren Kore Savaşı sürecinin son aşamalarında NATO'ya kabul edilen Türkiye, ABD ile olan ilişkilerini daha da geliştirmenin yollarını aramıştır. Türkiye, bu savaşa ABD tarafında dahil olarak niyetini göstermiş, sürecin devamında da ikili ilişkiler daha yakın bir hale bürünmüştür. Akabinde, Türkiye-ABD ilişkileri, her iki ülkenin de ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde tanımlanan ortak çıkarlar üzerine kurulmaya başlamış, Türkiye kendisine coğrafi olarak daha yakın olan Sovyet blokundan giderek uzaklaşmıştır. Türkiye, üzerinde hissettiği Sovyet askeri ve siyasi baskısını, siyasi açıdan Batı Bloku içinde yer alıp askeri açıdan da NATO'ya üye olarak dengelemeye çalışmıştır. Aynı şekilde, Amerika Birleşik Devletleri de, Avrupa'da da hissedilen Sovyet baskı ve yayılmacılığını dengelemek üzere bir savunma örgütü niteliğiyle NATO'yu en önemli araç olarak görmüş ve kullanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen ideolojik kutuplaşma yalnızca askeri/güvenlik ekseninde olmamıştır. Soğuk Savaş dönemi yaşanmayan sıcak

---

imzalamasından önce yola çıkan ve değeri 1.290.000 dolar olan 50 adet 155 mmlik havantopu ve cephanesi geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Füsun Türkmen, *Kırılgan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.51.

çatışmaların yerini siyasi ve ekonomik çekişmeler almıştır. Bu bağlamda NATO ile askeri/güvenlik boyutunda sıklaşan ikili ilişkiler ekonomik anlaşmalarla da pekiştirilmiştir. Genel olarak, önce Truman Doktrini ardından da Marshall Planı ile başlayan Türkiye-ABD ekonomik yakınlaşması, özellikle de NATO'ya katılımdan sonra gerçekleşen ve bugün bile sayısı tam olarak verilmeyen siyasi ve ekonomik ikili anlaşmalarla kalıcı bir hale bürünmüştür. Kabul edilmelidir ki, Türkiye'nin NATO'ya katılması ABD ile ilişkileri aşırı güçlendirmiş, iki ülke için de kopması zor bir noktaya taşınmıştır. Bir bakıma iki ülke ilişkilerinin kurumsal çerçevesini oluşturan NATO içerisinde Türkiye, güçlü komşusu Sovyetler Birliği'ne karşı savunma alanında NATO'nun imkan ve yeteneklerinden yararlanırken; ABD ve NATO da, Türkiye'nin, Sovyetler Birliği karşısındaki stratejik konumundan faydalanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'deki siyasi ve ekonomik kalkınma da ABD tarafından dikkatle izlenmiş, gerektiğinde Türkiye'nin içişlerine karışılması olarak da nitelenebilecek politikalar uygulanmıştır. Özellikle de ikili anlaşmalarda bu durum devamlı olarak görülmüştür. Hatta, hükümetin bazı ikili anlaşmaları meclise getirmeden Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile yürürlüğe koyması, bu tartışmaları daha da alevlendirmiştir. Bu dönemde DP de, ABD'ye aşırı yakınlaşması ve dış politikada giderek ABD eksenli olması; dolayısıyla da dış politika manevra alanını daraltması nedeniyle sertçe eleştirilmiştir.

İç politikada ise Türkiye II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarını yaşamaya devam etmiştir. Savaş dönemi ülke içinde oluşan kıtlık halk tabanında CHP'ye olan güveni azaltmış, böyle bir dönemde CHP kadrolarından ayrılarak DP'yi kuran kadrolar 1950 yılında tek başına iktidar olmuştur. Toprak reformu, diyanet işleri, ekonomik kalkınma programları ve demokratikleşme bağlamında tartışmalar yaşanırken, Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Gerek iç siyasetteki ayrışmalarda siyasal temsiliyet sorunu olması, gerekse II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü hallerin sona ermesi ile ortaya çıkan demokrasi talebi, Türkiye'yi sistemsel olarak çok partili hayata taşımıştır. Dahası, Türkiye'nin

stratejik olarak yakınlaşmak istediği Batı Bloku'da Türkiye'nin demokratikleşmesini olumlu karşılamaktaydı. Dolayısıyla Türkiye'de iç politika bağlamında Batı dünyasına entegrasyon gereği duymuştur. Ancak bu durumda da sertçe eleştiriler olmuş, batıcılık ya da Amerikancılık düşüncesine çeşitli kesimlerce şiddetle karşı çıkılmıştır.

1950-1960 dönemi boyunca yaşanan bu gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkileri incelenirken göz önünde bulundurulacaktır. Çalışmanın temel amacı Türk dış politikası açısından, DP'nin ABD'ye yakınlaşma stratejisinin fayda ve zararlarını analiz etmektir. Uluslararası ilişkiler açısından ABD Batı bloğuna liderlik etse bile, DP'nin ABD ile iyice yakınlaşması doğal olarak ikili ilişkilerden daha az fayda sağlandığı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ABD ile olan ikili ilişkilerinde aslında daha fazlasını elde edebileceği literatürde tartışma konusudur. ABD'nin sağladığı güvenliğin yanında Türkiye ekonomik olarak gerektiği kadar kalkınamamış, bu durum güvenlik meselesinin gerçekte bu kadar maliyetli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Ayrıca, bu yakınlaşma ABD'nin Türkiye'nin devamlı olarak iç işlerine karışma hakkı elde ettiği argümanı ile de sert bir biçimde eleştirilmektedir.

Özellikle de yapılan ikili anlaşmaların gizliliği nedeniyle bu dönemde uygulanan dış politikanın salt güvenliği sağlama eksenli olduğu da iddia edilebilir. Dolayısıyla, dış politika gibi gerek iç gerekse dış dinamiklerin dikkatli bir biçimde analiz edilmesini gerektiren bir alanda Demokrat Parti tarafından uygulanan politikaların incelenmesi, üç bağlamda önemlidir. Birinci bağlam, Türk dış politikasının ilk defa Türkiye içinde bulunan farklı bir siyasi irade tarafından yönetilmesi; ikinci bağlam, Türk dış politikasının manevra ve denge politikası kabiliyetlerinin iki kutuplu dünya düzeninde ne kadar uygulanabildiği; üçüncü bağlam ise, özellikle de ekonomi alanında görülen iç politika zaafiyetinin dış politika yapımına ne kadar etki ettiğini analiz etmektir. Savaş sonrası dönemde bu üç bağlam

da Türkiye tarihinde görülmüş ilkler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilkleri Demokrat Parti'nin ne kadar yönetebildiği hala tartışma konusudur.

Belirtilen bu hususları analiz etmek çalışmanın temel esin kaynağı olmuştur. Savaş sonrasında Türk Dış Politikası ciddi bir sınavdan geçmiştir. Savaş dönemi boyunca uygulanabilen çok taraflı dengeleme politikaları koşulların değişmesi ile birlikte iki taraflı bir boyuta evrilmiştir. Ancak Türkiye'nin iç politikasında da çok partili hayata geçiş sonucunda bir dönüşüm gözlenmiş ve bu dönüşüme paralel olarak dış politika araçlarıda çeşitlenmiştir. Özet olarak, Türk Dış Politikası'nda ilklerin test edilmesi ve günümüzdeki siyasi duruma tarihsel bir derinlik kazandırılması, bu çalışmanın temel hedefleridir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk Dış Politikası geleneği ve II. Dünya Savaşı sonrası (1945-1953) dönem incelenecektir. Bu bölümün temel amacı, Demokrat Parti döneminde izlenen politikaların nedenlerini tarihsel bağlamda analiz etmektir. Özellikle de Türk Dış Politikası'nın temel dinamiklerine bakmak, Demokrat Parti'nin dış politikada neleri dönüştürdüğünü görmek bakımından önemlidir. Buna ilaveten, Demokrat Parti döneminde ilişkilerin geliştiği ABD'deki dış politika sürecine ve dış politika dönüşümlerine de kısaca bakılacaktır. Ayrıca, uluslararası ilişkiler tarihinde büyük bir kırılmaya neden olan II. Dünya Savaşı, akabinde iki kutuplu bir dünya meydana gelmiştir. Türkiye'nin bu dönemdeki politikaları, yine, 1950-1960 döneminin dış politika derinliğini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, 1950-1960 arası dönemde şekillenen politikalar tam anlamı ile 1945 yılında başlayan Soğuk Savaş'ın etkisi altında kalmıştır. Kabul edilmelidir ki, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ilerleyen ilişkileri tam anlamı ile tahlil edebilmek adına Soğuk Savaş taraflarının belirginleştiği 1945-1953 arası dönemi incelemek önemlidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde 1950-1955 arası dönem incelenecektir. Bu dönemi incelerken kronolojik sıra üzerinden gidilecek ve ilişkilerdeki kırılma noktalarına bakılacaktır. Bu dönem içerisindeki temel argüman; ilişkilerin daha sorunsuz bir şekilde derinleştiği, iki tarafın da çıkarlarına uygun politikalar yürütüldüğü ve Türkiye'nin ekseninin tek tarafa doğru yöneldiği üzerinedir. Bu dönemdeki temel kırılma olayları ise 1950'de başlayan Kore Savaşı'na Türkiye'nin dahil olması, 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ve paralelinde gelişen önemli ikili antlaşmalardır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1955-1960 arası döneme bakılacaktır. İkinci bölümde izlendiği gibi, bu bölümde de olaylar ve kırılma anları kronolojik bir sıra ile analiz edilecektir. Bu döneme ilişkin çalışmanın temel argümanları ise şu şekildedir; İlişkiler, özellikle de Türkiye açısından, iyiden iyiye tek tarafa evrilmiş, Türkiye'nin ilişkilerden sağladığı fayda azalmış, giderek ABD'ye daha bağımlı hale gelmiş ve bunu aşacak bir dış politika üretememiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen çıktılar yorumlanacaktır. Ulaşılan nokta, DP yönetiminin gerek bağımlı gerekse bağımsız değişkenler nedeniyle giderek ABD'ye bağlanan ve bu ilişkilerden sağlanan faydanın giderek azaldığı bu süreci engelleyemediği üzerinedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerden kasıt, o dönemde gerek Türkiye gerekse Soğuk Savaş koşullarında DP'nin aslında pek de fazla seçeneği olmadığıdır. Nitekim, DP'den önceki dış politika vizyonu da Soğuk Savaş koşullarının oluştuğunu görmüş ve ABD'ye yakınlaşmak istemiştir. Ancak şu da belirtilmeilidir ki, özellikle 1955-1960 döneminde ABD'den devamlı olarak talep edilen askeri ve ekonomik yardımlar, daha önce verilenlerin etkili bir biçimde kullanılamadığını ve Türkiye'nin kendi kendine yetebilen bir ülke konumuna getirilemediğini göstermektedir. Kabul edilmedir ki, dış politika açısından kendi kendine yeten bir ülke olmanın önemli avantajları bulunmaktadır.

Tablo 1: 1950-1960 Döneminde Ülke Yönetimi

Cumhurbaşkanı	Hükümet	Başbakan	Dışişleri Bakanı
Celal BAYAR (22.05.1950-27.05.1960)	I.Menderes Hükümeti (22.05.1950-09.03.1951)	**Adnan MENDERES**	**Fuat KÖPRÜLÜ**
	II.Menderes Hükümeti (09.03.1951-17.05.1954)	**Adnan MENDERES**	**Fuat KÖPRÜLÜ**
	III.Menderes Hükümeti 17.05.1954-09.12.1955)	**Adnan MENDERES**	**Fuat KÖPRÜLÜ**
	IV.Menderes Hükümeti (09.12.1955-25.11.1957)	**Adnan MENDERES**	**Fuat KÖPRÜLÜ**
	V.Menderes Hükümeti (25.11.1957-27.05.1960)	**Adnan MENDERES**	**Fatin Rüştü ZORLU**

Kaynak: Atay Akdevelioğlu, Batı Bloku Ekseninde Türkiye 1945-1960, Türk Dış Politikası Cilt:I, ed. Baskın Oran, 18. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 479.

İktidara geldiği ilk dönemde 1950-1956 arasında DP dışişleri bakanı Mehmet Fuat Köprülüdür. 1956 yılından 1960 yılına kadar ise bu geminin dümeninde Fatin Rüştü Zorlu oturmuştur. 10 yıllık iktidar döneminde Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuştur. Bu nedenle siyasi olarak kendi içinde sürekliliği bulunan bir dış politikadan bahsedilebilir.[2]

[2] Ahmet Salih İkiz, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:37, 2016, s.465.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE'NİN ABD EKSENİNDE BATI BLOKU'NA ENTEGRASYON SÜRECİ

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye'nin Batı bloğuna yönelmesi sürecini analiz etmek için savaş sonrası duruma bakmak gerekmektedir. Bu dönemdeki koşullar, kutuplaşmanın nedenini de özetlemektedir. Dolayısıyla bu bölümde savaş sonrası koşullar ortamında Türkiye'nin pozisyonu özetlenerek Türk-Amerikan ilişkilerinin DP dönemindeki başlangıç durumu ortaya konacaktır. Savaş sonrasında Türkiye ekonomik yardımlara şiddetle ihtiyaç duymuş, ayrıca Sovyet tehdidini de ensesinde hissetmiştir. Dolayısıyla ABD tarafından başlatılan 1947 Truman Doktrini ve Marshall Yardımları'ndan Türkiye de faydalanmıştır. Ayrıca bu dönemin başında Boğazlar sorunu da sıcaklığını korumaya devam etmiş, uluslararası alanda Boğazlar üzerindeki Sovyet baskısını ABD dengelemiştir. Türkiye, iki kutuplu dünya düzeninin belirginleşmeye başladığı 1945-1953 yılları arasında tarafını net bir biçimde belirlemiştir. 1950 yılında devlet yönetimi değişse bile batıya entegrasyon süreci kesintiye uğramamış, ancak boyutu farklılaşmıştır. Temel olarak denilebilir ki, Türk Dış Politikası geleneğine bağlı olarak Demokrat Parti de dış politika yapımında keskin bir kırılmaya izin vermemiştir. Böyle bir durumda, dönemin hakim iki süper gücünden biri olan ABD ile ilişkilere tarihten gelen bir geleneğin ürünüdür denilebilir. Ancak ABD ile ciddi anlamda ülke içi meselelere de karışabileceği antlaşmaların yapılması, "Batı'ya rağmen batıcılık" geleneği bağlamında soru işaretlerine neden olmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, Türk Dış Politikası'nın temel özellikleri verilecektir. Belirtildiği gibi, DP bu geleneklerin dışına çıkmamış, ancak bu gelenekleri farklı boyutlarda kullanmıştır. Çalışmanın bu argümanını tam olarak ortaya koyabilmek için Türk Dış Politikası'nın ne olduğunu incelemek

gerekmektedir. İkinci olarak, II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde gelişen Soğuk Savaş koşulları ve uluslararası konjonktür özetlenecektir. Bu özetlemedeki temel amaç, dış politika yapımındaki konjonktürel kısıtlamaları ve fırsatları tam anlamı ile görmek olacaktır. Üçüncü olarak, Türkiye'nin o dönemdeki dış ilişkilerine bakılacaktır. Kabul edilmelidir ki, savaş sonrasında ortaya çıkan iki baskın güç, diğer devletlerin dış ilişkilerine doğrudan ve/veya dolaylı olarak etki etmiştir. Blok tercihlerinde bu devletler kendi çıkarlarını maksimize ederken, kendi aralarındaki çıkar ve güvenlik meselelerini de baz almıştır. Dolayısıyla bütünsel bir analiz için Türkiye'nin o dönemki ilişkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Son olarak, 1945-1950 Türkiye-ABD ilişkilerine bakılacaktır. 1950-1960 arası görülen Türk-Amerikan yakınlaşmasının temelleri, 1945-1950 yıllarında hızlı bir biçimde atılmıştır.

1.1.Geleneksel Olarak Türk Dış Politikası ve Batılı Devletler

Herhangi bir dış politika yapımı etkileyen ülkenin iç ve dış faktörleri analiz edilmesi güç boyutlar içermektedir. Bu bağlamda, bir devletin bir başka devletle geliştirdiği ilişkilere bakarken, onun dış politikası geleneklerine de bakmak gerekmektedir. Zira, bazı anlaşmalar rasyonel olarak çok mantıklı görünse bile, devlet olmanın verdiği reflekse gerek ABD, gerekse Türkiye için terk edilemeyecek bazı dış politika gelenek ve teamülleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, coğrafi konum, ülkenin doğal kaynakları gibi etmenler de dış politika yapımında avantaj veya dezavantaj olabilmektedir. Bu nedenle gerek ABD dış politikasını gerekse Türk Dış Politikası'nı etkileyen iç ve dış unsurlara bakılmalıdır.

1.1.1. Türk Dış Politikasını Etkileyen İçsel Faktörler

Kültürel boyut; Asya, Ortadoğu/İslam ve Batı kültürlerinin etkisinde kalmış olan Türkiye çok yönlü bağlantılara sahiptir. Bu çok kültürlülük, halkı ve iç

politikayı, dolayısıyla dış politikayı da etkilemiştir.[3] Asya kültürünün etkisi; topraklarının yüzde 97'si Asya kıtasında bulunan Türkiye, yer yer ve zaman zaman göçebe toplumun izlerini taşır. Göçebe toplumun sebze üretememesinden doğan et ve un temelinde mutfak alışkanlıkları yüzünden halk mutfağına kebap ve pide hakimdir.[4] İç politikada, insanlar karşısındakiyle ortak bir noktada uzlaşmak yerine, karşısındakini ortadan kaldırmayı tercih eden bir tutum içindedir.[5] Kurumlardan çok, insanlara önem verildiği görülür. Askeri darbelerde bile, aileden devlete varıncaya kadar her alanda, halk otoriteye itaat davranışı nedeniyle demokrasi yerine darbeyi destekler. İlk defa, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe girişimine halk karşı durmuş ve iradesine sahip çıkmıştır. Sözkonusu Asya boyutu gereği, baskı ve sıkıntı karşısında çok sabırlı ve hatta pasif davranmanın yanı sıra, insanlar bazen çabuk sinirlenir ve mevcut durumla orantısız sertlikte tepkiler verebilirler. Bunun dış politikaya yansımaları da görülür. Rasyonel düşünen karşı müzakereci, sabrın sonunda bu kadar büyük tepki beklemediği için şaşırabilir. Yine bu özellik, çıkarların karşılıklı müzakere ve pazarlıkla yürütüldüğü bir dönem ve düzende, zaman zaman "masadan çekilme" ve "küsme" biçiminde kalıplar sergilenmesine yol açabilir.[6]

Türkiye'de demokrasi geleneği de yeni ve zayıftır.[7] 2004'den önce Türkiye idam cezasını kaldırmamak için yıllarca direnmiştir. Durmadan, istisna oluşturacak durumları tasarlamıştır. İnsan hakları kavramı Türkiye için yenidir ve halen tam olarak anlaşılamamıştır. Bu haklar özellikle dışardan önerildiği zaman yabancı düşmanlığına kadar varabilir.[8] Ortadoğu/İslam kültürünün etkisi; ortak özelliğinin İslam olması nedeniyle bir ortadoğu ülkesi şeklinde Kabul gören Türkiye'de halk

---

[3] Baskın Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi**"**, *Türk Dış Politikası,* Derleyen: Baskın Oran, 18. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 20.
[4] Baskın Oran, a.g.e, s..20.
[5] Baskın Oran, a.g.e., s. 21.
[6] Mustafa Aydın, "Foreign Policy Formation and the Interaction between Domestic and International Environmental"**,** *A Study of Change in Turkish Foreign Policy***,** 1994.
[7] Baskın Oran, a.g.e**.**, s..21.
[8] Mustafa Aydın, a.g.e., s. 25-27.

yüzde 98 oranında Müslümandır. Bu dinsel öğe, Müslüman Boşnak ve Çeçenlere baskı yapıldığında kamuoyunda bir sempatinin harekete geçmesine neden olur. Bunun yanı sıra İslam, Rusya'nın geleneksel bir düşman olmasının da etkisiyle, komünizmin yaygın bir tepki görmesine ve ABD'nin desteklenmesine neden olmuştur. Buna karşın, Türkiye Cumhuriyeti devleti, laik ilkelere göre yönetildiği için İslami ilkelere yabancıdır.[9] Batı kültürünün etkisi; topraklarının yalnızca yüzde 3'ü Avrupa'da bulunmasına karşın Türkiye'de büyük bir Batı etkisi vardır. Türkiye, Ortadoğu'nun Batı'ya her anlamda en yakın, en Batılılaşmış ülkesi ve İsrail ile birlikte tek demokrasisidir.[10]

Daha önemlisi Türkiye, dünyada halkının ezici çoğunluğu Müslüman olup da, laiklik politikasını en katı biçimde uygulayan devlettir. Kapitalist ülkeler içinde görülen en başarılı ve radikal bir devrimle, üstyapısını iradesiyle Osmanlı dili, tarihi ve kültüründen (yani Asya ve Ortadoğu'dan) koparmış olan Türkiye'nin bütün yönetici seçkinleri Batılılaşmıştır. Üstelik bu seçkinler, sömürge yönetimi yaşamış diğer azgelişmiş ülke seçkinlerinden yaklaşık bir yüzyıl önce batılı modernleşmeye açılmışlardır.[11] Bunun çok çeşitli sonuçları vardır: Birincisi, Türkiye'nin bu kültürel niteliği, yukarıdaki diğer iki kültürel nitelikle taban tabana karşıttır. İkincisi, Batı dünyası herşeye ragmen Türkiye'yi Batılı bir ülke olarak kabul etmemektedir. Üçüncüsü, genel olarak Türk insanı, Doğu/Ortadoğu ve Batı kültürleri arasında bir kimlik karmaşası yaşamaktadır. Dördüncüsü, bu konuda seçkinler ve halk tabanı arasında ihmal edilemeyecek kadar büyük bir farklılık bulunur.[12]

Bütün bu durumlara karşın, politikayı ve özellikle de dış politikayı saptayan tabaka olan seçkinlerin Batılılaşmış olması, devlet yapısında Batı değerlerinin orta ve özellikle uzun vadede üstün olmasını sağlar. Bu açıdan, Türkiye'nin devamlı şekilde Batı'ya ve Batı kurumlarına eğilim göstermesi doğal bir süreç ve sonuçtur.

---

[9] Mustafa Aydın, a.g.e., s. 27.
[10] Baskın Oran, a.g.e., s. 21-24.
[11] Mustafa Aydın, a.g.e., s. 36.
[12] Baskın Oran, a.g.e., s.22.

Tarihsel boyut; Türkiye Cumhuriyeti, doğal olarak birçok özelliğini Osmanlı İmparatorluğu'ndan almıştır. Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar "hasta adam" olarak anılsa da, 19. Yüzyıl Avrupa güç dengesinin vazgeçilemez bir parçasıdır. Zaten bu durum da Osmanlı diplomasisi tarafından sıkça, akıllıca ve dikkatlice kullanılmıştır. İmparatorluğun ömrü bu sayede yaklaşık bir yüzyıl daha uzatılabilmiştir.[13] Sözkonusu ifadeleri aynı coğrafyada kurulmuş diğer devletler için de söylemek pek yanlış olmaz. Örneğin Türkiye de, izlediği dikkatli dış politika sayesinde önemli bir devlet rolü oynamaktadır. Gerek Osmanlı olsun, gerek 1453'ten sonra modelini kopyaladığı Doğu Roma olsun, statükoyu iyi değerlendiren dengeci dış politikaları sayesinde zayıfladıktan sonra bile uzun süre yaşayabilmişlerdir. Bu özellik, Türk Dış Politikası'nın da statükocu ve dengeci niteliğinin temelinde yatar.[14]

Bu açılardan Türk diplomasisi, Osmanlı diplomasisinin doğal uzantısıdır. Bu nedenledir ki yeni devlet kurulurken dış politika bakımından, bugün kurulan yeni devletlerin yaşadığı sıkıntıyı ve acemiliği yaşamamıştır. Lozan'da Avrupalı büyük güçler karşısında büyük direnç ve başarı göstermiştir. Hatta, 1919-1923 ve 1923-1939 dönemlerini incelerken rastlanabileceği gibi Türk Dış Politikasının yürütülmesinde anlamlı bir inatçılık ve bir imparatorluk gururunu görmek zor değildir. Nitekim bu gurur bizzat Kurtuluş Savaşı'nı başlatan bir unsur olmuştur. Çünkü bu savaş, 1919'da İzmir'i işgal eden devletin herhangi bir devlet değil, "eski tebaa" bir devlet olmasıyla tetiklenmiştir.[15]

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin çok ilginç ve çelişkili bir niteliği daha vardır: Bir yandan Osmanlı'yı alfabesine varıncaya kadar reddetmiş, padişahını hain ilan etmiş; diğer yandan da aradaki sürekliliği hep kabul etmiştir. Nitekim, Osmanlı'nın geçmişteki kimi eylemlerinin sorumlusu olarak suçlandığı zaman, bu sorumluluğu üzerinden atmaya çalışmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın "devletini" değil

---

[13] Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, 8.Basım, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 672-675.
[14] Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* 3. Basım, Çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul 1999, s.49.
[15] Robert Mantran, a.g.e., s. 52.

"rejimini" reddetmiştir.[16] İki devlet arasındaki en önemli fark ise şudur: Osmanlı diplomasisine, çok uluslu ve çok dinli/mezhepli bir imparatorluğun, Türk diplomasisine ise ulus-devletin ayakta tutulması görevi verilmiştir.

Stratejik boyutu ise üç temel unsurda incelemek gerekir. Bunlar: coğrafi etken (Türkiye'nin jeostratejik konumu, komşuları, boğazları), bölgesel güvenlik çemberleri ve dünya güç eksenleridir. Türkiye'nin coğrafyası; bu faktör dış politikayı etkileyen çok önemli verilerin kaynağıdır. Jeostratejik konum; bir yandan Balkanlara, bir yandan Kafkaslara, bir yandan da Ortadoğu'ya kadar uzanan topraklar Türkiye'nin konumunun önemini göstermektedir. Bunun yanında sanayileşmiş Batı ve enerji kaynakları (Ortadoğu, Hazar) arasında yer almaktadır. Bu da ülkeye, hayati bir önem ve avantaj kazandırmaktadır. Buna karşın, coğrafyanın göç yolları üzerinde bulunması, büyük bir güvensizlik duygusu getirmektedir. Bu da Türk Dış Politikası'nın güvenlik faktörünü fazlasıyla önemsemek zorunda kalmasına yol açmıştır.

Bir ülkenin komşularının sayısı ve niteliği, o ülkenin güvenliğiyle ters orantılıdır. Sınır sayısı fazlalaştıkça güvenlik tehditlerinin de artması, tarihte birçok örnekte de görülebilir. Türkiye'nin Soğuk Savaş öncesinde altı, sonrasında ise sekiz komşusu vardır. Ve bu komşuların hepsiyle de gerek tarihsel gerekse güncel bakımdan sorunları bulunmaktadır. Her ne kadar en güçlü komşusu olan Sovyetler Birliği çökmüş olsa da, devamı olan Rusya Federasyonu, Türkiye'ye sınırdaş olmasa bile Kafkaslar'daki etkisi nedeniyle komşu sayılmaktadır. Bu durum, Kürt milliyetçiliğinin bağımsızlık isteğinin Türkiye'ye en itici gelen yanıdır ve Rus faktörüne karşı Doğu Anadolu'nun Türkiye'ye sağladığı güvenlik açısından çok önemli "ülke derinliğinin" ortadan kalkabilecek olması nedeniyle, Türkiye'nin güvenlik endişeleri onu ittifak aramaya yöneltmektedir.

[16] Baskın Oran, a.g.e., s.23.

Türkiye'nin önemini bölgeselden evrensele çeken diğer bir etken olan Boğazlar nükleer silahların gelişmesiyle birlikte ortadan kalkmamış bir öneme sahiptir ve Türkiye evrensel gelişmeleri etkileme olanağına sahiptir. Boğazlar bu niteliğiyle Türkiye'yi evrensel gelişmelerin etkisine açmakta ve ülkeye sorun taşımaktadır.[17] Diğer yandan boğazlar, savunması güç ve sorunlu bir bölgedir. Hava ve deniz saldırılarına açık olması bir yana, Türkiye boğazları savunmak için Avrupa tarafında bir ülke derinliğine sahip değildir. Ülkenin en güçlü ordusu olan 1. Ordu'nun İstanbul'da konumlanmış bulunması da bunu göstermektedir.[18] Türkiye'nin bölgesel güvenlik çemberleri ve ikilemleri; Türkiye'nin genel jeostratejik konumu ve komşuları açısından bakıldığında Türk dış politikası, ülkenin güvenliği için bütüncül bir politika üretmek zorundadır. Birincisi, Türkiye'nin üzerinden geçen ve birbirinden önemli beş bölgesel güvenlik çemberi bunu gerektirmektedir. İkincisi bunların içindeki güç dengeleri birbirine bağlıdır. Üçüncüsü, bu çemberler arasında herhangi bir doğal sınır ve engel yoktur. Dördüncüsü Türkiye bunların arasında bağlantı görevi yaparak uyum sağlamak zorundadır.[19]

Türkiye'den geçen "Dünya Güç Eksenleri"; Anadolu'nun bir "köprü" olması yalnızca coğrafi anlamda değildir; çok daha önemli iki anlamla yüklüdür.[20] İlk anlam, Soğuk Savaş ile birlikte uluslararası sistemde oluşan stratejik, siyasal, ideolojik ve ekonomik bir eksen dünyayı ikiye bölmüştür ve Batı-Doğu ekseni dikey olarak Türkiye'nin üzerinden geçmiştir. Truman Doktrini, NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi proje ve kurumlara dahil olan Türkiye, Batı ekseninde yer almıştır. İkinci anlam, 1980'lerin sonundan başlayarak beliren eksendir. Daha çok ekonomik nitelikteki Kuzey-Güney ekseni de yatay olarak Türkiye'nin üzerinden geçmiştir.

[17] Baskın Oran, a.g.e., sf. 24-25.
[18] William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, London, Frank Cass, 2000. s.34.
[19] Oral Sander, "Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler", Konferans Notları, 1990, s.7.
[20] Baskın Oran, a.g.e., s. 25-27.

Türkiye'nin çabası bu eksenin kuzeyinde yer almaktır ve AB'ye giriş mücadelesi de bu nedenledir.[21]

1.1.2. Türk Dış Politikasının Askeri, Siyasal, Ekonomik Aktörlerle İlişkisi

Orta derecede güçler, bölgesel güçler ve bölgesel güvenlik kalıpları uluslararası politikayı şekillendirmede giderek öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası ilişkiler literatüründe hala "orta güç" teriminin aslında ne anlama geldiğine ilişkin bir fikir birliği sağlanamamıştır.[22] Orta güçler genellikle, uluslararası sistemin güç yelpazesinde, süper güçler veya büyük güçlerin hemen altında, orta düzey bir konumda olan devletlere atıfta bulunurlar. Orta gücün tanımlanmasına yönelik geleneksel yaklaşım, devletin askeri yetenekleri, ekonomik gücü ve jeostratejik konumu temel alınır ve Devletin liderlik kapasitesini ve uluslararası arenadaki etkisini ve meşruluğunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır.[23] Uluslararası sisteme etkileri marjinal olan, ama bölgesel politikayı özellikle komşularını etkileyebilen, daha önemlisi büyük devletlerden gelen zorlamalara bir miktar direnebilen, onlarla zaman zaman pazarlığa girişebilen ve hatta konjonktürü iyi değerlendirerek onların kimi davranışlarını belli bir oranda etkileyebilen devlete Orta Büyüklükte Devlet (OBD) denir ve Türkiye de bu devletlerden biridir.[24] Ortadoğu'da İsrail, İran ve bir ölçüde de Mısır, OBD ülkelerine örnek olarak gösterilebilir.[25]

---

[21] Oral Sander, a.g.e., s.9.

[22] Kuramsal düzeyde "orta güç" kavramına daha fazla açıklık getirmek için bkz: Eduard Jordaan, "The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers." *Politikon: South African Journal of Political Studies,* Cilt:30, Sayı:1 2003.

[23] Şuhnaz Yılmaz, "Middle Powers and Regional Powers", *http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0222.xml#obo-9780199743292-0222-bibItem-0005,* (18.02.2017).

[24] Mustafa Aydın, a.g.e., s.28.

[25]Uluslararası Politika Akademisi, *http://politikaakademisi.org/2017/02/16/prof-dr-baskin-orana-gore-turk-dis-politikasinin-kuramsal-cercevesi-ve-obd-kavrami/,* (15.01.2017).

Bir Orta Büyüklükte Devlet için "dış politika" ne ifade eder? Diğer bir deyişle dış politikanın amacı nedir? Bu soruyu net olarak yanıtlayabilmek güçtür. Doğal olarak şu söylenebilir: "Dış politikanın amacı, ulusal çıkarı diğer ülkelere karşı gerçekleştirmektir". Bununla birlikte, dış politikanın temel amacı, her şeyden önce "ülkenin bekasını sağlayacak ulusal güvenliği dışa karşı en geniş biçimde gerçekleştirmek" biçiminde tanımlanabilir.[26] Bu ulusal güvenlik üç ayaklıdır ve iç içe geçmiş üç halka biçiminde düşünülmelidir. Bu halkalar: askeri, ekonomik ve siyasal-toplumsal halkalardır. Bu halkalar birlikte düşünüldüğünde, dış politikanın arkasındaki ulusal gücün temelini temsil ederler. Bunlardan bir tanesinin aksaması halinde ulusal güvenlik sisteminin sekteye uğrayacağını söylemek gerekir. Son olarak, iç içe geçmiş bu üç halkayı, hepsini birden içine alan bir dördüncü büyük halka içinde düşünmek gerekir ki, bu da "uluslararası sistemdir". Burada ulusal güvenliğin üç halkası ve uluslararası sistemin kapsayıcı halkası sürekli olarak etkileşim içindedir.[27]

İlk halka olan askeri boyut; moral, dayanışma, koruma kontrol, hazırlık düzeyi gibi kimi öğelerin yanı sıra, esas olarak silah gücüne ve onu kullanan personelin durumuna dayanır. Bu iki öğe de, sonunda, ülkenin ekonomik olduğu kadar kültürel düzeyiyle de ilgilidir. Örneğin, 1967 Arap-İsrail savaşında Arap uçakları havalanamadan yerde yok edilmiştir.

İkincisi ekonomik halkadır. Türkiye, 2007 sonunda 659.3 milyar dolar olan Gayri Safi Yurt İçi Hasıla büyüklüğüyle dünyanın 17. büyük ekonomisidir. Bununla birlikte, işgücünün yüzde 26,4'ü hala tarım sektöründe çalışmakta, nüfusunun yüzde 29,5'i de belde ve köylerde yaşamaktadır. Gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün istihdam içindeki payı genelde yüzde 2-3 aralığındadır. Ekonomide sanayi

[26] Joseph Frankel, *National Interest*, London, Pall Mall Press, 1970, s.23.
[27]Robert S. Chase-Emily B. Hill, "Pivotal States and US Strategy", *Foreign Affairs*, Cilt:75, 1996, s.102.

sektöründeki reformların yetersiz kalması, Ar-ge'ye yeterince bütçeden pay ayrılmaması ve katma değeri yüksek olan üretimlerin azlığı Türkiye'nin elini güçsüz kılmaktadır. Bu noktada ekonomik güç tarafından desteklendiği söylenemeyecek bir dış politikadan söz ediyoruz demektir.[28]

Üçüncüsü ise siyasal-toplumsal halkadır. Bir ülkenin siyasal ve toplumsal düzeninin mümkün olduğunca sorunsuz görünmesi dış politikasının etkinliği açısından çok önemlidir. Oysa Türkiye siyasal ve toplumsal yapının esnekliği açısından pek avantajlı bir ülke değildir. Siyasal partilerinde parti içi demokrasi zayıftır, liderler bir geldi mi pek gitmez, bu yüzden de iktidara taze kan gelmez. Ülkenin, koşullar radikal biçimde değiştiği halde eski çözümleri değiştirme âdeti pek yoktur. Çünkü Türkiye kimi 19. yüzyıldan kalmış sorunları modern yöntemler uygulayarak azaltmak yerine, sürekli olarak erteleme eğilimindedir. Sonunda biriken bu sorunlar birbirini güçlendirerek Türkiye'nin çözüm korkusunu artırma biçiminde bir sarmalı harekete geçirmekte; bir yandan dışarıya karşı sürekli endişe yaşanırken, bir yandan da ülke içindeki dayanışma ortamı zayıflamaktadır.

Sonuçta Türkiye 1970'lerden başlayarak iç toplumsal mücadelelerle uğraşmaya; 1980 ortalarından itibaren de bir yandan silahlı Kürt milliyetçiliğinin başvurduğu terör eylemleriyle mücadeleye, bir yandan iktidarın temelinin ulus mu yoksa Allah mı olacağı sürtüşmelerine (İslamcılık), diğer yanda asker-sivil tartışmalarına başlamıştır. Bütün bunlar, dünyanın en sorunlu üç bölgesinin (Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu) ortasında olmaktadır. Bu durumda, ülke içinde dayanışması ve bütünlüğü tam olmayan, dolayısıyla derinliği zayıf bir dış politikadan söz ediyoruz demektir.

[28] Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği,* İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s. 33.

1.1.3. Türk Dış Politikasının Çevresindeki Uluslararası ve Bölgesel Sistem

Türkiye 16. yüzyıldan beri Batı egemenliğinin temel veri olduğu bir uluslararası sistemde yaşar ve Türkiye Batı'ya rakip olamamıştır. Farklı hareket etmek istese bile Türkiye'yi engelleyecek bu dış dinamik, iki iç dinamikten de kuvvet almaktadır. Birincisi, yukarıda sözünü ettiğimiz güvenlik çemberleri dış politika uygulayıcılarının elini zayıflatmaktadır; ikincisi, Türkiye'nin seçkinleri Batı dışındaki dış politika alternatiflerini çeşitlendirmeyi zorlaştıran bir anlayışına sahiptir.Varşova Paktı'nın dağılmasıyla birlikte Türkiye'nin Batı için önemi bitmiş gibi gözükmektedir. ABD'nin Balkanlar-Kafkaslar-Ortadoğu üçgeninde egemen olmak için Türkiye'ye hala ihtiyacı vardır; ancak Batı Avrupa hem savunma açısından Türkiye'ye acil ihtiyaç duymamaktadır hem de iktisadi bakımdan Gümrük Birliğiyle bağlantısına güvenmektedir. 1990 sonrasında da Türkiye dış politikasını ABD'ye göre ayarlamış ve hep ABD ile çıkarlarının çakıştığı konularda başarılar elde etmiştir.[29] Peki, Türkiye bu kısıtlı durumda hep kendini ABD'ye göre ayarlamak zorunda mıdır? Hayır. Bir ulus devlet için dış politika ve özellikle de güvenlik alanı işin doğası gereği yarı özerk bir durum arz eder ve bu bir Orta Büyüklükte Devlet için özellikle geçerlidir.[30] Türkiye kendisi için gerçekten yaşamsal gördüğü alanlarda Batılı müttefiklerine ters gidebilecek politikaları yer yer izleyebilir, ancak bunu sürdürebilmek için ekonomik anlamda bağımlı olmaması gerekmektedir.

1.1.4. Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Statükoculuk; Statüko (status quo), kurulu düzen demektir. Dolayısıyla, statükoculuk da mevcut durumu bozmama politikasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere, denge taşlarını oynatmanın tehlikeli olduğu bu hassas bölgede daha önce

[29] Robert S. Chase-Emily B. Hill, a.g.e., s.105.
[30] William Hale, a.g.e., s.41.

kurulmuş olan devletlerden miras kalan mevcut politikanın Türkiye açısından anlamı, mevcut sınırları ve mevcut dengeleri sürdürmektir.[31]

Mevcut sınırları sürdürme politikası, cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri geçerlidir. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözü aslında bunu kanıtlar ve günümüzde halen bu politikanın sürdürülmesinin de bir nedenidir.[32] Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin güney sınırı Fransız ve İngiliz sömürgesi olan iki "eski tebaa" devletten, kuzeydoğu ve doğusunun büyük kısmı SSCB'den oluşmaktaydı ve Türkiye'nin, değil sınırlarını genişletmek, bu sınırları korumak için bile askeri yeterliliği oldukça azdı. Soğuk Savaş süresince SSCB ve NATO bu politikanın sürdürülmesinin en büyük nedenleri olmuştur.

Mevcut dengeleri koruma politikası da Osmanlı'dan miras kalan bir politikadır ve Türkiye'nin kuruluşundan başlayarak epeyce işine yaramıştır. II. Dünya Savaşı sırasında tek parti hükümeti, Almanya, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık arasında izlediği denge politikası sayesinde üç devletle de iyi geçinmiş, üstüne bu üç devletle de ticaret yaparak -ve hatta İngiltere'den yardım alarak- devlet hazinesine 245.000.000 dolarlık bir katkı sağlamıştır.[33] Türkiye, tabiri caizse, en iyi bildiği bu politikayı tarih boyunca kullanmıştır ve bir Orta Büyüklükte Devlet olarak kaldığı sürecede kullanmaya devam edecektir.[34]

Batıcılık; altyapı açısından kapitalizme; üstyapı açısından da dogma yerine insan aklının üstünlüğüne dayanan bir uygarlık biçimidir. Bu kavram Türkiye'nin 1923'te kurulmasından bu yana değişiklik geçirmiştir. Altyapısı işçi sendikalarına hayat hakkı tanımayan bir düzeyden bugünkü sosyal devlet düzeyine gelmiştir.[35]

---

[31] Baskın Oran, a.g.e., s. 46.
[32] Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Derleyen: Nimet Arsan, 2. Baskı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1961, s.15.
[33] Haluk Gerger, a.g.e., s. 35.
[34] Haluk Gerger, a.g.e. s. 35.
[35] Baskın Oran, a.g.e., s. 49.

Peki, neden Batı? Avrupa'da topraklarının yalnızca yüzde 3'ü bulunan bir Ortadoğu devletinde bu kadar güçlü bir eğilimin egemen olabilmesi için çok neden bulunabilir:

1) Tarihsel boyut: Anadolu'nun coğrafi, dinsel vb. yapısı daha imparatorluk kurulmadan Türkleri hep Batı'ya ilerlemeye zorlamış ve İslam'ın "Gaza" geleneği ile aynı işlevi görmüştür.
2) İdeolojik boyut: Osmanlı'nın son dönemine ve Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vurmuş olan İttihat ve Terakki, milliyetçi ve batıcıydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında rol alanların temelde İttihatçı olduğu da düşünülürse esas olarak aynı Batıcılık uygulamasının devam ettiği görülebilir.
3) Toplumsal boyut: Gerek sınıfsal yapısı gerekse seçtiği kalkınma modeli Türkiye'yi Batı'ya yöneltmiştir.
4) Kültürel boyut: Batı'nın Türkiye üzerinde büyük bir kültürel etkisi bulunmaktadır. Bu etki yalnızca devlet adamlarında değil, halk arasında da görülmektedir. Türk insanı genelde, doğulu değil de batılı olarak anılmak istemektedir.
5) Statüko boyutu: Osmanlı'dan bu yana ana strateji olarak uygulayan, üstelik bir Orta Büyüklükte Devlet olarak statükoya önem veren Türkiye için Batıcılık statükoyla eşdeğer hatta özdeştir.
6) Az gelişmişlik boyutu: Türkiye, ana hatları açısından az gelişmiş bir ülkedir. Kemalizm, 1950'lerde gelişen "az gelişmiş ülke milliyetçiliğinin" 1930'larda ortaya çıkmış olan ilk örneğidir.[36]

[36] John Kautsky, *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*, Wiley, New York 1962, s.68.

1.2. Amerikan Dış Politikasının Özellikleri

Amerikan dış politikasını analiz ederken, Türkiye'de olduğu gibi net bir biçimde bağımlı ve bağımsız değişkenler ortaya konamamaktadır. Zira, Amerikan dış politika yapım süreci farklı tarihsel/sosyolojik dönüşümler geçirmesi nedeniyle Türk Dış Politikası'ndan farklı dinamiklere sahiptir. Öncelikle bu dinamiklerin özellikleri verilmeli, daha sonra da siyasi ve kültürel sisteme bakılmalıdır. Bundan önce vurgulanmalıdır ki, ABD coğrafi olarak yeni keşfedilmiş bir kıta üzerine kurulu olduğu ve tarihsel kökenini Avrupa'dan aldığı için, daha ziyade Uluslararası İlişkiler kuramları ile açıklanan bir dış politika geleneğine sahiptir. Örneğin, bir Türk Dış Politikası yapımında teorilerden önce halihazırda devletin bekaası konusu direkt olarak gündeme gelir ve devlete yönelik çıkar sağlayıcı faaliyetler göz önünde bulundurulur. Ancak ABD için, zaten sömürgecilikten kurtulmuş ve liberal bir devlet modelini benimsemiş bir ülke olarak, uyguladığı dış politikalarda birey endeksli liberallik yorumları da literatürde sıkça görülmektedir. Çalışmanın amacı ABD dış politikasının hangi perspektiften okunması gerekliliğinden ziyade, ABD dış politikasında yaşanan temel kırılmaları göstermek, bu kırılmaların hangi siyasi yapı içerisinde gerçekleştiğini ortaya koymak ve Türkiye ile derinleşen ilişkilerin hangi bağımlı ve bağımsız değişkenler ile ortaya çıktığını analiz etmektir.

Amerika Birleşik Devletleri II. Dünya Savaşı itibariyle dünya siyasetinde baş aktör rolünü üstlenmeye başlamış, dolayısıyla da kendi eksenine girmeye başlayan devletlere yönelik özel dış politika refleksleri geliştirmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında Amerikan Dış Politikası'nda etkin olan çeşitli uluslararası ilişkiler teorileri vardır. Savunmacı realizm ya da saldırgan realizm genelde görülen dış politika tutumları olmakla beraber, liberal bir ülke olmanın getirdiği özellikle Kantçı/liberal görüşe dayalı dış politika yapımının da olduğu dönemler ABD

tarihinde görülebilir.[37] Örneğin, Soğuk Savaş'tan sonra gerçekleşen Kore Savaşı'nda ABD saldırgan bir tutum izlemiş, SSCB etkisiyle BM nezdinde kurulan statükonun bozulmasını engellemek için savaşa dahil olmuştur. Diğer taraftan, Batı Avrupa'da kurulan savunma paktını genişleterek NATO ile tam bir savunma örgütü kurması ve bunu geliştirmeye odaklanması savunmacı bir realist politika örneği olarak verilebilir. Son olarak, Woodrow Wilson'un 1917'de ortaya koyduğu ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı, serbest seçimler ve serbest piyasa düzeni gibi liberal değerlere vurgu yapan dış politika yapımı örnekleri de ABD tarihinde görülmektedir. Çalışmanın kapsamı gereği, ABD dış politikasını şu şekilde dönemselleştirmek mümkündür: 1776-1945 dönemi ve 1945 sonrası dönem. Çalışma 1960 yılına kadar olan süreci analiz ettiği için, özellikle de 1970'lerden sonra yaşanan ABD dış politika dönüşümleri ele alınmayacaktır. 1944'te Türkiye ile İngiltere arasında Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılması yönünde ki görüşmeler sonuçsuz kalması üzerine savaşa dahil olmuş olan Amerikan Hükümetinin yardımı[38] kesintiye uğramıştır. Türkiye'nin 23 Şubat 1945 tarihinde Mihver devletlere savaş ilan ettiğini açıklaması üzerine aynı gün Amerikan Hükûmeti ile Türk Hükûmeti arasında, iki devlet arasındaki askerî yardımla ilgili ilk bağıt olan, "Askeri Yardım Antlaşması" yapılmıştır.[39] Bu antlaşma doğrultusunda da Amerikan Hükûmeti tarafından Türkiye'ye askerî yardıma tekrar başlanmıştır. Burada belirtilmelidir ki, 1945'te yaşanan kırılma 1950-1960 Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini de tam anlamı ile etkilemiştir.

---

[37] Brian Schmidt, "Theories of US Foreign Policy"**,** *US Foreign Policy*, ed. Michael Cox ve Doug Stokes, 2.Basım, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 9-13.

[38] 30 Kasım 1941 tarihinden itibaren de iki devlet arasında herhangi bir anlaşma olmaksızın Amerikan hükümetince Türkiye'ye yardıma başlanmıştır. Yardımın yapıldığı 1941-1944 döneminde "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" uyarınca Türkiye Amerika Birleşik Devletlerinden 95 milyon dolarlık savaş malzemesi almıştır. Ayrıntılı bilgi için bnkz: Mustafa Aydın, "Ödünç Verme-Kiralama (Lend and Lease) Yasası", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Derleyen:Baskın Oran, İletişim Yayıncılık, 2004 s. 411.

[39] Yavuz Güler, "II.Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri(1945-1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Fakültesi*, Cilt:5, Sayı:2, 2004, s.211.

Tarihsel olarak bakıldığında, ABD İngiliz ve Fransız kolonisi olmaktan kurtulmuş bir devletler bütünüdür. Kolonileşmeye karşı olarak kurulan bu devletin diğer devletlerle ilişkisinde geliştirdiği liberal değerler, genel olarak realist dış politika yorumları ile şekillendirilmiş ve ortaya kompleks süreçler çıkmıştır.[40] 1776'dan 1800'lerin başına kadar olan süreçte, ABD kazandığı bağımsızlığı ve demokratik değerleri Britanya ve Fransa gibi emperyal güçlere karşı savunmaya çalışmış, buna bağlı olarak da diplomasisini geliştirmeye başlamıştır.[41] Özellikle de Napolyon'un yenilgisi ile biten Avrupa savaşları ve sonrasında 1815'te kurulan yeni Avrupa düzeni ile beraber ABD, iyiden iyiye Avrupa etkisinden kurtulmuş ve kendi politikalarını geliştirmeye başlamıştır. Nitekim, 1823'te ABD'nin sadece kendi kıtasındaki gelişmelere yönelik dış politika izleyeceği ve özellikle de Avrupa'nın işlerine karışmayacağına yönelik olan Monroe Doktrini yayınlanmıştır.[42] Bu doktrine özellikle de I.Dünya Savaşı'na kadar net bir biçimde uyulmuş, ABD Avrupa içerisindeki gelişmelere karşı statükocu politikalar izlemiştir. 1840'lı ve 1850'li yıllarda ABD kendi sorunlarına odaklanmış, özellikle de Texas eyaletinde çıkan problemlere yoğunlaşarak bu bölgeyi savaşmadan kendine bağlamaya çalışmıştır. Bu bölge üzerinde Meksika ile olan çekişmesinden galip çıkan ABD, 1860'larda köle sorunu ve siyah-beyaz ayrımı gibi ırkçılık sorunları ile çalkalanmıştır. Bu durum, ABD'yi daha demokratik olmaya iten sebeplerden biri olarak gösterilmektedir. Nitekim, tarihsel olarak gerek sömürgecilik gerekse de ırkçılıktan gelen acı tecrübeler, ABD dış politikasına daha liberal bir yön verilmesi ile örtüşmektedir. Buna eklenen Monroe Doktrini gibi kendini savunmaya odaklı realist politikalar da ABD dış politikasının karakteristik harmanını ortaya koymaktadır. Thomas Jefferson ve Abraham Lincoln gibi liderlerin bağımsızlık vurguları da, ABD'yi özgürlükler ülkesine taşıyan mihenk taşları olarak yorumlanmaktadır. Belirtilmelidir ki, ABD'nin

---

[40] Bevan Swell-Scott Lucas, *Challenging US Foreign Policy*, Palgrave Macmillan Press, Londra, 2011, s. 9-22.
[41] Walter LaFaber, "The US Rise to the World Power 1776-1945", *US Foreign Policy*, Derleyen: Michael Cox ve Doug Stokes, 2. Basım, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 44-45.
[42] LaFaber, a.g.e., s.46.

özgürlükçü karakteri özellikle 19.yüzyılın sonunda keskinleşen kapitalizm koşulları ile birleşince, ortaya geleneksel sömürge ülkelerinden farklı olan bir sistem çıkmıştır. ABD'nin serbest ticaret ilkesi ile desteklediği şirketler, 19.yüzyılın sonlarından I. Dünya Savaşı'na kadar büyük yatırımlar yapmış, yüksek karlar elde etmiş ve ülkeyi zenginleştirmiştir.[43]

Ülkedeki şirketlerin ve kaynakların bu denli dışa açılması, ABD dış politikasına Monroe Doktrini'nden uzaklaşmak şeklinde yansımıştır. Ülkenin büyümesi ve zenginleşmesi I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde ABD'yi uluslararası bir güç haline getirmiş, ister istemez dönemin diğer büyük güçleri ile pazarlıklar yapmaya mecbur bırakmıştır. Nitekim, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına savaşa etkin bir müttefik olarak katılan ABD, Monroe Doktrini'ni terketmiştir. Savaşın sonunda ABD, kazanan tarafta yer almanın verdiği avantajla da tekrar Monroe çizgisine dönmek istemiştir. Bu bağlamda diğer halklar için salt özgürlük ve mülkiyet haklarını vurgulayan dönemin ABD başkanı Woodrow Wilson, liberal dış politika yapımı ile idealist bir çizgi izlemiş ve ABD'nin kendi sorunları ile ilgilenen politikalar yürütmeye çabalamıştır. Hatta, kendi önerisi ile ortaya çıkan ve dünya barışını amaçlayan Milletler Cemiyeti'ne Kongre'nin izin vermemesi üzerine katılamamıştır. Ancak kapitalizmin sınır tanımadığı gerçeği bir kez daha ortaya çıkmış ve 1929'da ABD'de patlak veren Büyük Buhran, bütün dünya piyasalarını alt üst etmiştir. Akabinde ortaya çıkan Nazi Almanyası, bu dünya ve piyasa düzenine tepki olduğu görüşü ile kendini meşrulaştırmış ve yeni bir dünya savaşına zemin hazırlamıştır.[44]

II. Dünya Savaşı'ndan da galip olarak ayrılan ABD, Avrupa'daki büyük güçlerin de etkisini kaybetmesi ile 1945'ten itibaren süper güç olarak dünya

[43] LaFaber, a.g.e., sf. 54.
[44] Akira Iriye, *The Globalization of America 1913-1945*, Cambridge University Press, New York, 1993, s. 126.

sahnesine çıkmıştır. Soğuk Savaş'a dair teorik tartışmalar ABD'de de çok yapılmış, savaşın başlangıcında ABD'nin tutumuna yönelik değerlendirmeler görülmüştür. Bu değerlendirmeleri iki ana başlık altında analiz etmek mümkündür: Ortodoks (statükocu) ve Revizyonist. II. Dünya Savaşı sonunda yaşanan liberalizm ve sosyalizm çatışmasının getirdiği yükümlüklükler nedeniyle, bugün bile ABD'nin o dönem için yaptığı politikaların statükocu mu yoksa revizyonist mi olduğu tartışmaları yapılmaktadır. SSCB tehdidinin salt Avrupa kıtasına yönelik olduğu argümanı kabul edilirse, ABD'nin Truman ve Marshall yardımları ile uyguladığı çevreleme politikası revizyonist olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, SSCB'nin halihazırda bütün liberal ülkeleri tehdit ettiği düşünülürse, ABD'nin bu politikaları, tehdidi önleyici olarak da değerlendirilebilir. Soğuk Savaş taraflarının niyetlerindeki belirsizlik, bugün ABD dış politikasının temel kuramları olan savunmacı realizm, saldırgan realizm ve liberalism düşüncesini ayrı ayrı haklı çıkartmaktadır. Avrupa'daki büyük emperyal güçlerin zayıflamasıyla ABD artık direkt hedef olmuş, batıyı temsil eden yegane süper güç olarak dünya sahnesindeki yerini almıştır. Kısaca, ABD bir süper güç olarak kendi kıtası dışında ilk defa baskın dış politikalar uygulamaya başlamıştır denilebilir. Böyle bir durumda ABD'nin genel olarak Soğuk Savaş politikasının dayandığı iki temel özellik oluşmuştur: birincisi askeri ve jeopolitik çevreleme, ikincisi ise serbest piyasayı desteklemektir. ABD, tıpkı kendi ülkesinde uyguladığı gibi bir rekabetçi kapitalizm modelini farklı tarihsel sosyolojilere sahip olan ülkelere uygulamak istemiş, bunu yaparken "özgür insanlar" söylemini kullanmış ve dahası bu ekonomik istekleri ile askeri ve jeopolitik emellerini desteklemiştir.[45]

Türkiye, dünya sahnesine yeni süper güç olarak çıkan ABD ile ister istemez münasebetlerini artırmak durumunda kalmıştır. Britanya ve diğer kıta Avrupası

[45]Richard Saull, "American Foreign Policy During Cold War", *US Foreign Policy*, Derleyen: Michael Cox ve Doug Stokes, 2.Basım, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 62-67.

ülkelerine kıyasla ABD'nin Türkiye gibi tarihi olan bir ülke ile diplomatik geçmişinin 1950 öncesinde çokda derinliğinin olmadığı ifade edilebilir.

1.2.1. Amerikan Dış Politika Yapımı

ABD, kendine has bir başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. ABD devlet sisteminin temelinde, federal bir devlet ya da hükümet düzeni kuran ABD Anayasası vardır. 1789 yılında yürürlüğe girmiş olan ABD Anayasası, geçen zaman içinde bazı değişikliklere uğramış olsa da ABD için hala geçerli olan, orijinal ve en üst hukuk metnidir. Önsöz, yedi madde ve yirmiyedi değişiklikten oluşan ABD Anayasası, esas olarak üç kısımdan oluşur. Birinci kısım, önsöz ve yedi maddede devlet kurumları arasındaki görev ve yetki dağılımını düzenler. 1.madde, yasama işlevinin Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kongre tarafından yapılacağını, 2.madde, yürütme işlevinin Başkan tarafından yapılacağını, 3.madde, yargı işlevinin Yüksek Mahkeme ve onun altındaki mahkemeler tarafından yapılacağını, 4.madde, eyaletlerin konumlarını, 5.madde, Anayasa değişikliklerinin nasıl yapılacağını, 6.madde, Amerikan borçlarını, antlaşmaların üst hukuk oluşunu ve yemin şartını, 7.madde, Anayasa'nın onaylama şeklini düzenlemektedir. Anayasa'nın ikinci kısmı, Haklar Bildirgesi (Bill of Rights)[46] olarak bilinen ilk on değişiklik maddesidir. 1791'de kabul edilen Haklar Bildirgesi, Amerikan vatandaşlarının devlete karşı hak ve özgürlüklerini garanti altına almak için Anayasa'ya eklenmiştir. Üçüncü kısım, 1795 yılından 1992 yılına kadar geçen sürede yapılan onyedi değişikliktir. Bu değişiklikler, ABD'nin karşılaştığı sorunlara veya olaylara çözüm bulmak amacıyla yapılmış olan düzenlemelerdir.[47]

---

[46] Bill of Rihgts of the United States of America, *http://www.billofrightsinstitute.org/founding-documents/bill-of-rights/*, (23.03.2017)

[47] Steven W. Hook-John Spainer, *Amerikan Dış Politikası,* Çev. Özge Zihinoğlu, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014, s. 25-32.

Genel olarak ABD devlet sisteminin en önemli unsurlarından biri, dış politika yapım süreci ve bu süreçte rol oynayan aktörler arasındaki yetki dağılımıdır. Bu aktörlere ve yetkilerine geçmeden önce üç noktayı vurgulamak gerekir: Birincisi, ABD siyasetine genel olarak baktığımızda, iç-dış tüm konularda siyaset ve kararlar aynı devlet sistemi içinde yürütülmektedir. Nasıl ki tarım, ticaret, enerji, sağlık ve diğer alanlarda politikalar ABD karar alma mekanizması içindeki aktörler tarafından yapılıyorsa, dış ilişkiler ve savunma alanındaki politikalar da aslında sistem içi mekanizma ve aktörler tarafından üretilir. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse ABD siyasetinin tüm kararları, Amerikan Yürütme gücü olan Başkan, Bakanlıklar ve ilgili kurumlar ile Yasama gücü olan Kongre ve Yargı gücü olan Yüksek Mahkeme'nin içinde bulunduğu bir yapı içinde ortaya çıkmaktadır.

İkinci nokta, her ne kadar konular birbirinden ayrılmış olsa da - yani tarım, ticaret ve benzeri alanlar şeklinde sınıflandırılsa da- ve dış politika bunlardan ayrı bir alan olarak kabul edilse de, modern dönem şartlarında tüm konuların bir şekilde dış politikayla ilişkili olduğunu dikkate almak gerekir. Bu açıdan baktığımızda; elbette Amerikan dış politikası yapım sürecinin kendine özgün ve otonom bir özelliği vardır. Ancak dış politikanın diğer alanlarla ve özellikle savunma, ticaret, ekonomi ve çevre gibi alanlarla yakın ilişki içinde olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Üçüncü nokta, aslında tüm devletlerin dış politika oluşumundaki gibi, Amerikan dış politika karar alma sürecinde de etkili olan ve rol oynayan resmi ve gayri resmi aktörler, kurallar ve faktörler bulunmaktadır. ABD dış politikasını kim belirler sorusuyla ilgili olarak farklı görüşler vardır. En azından ABD devlet sistemi, dış politika tarihi ve uygulamaları açısından baktığımızda, bu soruyla ilgili net bir cevap bulmak kolay değildir. Öncelikle, daha önce de belirtildiği gibi, ABD devlet yönetiminde "erkler (güçler) ayırımı" denilen bir sistem vardır. Devletin yönetimi Yasama, Yürütme ve Yargı erklerine dağıtılmıştır ve her bir erkin yetki ve görevleri Anayasa'da tanımlanmıştır. Genel siyaset teorisine göre, erklerin bu şekilde

ayrılmasının nedeni, sadece görev dağılımı ya da iş bölümü yapılması ve performansın artırılması değildir; aynı zamanda, daha da önemlisi, ülkede diktatörlük veya tiranlık yönetiminin oluşmasını önlemektir. ABD'yi kuran liderlerin bu modeli seçmelerinin nedeni, Avrupa'daki krallıkların ve tiranlıkların ABD'de varolmasını önlemektir. Dönemin Avrupa modelinin aksine, yönetimin, güç ve yetkinin farklı kurum ve yöneticilere dağıtılarak uygulanması arzulanmıştır.[48]

Bunu sağlamak için sadece güçler ve yetkiler dağıtılmamış, aynı zamanda bu güçlerin birbirini kontrol etmelerini ve denetlemelerini sağlayacak bir düzen kurulmuştur. Türkçe'ye Denetim ve Denge (Check and Balance) olarak çevrilebilecek olan bu anlayışa göre, Yasama, Yürütme ve Yargı'nın görev ve yetkilerinin birbirini dengelemesi, denetlemesi ve böylece üç erkten herhangi birinin aşırı bir şekilde güçlenerek tüm sistemi kontrol altına alması önlenmeye çalışılmıştır. Denetim ve Denge sürecinde özellikle iki önemli araç vardır: Birincisi, devletin yönetimiyle ilgili yetkiler erklere dağıtılmıştır. Örneğin, dış politika karar alma yetkileri özellikle Yasama'ya ve Yürütme'ye verilmiştir. Hem Yasama hem de Yürütme, dış politikada karar alma yetkilerine ve görevine sahiptirler. İkincisi, özellikle Yasama ve Yürütme birbirlerinin kararlarını reddetme ya da değiştirme hakkına sahiptir. Başkan Kongre'nin kararını "veto" ederek Kongre de Başkan'ın kararını "reddederek veya değiştirerek" denetleme ve dengelemeye çalışır. Böylece erklerden her biri, diğerinin faaliyetlerini engelleme, sınırlama ve hatta değiştirme yetkisine sahiptir. Bu bilgiler doğrultusunda ABD yönetim anlayışında görev ve yetki dağılımına bakıldığında, "dış politika kararını kim verir?" sorusunu kesin ve net bir dille yanıtlamak mümkün değildir. Zira hem Yasama yani Kongre hem de Yürütme yani Başkan ve yürütme organlarının, Anayasa'dan kaynaklanan müşterek yetkileri bulunmaktadır.[49]

---

[48] Steven W. Hook-John Spainer, a.g.e., s. 37-42.

[49] Charles W. Kegley-Eugene R. Wittkopf**,** *American Foreign Policy: Pattern and Process*, 4.Basım St. Martin's Press, New York, 1991, s. 22-59.

1.2.2.Amerikan Dış Politikasındaki Kültürel Öğeler

Amerikan kültürüne bakıldığında, sömürgecilikten kurtulmuş, Protestan ahlaka bağlı ve bununla beraber mülkiyete önem veren bir kültürel yapı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Tocqueville'nin de belirttiği gibi, ABD kültürel bağlamda kendi demokrasisini geliştirmeye çok uygun bir yapıya sahiptir. Tocqueville, görüşünü ortaya koyarken ABD'deki aristokrat karşıtlığına ve bu karşıtlığı destekleyen Protestan inanca vurgu yapmıştır.[50] Serbest mülkiyete yapılan vurgu kapitalistleşmenin de önünü açmış, ABD siyaseti şirketlerin lobi güçlerini kullanırken, şirketlerde siyasetten bazı hak ve imtiyazlar talep etmişlerdir. Bu durumda denilebilir ki, her ne kadar özgürlükçü de olsa, kapitalistleşmenin verdiği gelir dağılımı eşitsizliği ile ABD'de maddi imtiyaz elde eden şirketlerin gerek Kongre, gerekse Başkan nezdinde siyasi baskı güçleri bulunmaktadır.

ABD'nin coğrafi konumu da kültürünü etkilemiştir. ABD'nin dış politikasında coğrafya etkeni birçok ülkeden daha baskın bir karaktere sahiptir. ABD'nin çevresinde yayılacağı doğal bir alan bulunması, coğrafyanın bu ülkenin dış politika kimliğinin oluşumundaki belirleyici etkisini göstermiştir. Çevresinde bulunan ülkelerin sosyo-ekonomik bakımdan gelişmemiş küçük ülkeler olmasının, Amerikan kimliğini daha kibirli kıldığı da bir gerçektir.[51] Bu gerçek, bir siyasal felsefe ile birleştiği zaman ABD'ye farklı bir karakter vermiştir. Çünkü devletlerin dış ilişkilerini yürütürken baskın bir dış coğrafi çevrenin etkilerinden kaçabilmeleri çok zordur. Hitler Almanyası ABD'yi II. Dünya Savaşı'na çekmemiş olsaydı, Amerikan dış politikası daha farklı bir yönde gelişebilirdi. Bu durum, yönetenlerin siyasi felsefeleri bir yana, Avustralya'nın neden bir ABD olamayacağı gerçeğini

---

[50] Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çev. İhsan Sezal ve Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara 2001, s. 12-14.

[51] Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:19, 2008, s. 119-144.

gözler önüne sermektedir.[52]

Demokrasi, liberalizm ve coğrafi konumun verdiği kültürel kodlara rağmen, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan başarı ile çıkmış ABD'nin dış politikası Soğuk Savaş dönemi ile beraber değişmiştir. Öncelikle Soğuk Savaş sayesindedir ki, bugünkü güçlü başkan imajı kamuoyuna yerleşmiştir. Aynı zamanda, bugünkü anlamdaki Amerikan dış politika yapılanmasının altında Soğuk Savaş gerçeği yatmaktadır. Savunma Bakanlığı ve CIA, bu oluşumda güçlü bir dış politik kültür üretebilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da ideolojik yayılma peşinde koşması, ABD'nin dış politikasında da yeni bir ideolojinin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. Ortaya çıkan antikomünist ideolojiyle, ABD Sovyet tehdidine karşı, tarihinde daha önce görülmemiş bir dış politika yapılanması içerisine girmiştir. Bugün devasa bir konuma ulaşmış olan Savunma Bakanlığı yapılanmasının Soğuk Savaş'ın başlamasıyla aynı zamana rastlaması gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. ABD liberalizminin kendisine sosyalist bir düşman bulması, liberalizm ideolojisine de savunma refleksleri getirmiş; dahası, liberal bir devletin dış politikası realist kuramlarla yönlendirilebilir ve yorumlanabilir hale gelmiştir. Bu duruma bir de, Ortadoğu'daki İsrail'e koşulsuz destek durumu eklenebilir. Bahsedilen birey özgürlüğü sisteminde Yahudilerin kendilerine çok rahat bir biçimde siyasi baskı yapabilmesine imkan tanımıştır. Bir diğer deyişle, ABD'deki Yahudi toplulukları, ABD devlet sisteminin verdiği özgürlük çerçevesinde, devlete siyasi baskı yapabilmişlerdir.[53]

Amerikan dış politik kültürünün birden çok yüzünün bulunması, bu devleti aynı zamanda küresel sorunlara karşı mücadele eden ve uluslararası topluma liderlik yapan bir güç haline getirmiştir. Amerikan dış politikasını diğer devletlerin dış politikalarından farklı kılan nokta çok geniş bir hareket alanının bulunmasıdır. Fakat

[52] Gültekin Sümer, a.g.e., s. 129.
[53] Gültekin Sümer, a.g.e., s. 130-135.

yaşanılan Soğuk Savaş, İsrail'e verilen koşulsuz destek ve süreklilik kazanan müdahalecilik anlayışına kısmende olsa daraltıcı bir etki yapmıştır. Böylelikle Amerikan dış politikası bilinen köklerinden kopmuş; ancak yinede kendisini dünya jandarmalığından ayrı tutamayacağı bir konuma taşımıştır. ABD'nin hemen hemen bütün bölgesel sorunların içerisine girmiş olması, bu devletin manevra alanını daraltmıştır. Böyle bir gücü ayakta tutabilmek başlı başına bir hedef halini alınca da, ABD dış politikasında ve demokratik kültürden uzaklaşılmıştır. 11 Eylül örneğinde gördüğümüz gibi yaşanılacak olumsuz dış gelişmeler, ABD'yi daha fazla tek taraflılığa itmiştir.[54]

Özet olarak, Türkiye ABD ile ilişkilerini, ABD'nin tam da mutlak bir kırılma yaşadığı dönemde derinleştirmiştir. Gerek dünya koşulları, gerekse ABD dış politika yapımının diğer devletlere yönelik olan aşırı müdahale edebilme kapasitesi Türkiye'nin de başına dert olmuş, bu durum kamuoyu tarafından şiddetle eleştirilmiştir. 1960'larda Türkiye'de birçok yazar ve politikacı, 1947'deki Truman Doktrini'nden itibaren Türk dış politikasının Amerikan devlet adamlarının arzu ve kararlarına tamamen bağımlı hale getirildiğini iddia etmiştir.[55] Feroz Ahmed'in düşüncesine göre; *"1950'li yıllar boyunca Türkiye, Washington ve Londra'da belirlenen dış politika amaçlarını kesin kararlılıkla ve hiç şikayette bulunmaksızın uygulamaya çalışmıştır"*.[56] Türk akademisyen Mehmet Gönlübol'un eleştirisi daha da sert olmuştur; *"Türkiye, kendisini uydu durumuna düşmüş hem NATO içinde hem NATO dışında Amerika'nın politikalarını adım adım takip eder halde buldu."*[57] 1950'lerin sonuna doğru Türk üslerininin Amerikalılarca gayesi dışında kullanılması, Amerikan personelinin adli ve ekonomik ayrıcalıklarını kötüye kullanması ve Türk

[54] Gültekin Sümer, a.g.e., s.143.
[55] Nasuh Uslu, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, s.41.
[56] Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, Royal Insitute of International Affairs, Westview Press, 1977, s.395.
[57] Mehmet Gönlübol, *"NATO, USA and Turkey", Turkey's Foreign Policy in Transition 1950–1974*, Derleyen: Kemal H. Karpat, Mehmet Gönlübol, "NATO, USA and Turkey", *Turkey's Foreign Policy in Transition 1950–1974*, Derleyen: Kemal H. Karpat, Leiden: E.J.Brill, 1975, s.22.

ve Amerikan görevlilerinin hayat standartları arasında derin bir uçurum bulunması gibi nedenlerle Türk halkının Amerikalılar için taşıdığı sempati azalmaya başlamıştır.[58] Ahmet Şükrü Esmer, Türkiye'nin 1950'lerdeki dış politikasını Milliyet gazetesinde şu şekilde özetlemişir: *"NATO'ya 1952'de alındık, üç yıl sonra Bağdat Paktı'nı kurduk, yedi yıl sonra Amerika ile ittifak ilişkilerine girdik, bu süre içinde Amerika ile sayısız ikili anlaşmalar imzaladık ve rahata yattık. Ordumuz NATO emrinde, üslerimiz Amerika'ya açılmış, güvenliğimiz Amerika'ya dayalı, kalkınmamız Amerikan yardımına bağlı; Cezayir meselesinde Fransa'yı, Vietnam meselesinde Amerika'yı, Süveyş meselesinde İngiltere'yi desteklemeyi, Batı sömürgeciliğini Bandung'ta savunmayı bir kulluk görevi biliyoruz, BM'de Amerikan temsilcisinin koluna bakıyoruz, dış politikada inisiyatiften yoksunuz."*[59] Türkiye'nin yabancı devletlere bağımlılığı konusundaki en ağır suçlamalar doğal olarak Amerika'yla ilişkiler bağlamında yapılmaktaydı. Cumhuriyet gazetesi yazarı Ecvet Güresin'in görüşü *"Amerika'nın Türkiye'nin dış politikasını uluslararası anlaşmaların sınırlarını aşacak şekilde tanzim eden ve Türkiye'nin davranışlarında adeta onayı alınan son merci haline getirildiği"*[60] yönündeydi. Özellikle 1950'lerde ve 1960'ların ilk yarısında Türkiye, Amerika'nın politikalarını, uluslararası olaylardaki tavırlarını desteklemiştir.

1.3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Düzenin Gelişimi

II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD, Birleşik Krallık ve SSCB ittifakı savaş sonrası dönemin önde gelen güçleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu güçleri takip eden Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti de savaş galibi olarak yeni kurulan dünya düzeninde söz sahibi devletler haline gelmişlerdir. Savaşın getirdiği ağır tahribatlar özellikle Birleşik Krallık ve Fransa'yı etkilemiş, şekillenen yeni dünya düzeninde

[58] Nasuh Uslu, a.g.e., s.31.
[59] Ahmet Şükrü Esmer, "Uyduluk Siyasetine Son", *Milliyet*, 24 Aralık 1965.
[60] Ecvet Güresin, "Durum:Gromiko'nun Ziyareti", *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1965.

ABD ve SSCB iki süper güç halinde dünya sahnesinde baş aktörler olmuşlardır. Bu iki güç arasında oluşan çekişme, Soğuk Savaş olarak isimlendirilmiş ve 1990'da Sovyetlerin dağılmasına kadar sürmüştür. Özellikle de 1950'li yıllardan 1962 Küba Krizi'ne kadar, iki süper güç arasındaki çekişme nükleer savaş tehlikesi boyutlarına ulaşmış, dünya kamuoyunda ciddi anlamda yeni bir savaş korkusu yaşanmıştır. Böyle bir dönemde ABD ve SSCB dışındaki devletler taraflarını belirlemiş ve güvenlik adına bu iki süper gücün yörüngesine girmek durumunda kalmışlardır. Örneğin, 1945-1948 yılları arasında Doğu Avrupa'daki Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya ve Çekoslovakya gibi ülkelerde komünist hükümetler başa gelmiş ve SSCB'ye dahil olmuşlardır. Ayrıca 1948'de Kuzey Kore ve 1949'da da uzun süren iç savaştan sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nde komünist hükümetler başa gelmiş ve Doğu Blok'u olarak adlandırılan komünist gücü kurmuşlardır. Diğer taraftan ABD önderliğinde - Birleşik Krallık'ın da sınırlı desteği ile- Japonya, Türkiye ve diğer on dört Avrupa ülkesine savaş sonrası yeniden yapılandırma yardım programları düzenlenmiş ve bu ülkeler komünist bloğa karşı komünizm karşıtı bloğu kurmuşlardır.[61]

Soğuk Savaş'ın başlama sebebi olarak iki ana neden gösterilebilir. İlk olarak SSCB'nin başındaki Joseph Stalin'in II. Dünya Savaşı'nın sonlarında uygulamaya başladığı dış politika, tansiyonu arttırmıştır. İkinci olarak, ABD ve Birleşik Krallık'ın derin komünizm düşmanlığı, doğal olarak komünist blok ile kapitalist/demokratik ülkeleri karşı karşıya getirmiştir. İlk sebep olan Stalin'in tutumuna daha detaylı bir biçimde bakılacak olursa, Stalin'in temel amaçları; Avrupa'daki askeri durumu da kullanarak Sovyetlerin etki alanını genişletmek, dağılan Nazi ordularından sonra öncelikle Almanya'da ve Finlandiya, Polonya ve Romanya'da olabildiğince yer işgal etmek ve Nazi tehlikesine karşı Sovyetlerin katlandığı bedeli kullanmak suretiyle uluslararası düzende maksimum çıkar sağlamaktır. Öte yandan Batı bloğunun

[61] Oral Sander, *Siyasi Tarih 2.Cilt 1918-1994-*, İmge Kitabevi, Ankara 2016 s. 201-221.

devamlı olarak verdiği komünizm karşıtı söylemler tansiyonu iyiden iyiye arttırmıştır. Günümüzde bile o dönemki karar alıcıların niyetleri arasında tarih literatüründe bir konsensüs bulunmamaktadır.[62] Ancak kabul edilmelidir ki, tansiyonun artması ve Soğuk Savaş koşullarının oluşmasında iki blok da sorumludur. Bu durumu daha net biçimde görebilmek için 1945-1953 yılları arasında Soğuk Savaş'ın gelişim sürecini incelemek faydalı olacaktır.

Lowe, Soğuk Savaş'ı hızlandıran sebepleri incelerken şu olaylara dikkat çekmiştir:

a) Şubat 1945 Yalta Konferansı
b) Temmuz 1945 Potsdam Konferansı
c) Mart 1946 "Demir Perde" Konuşması
d) 1947 sonları Fulton Konuşması
e) 1947 Truman Doktrini ve Marshall Plânı
f) 1947 Kominform'un Duyurulması
g) Şubat 1948 Komünistlerin Çekoslovakya yönetimini ele geçirmesi
h) Haziran 1948- Mayıs 1949 Berlin blokajı
i) Nisan 1949 NATO'nun kurulması ve yapılanması
j) Ağustos 1949 Batı Almanya'nın kurulması
k) 1950-1953 Kore Savaşı[63]

Bütün bu olaylar tansiyonu iyiden iyiye arttırmış, ilişkileri önüne geçilemez bir hale sokmuştur. Bu dönemde dünya ciddi bir savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Yalta Konferansı, II. Dünya Savaşı'nın sona erme arifesinde gerçekleştirilmiş olup, savaş sonrasında Almanya'nın bölünmesi, yeni bir Birleşmiş Milletler kurulması gerekliliği, Doğu Avrupa'da serbest siyasi seçimlere destek

[62] Norman Lowe, *Mastering Modern World History*, 1. Basım, Macmillan Yayınları, 1982, s.199-200.
[63] Norman Lowe, a.g.e., s. 201.

verme ve son olarak Stalin'in Japonya'ya karşı savaşa girme sözü vb. konularda mutabakat sağlanmıştır. Ancak Polonya'da kurulan komünist hükümet, tarafları germiştir. Şöyle ki, Polonya üzerinde Almanlarla ciddi bir savaşa giren ve büyük bir zarara uğrayan Sovyetler, Polonya'da komünist hükümeti kurmak istemiştir. Stalin'in bu tutumuna dönemin ABD başkanı Roosevelt ve dönemin Birleşik Krallık başbakanı Churchill şiddetle karşı çıkarak Stalin'in anlaşmayı bozduğunu iddia etmiştir. Bu durum, II. Dünya Savaşı'nda müttefik olan güçlerin artık anlaşamayacağını açıkça göstermekteydi[64]. Potsdam Konferansı'na gelindiğinde Stalin, Truman (dönemin ABD başkanı) ve Churchill (beraberinde başbakan adayı olan Clement Attlee'yi de getirerek) üçlüsü bir araya gelerek Yalta'da anlaşılan konuları gözden geçirmişlerdir. Öncelikle Sovyetler, Yalta'da gündeme aykırı bir şekilde Polonya'nın bir kısmını işgal etmiş -ki bu bölgede beş milyon Alman yaşamaktaydı- ve komünist hükümeti desteklemiştir. Buna karşın ABD, yaklaşık bir ay sonra Japonya'ya karşı kullanacağı atom bombası plânını o zamanki müttefiki olan Sovyetlerle paylaşmamıştır. Bu durum açıkça iki tarafın birbirlerine güven duymadıklarını ve birbirlerini tehdit olarak algıladıklarını göstermekteydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1946 yılında Churchill'in "Avrupa'yı bir demir perde ikiye ayırmıştır" vurgusu yapan Demir Perde Konuşması, iki blok arasındaki ayrımı net bir biçimde ortaya koymaktaydı.[65] Churchill'in 5 Mart 1946'da, Missouri'de Fulton şehrinde Westminster Kolejinde yaptığı konuşmada, Sovyet genişlemesi hakkında tehlike çanını çalarak "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar bir Demir Perde" indiğini söylemiştir.[66] Churchill "demir perde" sözlerini ilk kez ortaya atarak, Sovyetler Birliğini çevreleyecek bir dünya birliği görüşünü ilan etmiştir.[67] Churchill'in Fulton, Missouri'de yaptığı Demir Perde konuşması ile Soğuk Savaş'ı başlattığı büyük ölçüde kabul edilmiştir, II. Dünya Savaşı'nın her aşamasında

[64] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 808-812.
[65] Norman Lowe, a.g.e., s. 202.
[66] Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, 2000, s.487.
[67] Türkkaya Ataöv, *Amerika NATO ve Türkiye*, 2.Baskı, İleri Yayınları, İstanbul 2006, s.97.

Churchill, demokrasilerin pazarlık pozisyonlarını güçlendirmek için Sovyetlerin yayılmacılığını sınırlamak peşinde olmuştur.[68] Churchill'in İsviçre'de Zurich Üniversitesinde 19 Eylül 1946'da yaptığı bir konuşma da Sovyetler Birliği'ni Doğu Avrupa'dan çıkarmak için birleşmiş bir Batı Avrupa görüşünü ileri sürmüştür.[69] Churchill'in sözleri Batı dünyasının Sovyetleri hedef alarak silahlanmaya ve yeni birleşmelere gitmeye çalıştığı kuşkusunu güçlendirmiştir.

Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki blok sıklaştırmaya yönelik faaliyetlerine, ABD yardım programları ile karşı bir strateji geliştirmiştir. Bu bağlamda geliştirilen Truman Doktrini ve Marshall Yardımları Batı Avrupa'yı yeniden kalkındırmak ve olası komünizm tehdidine karşı muhafaza etmek amacı ile 1947-1948 yıllarında başlatılmıştır. Türkiye de, daha sonra detaylı olarak irdeleneceği gibi, bu yardımları alarak batı bloğuna dahil olmaya başlamıştır. Mart 1947 yılında duyurulan bu yardımlara karşı Stalin Eylül 1947'de batı bloğuna mensup Fransa ve İtalya'nın içerisindeki komünist partileri de dahil ederek Doğu Avrupa için Kominform örgütünü kurmuştur.[70] Bu örgüt de komünist partileri desteklemek ve savaş sonrası kalkınmayı sağlamak amacıyla kurulmuş olup, temelde SSCB'nin uydu devletleri arasındaki bağları sıkılaştırmaya yönelikti. Akabinde, Şubat 1948'de doğu Avrupa'daki tek demokratik yönetim olan Çekoslovakya'da yönetimin kömünist parti tarafından ele geçirilmesi ile birlikte Avrupa'daki ayrım tam olarak netleşmiş, Churchill'in deyimi ile demir perde tam anlamı ile kapanmıştır.

Haziran 1948 ile Mayıs 1949 arasındaki periyotta ABD, Sovyetler, Birleşik Krallık ve Fransa arasında paylaştırılan Berlin'de farklı bir kriz patlak vermiş, taraflar bu aşamadan sonra bütünüyle gerilmiştir. Almanya üzerinde yapılmış olan antlaşmadan doğan sorunlar sebebiyle Stalin ani bir tepki olarak bütün kara ve tren

[68] Henry Kissinger, a.g.e., s.515.
[69] Türkkaya Ataöv, a.g.e. s.98.
[70] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 856-858.

yollarını kesmiş, doğu Berlin'in batı Berlin ve Batı Almanya ile olan bütün bağlantısı ortadan kalkmıştır.[71] Bu tehditvari tutumlar karşısında Batı Bloku, ABD'nin öncülüğünde bir kollektif savunma örgütü olan ve bugün de varlığını sürdüren NATO'yu Nisan 1949'da kurmuştur. NATO halihazırda Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından hayata geçirilen Batı Atlantik Örgütü'nün altyapısı üzerine kurulmuş olup, savunmaya ABD, Kanada, Portekiz, Danimarka, İtalya, İrlanda ve Norveç'i de dahil etmiştir. Bu örgüte Türkiye 1952 yılında katılacaktır. İkiye bölünmüş Almanya'da taraflar arasında devamlı olarak sorunlar doğmuş, hatta Soğuk Savaş'ın bitişini de 1989'da yıkılan ve Berlin'i ikiye ayrılan duvar simgeleştirmişti. İki blok arasındaki sorunlar salt Avrupa üzerinden oluşmamış, 1950'de patlak veren ve komünizm-kapitalizm ayrışmasının net olarak yaşandığı Kore Savaşı'nda da taraflar arası gerginlik, o dönemde küresel barışı korumak için kurulan Birlemiş Milletler'i dahi devre dışında bırakarak yaşanmıştır.[72]

Savaştan sonra Ortadoğu'da olan gelişmeler de Türkiye için çok önemlidir. Bu durum daha detaylı olarak ikinci ve üçüncü bölümde Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında değerlendirilecektir. Bu değerlendirmenin zeminini oluşturmak için Ortadoğu'nun genel durumu verilecek, akabinde Türkiye'nin savaş sonrası tutumu da bu bölümdeki bir başlıkta irdelenecektir. Ortadoğu, özellikle de konumundan doğan stratejik önemi ve sahip olduğu zengin petrol yatakları nedeniyle dünya politikasında ağırlığı daha çok duyulan bir bölge haline gelmiştir.[73] Bölgede bulunan devletler Türkiye dışında, tam bağımsızlıklarına II. Dünya Savaşı'nın ya hemen öncesinde ya da hemen sonrasında kavuşmuşlardır. Ekonomik yönden ise, kalkınmakta olan veya az gelişmiş ülkelerdi. 1948'de kurulan İsrail devleti bölgedeki tansiyonu arttırmıştır. Ayrıca 1945'te Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan ve Yemen

[71] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 862.
[72] Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960,* Sevinç Yayınevi, Ankara 1964, s. 780-785.
[73] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 890.

merkezi Kahire'de olan "Arap Birliği"ni kurmuşlardır.[74] Halihazırda birlik halinde olan bu devletler, kurulan İsrail devleti ile mücadeleye girişmiş; 1948, 1956, 1967, 1973 yıllarında İsrail'e karşı savaşmışlardır.[75] Çalışmanın kapsamı gereği 1948 ve 1956 yıllarındaki savaşlar detaylandırılacaktır. Sömürgecilikten kurtulan Arap devletlerinde artan Anti-Siyonizm ve Anti-Emperyalizm düşüncesi bir Arap milliyetçiliği hareketi olan Baas rejimi yönetimleri ile de birleşince Arap dünyasında büyük bir Arap devleti kurma hayalleri harekete geçmiştir. Yine de 1948'de savaştan yenik ayrılan ve İsrail'in tanınmasını istemeyen Arap dünyası, uluslararası camiada devamlı olarak baskı kurmaya devam etmişlerdir.

1956 yılına gelindiğinde, o dönemde İsrail'e karşı düşmanca tutumlar sergileyen Arap milliyetçileri, bir yandan da İngiliz ve Fransız mandasının Süveyş üzerindeki etkisinden kurtulmak istemekteydiler. Nitekim, 1952 yılında Mısır'da yıkılan krallığın yerine gelen Cemal Abdül Nasır, 1956 yılında Cumhurbaşkanı olarak Arap dünyasının liderliği rolüne soyunmaya başlamıştır. "Asuvan Barajı" gibi projelerle Mısır'ı kendi yanına çekmeye çalışan ABD ve Batılı devletler, Mısır'ın giderek SSCB'ye yakınlaşması karşısında bu gibi proje girişimlerini askıya almışlardır. Halihazırda Mısır'da bulunan Süveyş Kanalı'nda üs bulundurma hakkı uluslararası anlaşmalarla teyit edilmiş İngiltere ve Fransa'ya karşı, Nasır'ın 26 Temmuz 1956 yılında kanalı millileştirmesi olayların başlamasına neden olmuştur. Bu anlaşmazlığın düzelmesi için yapılan uluslararası konferanslardan sonuç alamayan İngiltere ve Fransa, 14 Ekim 1956 yılında gizlice İsrail ile anlaşmıştır. Bu anlaşmadan sonra İsrail plâna uygun olarak, Mısır-Ürdün-Suriye Ortak Askeri Komutanlığı'nın kurulmasını ve bu devletlerden gelen tehditleri öne sürerek, 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmıştır.[76] İngiltere ve Fransa, bu gelişme üzerine, savaşan

---

[74] Peter Sluglett, "The Cold War in the Middle East", *International Relations in the Middle East*, Derleyen: Louise Fawcett, 3.Basım, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 61.
[75] Peter Sluglett, a.g.e., s. 48.
[76] Geoffrey Warner, *Süveyş Buhranı*, Çev. Ülkü Tamer, 20. Yüzyıl Tarihi, II.Cilt, İstanbul 1970, s.913.

tarafları ayırmak ve barış durumunu tesis etmek adına Mısır'a çıkartma yapmak istemiştir. Ancak bu istek Nasır tarafından reddedilince, cebren Mısır topraklarına çıkartma yaparak Süveyş'i işgal etmişlerdir. Bu saldırı BM nezdinde yeni problemleri ortaya çıkartarak, küresel tansiyonu arttırmış, batılı devletler SSCB'yi direkt olarak tekrar karşısına almıştır. Ancak, sıcak bir temastan çekinen ABD, bu konuda İngiltere ve Fransa'dan desteğini çekerek, daha ziyade Mısır'ı bölgede dengeleme ve SSCB ile varolan Soğuk Savaş stratejilerini devam ettirme kararını almıştır.[77] Ek olarak, Ortadoğu için o dönemde doktrinler ve projeler hazırlamış, bu proje ve doktrinlerde de Türkiye ile önemli işbirlikleri öngörmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen Soğuk Savaş koşulları, dünyada yeni bir güvenlik tehdidi algısının oluştuğunun habercisi olmuştur. Bloklar arasında oluşan güvensizlik, bloklara dahil olmak istemeyen ülkelerin yaşadıkları ilhak korkusu, nükleer silahlanma tehditi vb. Başlıklar, ciddi bir gerileme neden olmaktaydı. Görüldüğü gibi, özellikle de Stalin'in ilhak ve/veya işgal etmeye yönelik politikaları, coğrafi olarak hemen SSCB'nin yakınında bulunan Türkiye'de de derinden hissedilmiştir.[78] Soğuk Savaş koşulları 1953'te sona eren Kore Savaşı'ndan sonra da devam etmiş ancak daha durağan bir hal almıştır. Bir başka deyişle, 1945-53 yılları arasında gerilim çok hızlı bir biçimde tırmanıp zirveye yaklaşmış, 1953 yılından sonra da gerilimin boyutları had safhada seyretmeye devam etmiştir. 1955 yılında Sovyetler tarafından NATO'ya karşı olarak kurulan ve bir kollektif güvenlik örgütü olan Varşova Paktı, gerilimin azalmadığının en açık göstergesidir. Bu gerilim, birçok tarihçi ve siyaset bilimcinin de mutabık kaldığı gibi, 1962 Küba Füze Krizi'nden sonra yumuşamaya başlamıştır. Çalışmanın konusu olan 1950-1960 döneminde Türk Dış Politikası, ilişkilerini belirlerken 1945-1953 yılları arasında hızlıca tırmanan ve 1953-1962 yılında kadar stabil bir şekilde seyreden bu gerilimin ciddi bir biçimde

[77] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 890-899.
[78] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965),* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1969, s. 253.

etkisinde kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye, batı bloğunda yer alırken; ABD'den yardım paketlerini almış, iç siyasette komünizm tehlikesine karşı politikalar geliştirmiş, Kore Savaşı'na ABD'nin yanında girerek asker göndermiş ve nihayet 1952'de NATO'ya dahil olmuştur. Bir sonraki alt başlıkta incelenecek olan savaş sonrası Türk Dış Politikası da, doğal olarak bu kısıtlara ve manevra alanlarına bağlı olarak gelişmiştir.

1.4. Savaş Sonrası Türk Dış Politikası

II. Dünya Savaşı sonrasında Türk Dış Politikası geleneklerine bağlı kalmaya devam etmiştir. Batı ile ilişkiler sürerken, Batı devletlerinin Türkiye'nin iç işlerine karışmaması konusunu her platformda vurgulamış, ancak bunu yaparken ensesinde hisssettiği Sovyet baskısı karşısında, özellikle de ABD ile ilişkilerinde çok ciddi sınavlar vermiştir. Bu kısımda savaş sonrasında Türkiye'nin ABD ile yakınlaşmasının etkileri verilmeye çalışılacaktır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu, ABD için Türkiye ile ilişkileri geliştirmek adına en önemli unsurlardan birisi olmuştur.[79] Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyon konusunun yanısıra, Balkan ve Kafkaslarda SSCB'ye komşu olması, aynı zamanda Ortadoğu bölgesine de direkt etki edebilmesi, Türkiye'nin dönemin koşullarında ne kadar sıradışı bir konumunun bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ilişkilere bakılırken yalnızca SSCB'ye karşı Türkiye-ABD ittifakını değerlendirmek, bağlantıları analiz etmede yetersiz kalacaktır. Bu amaçla, Demokrat Parti sürecine giden yolda Ortadoğu'daki gelişmeler de önem kazanmaktadır.

II. Dünya savaşından sonra Türkiye, Sovyet baskısına karşı Arap dünyası ile yakınlaşarak da destek kazanmaya çalışmıştı. 1946 ve 1947'de Ürdün'le Dostluk

[79] Çağrı Erhan, "ABD Ve NATO'yla İlişkiler",*Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Derleyen: Baskın Oran, İletişim, İstanbul 2005, s. 513.

Antlaşmaları imzaladı.[80] Fakat Batı ile kurulmaya başlanan sıkı bağ, Araplarla iyi başlayan ilişkileri aksi yönde geliştirdi. Bu durumun en somut örneği 1948 Aralık ayında Türkiye'nin İsrail Devleti'ni tanıması oldu. 1948'de İsrail devletinin kurulması, Türkiye-ABD ilişkilerinin Ortadoğu ayağında belirleyici olmuştur.[81] Kurulduğu andan itibaren İsrail'e destek veren tek müslüman ülke konumunda olan Türkiye, Arap ülkelerinin olumsuz tepkilerini üstüne çekmiştir. Bu ülkelerle olan ilişkilerinde Batı ve ABD baş rol oynamıştır. Örneğin, Türkiye NATO'nun da katkıları ile Ortadoğu eksenli kurulan ve bünyesinde Birleşik Krallık, Irak, İran ve Pakistan'ı da buluduran Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (CENTO) (1955-1959) dahil olmuştur.[82] Bu pakta o dönemde yükselen anti-emperyalist söylemler üreten Arap milliyetçisi yönetimler, şiddetle karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış, özellikle de Arap lideri Nasır'ın Mısır'da yönetimi ele geçirmesiyle birlikte milliyetçi yönetimlerin SSCB'ye doğru yönelmesine neden olmuştur.[83] Ancak yine de Arap dünyasına mesafeli duran Türkiye, Batı dünyasıyla işbirliğine yönelmiştir. Bu süreçte Türk dış politikasının tek yönlü ilerlemesinin başlıca sebebi, ABD'den gelen ekonomik yardımlardır. Türkiye ihtiyacı olan ekonomik kalkınmayı ABD desteğiyle gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. İnönü Hükümeti İsrail'in Araplara karşı olan başarılarındanda önemli ölçüde etkilenmiş, bu devletin Sovyetlere karşı koymada önemli bir müttefik olabileceğini düşünmüştür. CHP'nin Batı ile yakınlaşma ilişkileri ve bu anlamda Arap dünyası ile karşı karşıya gelme politikası, Demokrat Parti döneminde de ivme kazanarak devam etmiştir.[84]

---

[80] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, a.g.e., s. 270.

[81] Yakup Beriş-Aslı Gürkan, "Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler", *TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu*, Washington Office 2002, s.5.

[82] Pact of Mutual Cooperation Between the Kingdom of Iraq, the Republic of Turkey, the United Kingdom, the Dominion of Pakistan, and the Kingdom of Iran (Baghdad Pact), *http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp*, (20.10.2016)

[83] Peter Sluglett, a.g.e., s. 70.

[84] Özgür Aktaş**, "**Demokrat Parti Dönemi Sovyetler Birliği ve ABD İle İlişkilerin Cumhuriyet Tarihi Ders Kitaplarına Yansıması", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Gazi Üniversitesi, Cilt:29, Sayı:3, Ankara, s.159.

1950'li yılların ortasında Mısırlı laik ve milliyetçi bir lider olan Nasır, salt Arap kimliğine vurgu yaparak dünyadaki statükoyu bozmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Nitekim 1956 yılında patlak veren Süveyş Krizi'nin baş mimarı da kendisi olmuştur. Hatta 1958 yılında Suriye ve Mısır birleşerek sadece üç yıllık bir ömrü olacak olan Arap Cumhuriyetleri Birliği'ni kurmuşlardır. Savaştan sonra Fransa ve Birleşik Krallık'ın bölgeye nüfuz etme gücü azalmış, ABD ve SSCB daha aktif rol oynamaya başlamışlardır. 1950'li yıllardan başlayarak yükselen ve yavaş yavaş yönetimleri ele geçirmeye başlayan Arap milliyetçisi partiler genellikle ABD-İsrail yakınlığından ötürü SSCB'ye yakınlaşmış, bu durum Türkiye'nin Ortadoğu'da yalnızlaşmasına neden olmuştur. Özellikle 1948'de patlak veren Arap-İsrail Savaşı'ndan yenik çıkan Araplar, ziyadesiyle Türkiye tarafına karşı düşmanca tutumlar takınmış, ancak Türkiye için çok ciddi bir tehdit unsuru oluşturamamışlardır. 1950-1960 dönemi Türk Dış Politikası'nda Ortadoğu'dan gelen en önemli etkilerin 1948 Arap-İsrail Savaşı ile gelen kutuplaşma ve 1956 Süveyş Krizi olduğu söylenebilir. Zira 1948 yılı ile gelen kutuplaşmanın akabinde Arap ülkelerindeki milliyetçi yönetimler, özellikle de Süveyş Krizi'nden ötürü ABD'ye daha da zıt hale gelmiş, otomatik olarak bu düşmanlıktan ABD'nin bölgedeki diğer iki müttefiki olan İsrail ve Türkiye de etkilenmiştir.

Ortadoğu'daki bu gelişmelerin dışında, savaş sonrasında Batı Avrupa'da da önemli değişimler olmuştur. Batı Avrupa ülkeleri, doğudan yayılan Sovyet tehlikesi karşısında kendilerini savunma refleksi göstermişlerdir. 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan "Brüksel Antlaşması" muhtemel bir saldırıya karşı kuvvetleri birleştirmeyi amaçlayan ilk antlaşma olmuştur. Bu siyasetin en etkili halkasını da 4 Nisan 1949'da kurulan NATO oluşturmuştur.[85] NATO'nun kurulmasıyla birlikte Türkiye'nin bu birliğe üyeliği en önemli dış politika hedefi olmuştur. NATO'nun bünyesinde sadece Kuzey Amerika

[85] Yusuf Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi (1930-1952)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 76.

ve Batı Avrupa devletlerini barındırması Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Buna ek olarak Sovyet tehditleri karşısında endişeye sevk etmiştir. İngiltere'nin geleneksel Ortadoğu politikası burada da kendini göstermiş, Türkiye'yi "Doğu Akdeniz Savunma Paktı" adı altında bir kuruluşun parçası olmaya zorlamıştır. O dönemde yaşanan İsrail ve Arap devletleri arasındaki savaşlar, Arap devletlerinin kendi aralarında yaşadığı anlaşmazlıklar ve Mısır'daki İngiliz üsleriyle ilgili sorunlar, aslında böyle bir paktın oluşumunu imkansız kılmaktaydı.

ABD, Truman Doktrini ve yaklaşık on yıl sonra açıklayacağı Eisenhower Doktrini ile kendisinin dış ülkelerde meydana gelen siyasi olaylara müdahale hakkı bulunduğunu tüm dünyaya ilan ederken, Marshall Plânı ile de dünya ticari sistemine her an müdahale edebileceğini göstermekteydi. ABD'nin ekonomik politikaları ekseninde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (1945), Uluslararası Kalkınma ve Gelişme Ajansı (IDA), 16 Nisan 1948 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD) kurulmuştur. Bu kurumlar Marshall yardımlarının etkisinde geçerlilik kazanmıştır.[86]

1.5. Savaş sonrası Türkiye-ABD Yakınlaşması

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye-ABD yakınlaşmasında iki temel olay öne çıkarılabilir. Bunlardan birincisi, ABD tarafından savaş sonrasında ağır hasarlar görmüş ülkelere yapılan yeniden kalkınma yardımlarıdır. Bu yardımlardan en önemlileri Truman Doktrini ve Marshall Yardımları'dır. Ayrıca, ABD özel olarak Türkiye'ye 1950-1960 döneminde ekonomik ve askeri yardımlara devam etmiştir. Yardımlar konusunda dönüm noktaları olan Truman ve Marshall Yardımları kronolojik şekilde incelenecek olup, Türkiye özelinde verilen yardımların uzun bir zaman dilimine yayılması nedeni ile bu başlık sonunda ekonomik ve askeri yardımlar

[86] Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, 2.Basım, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s.246–250.

ayrıca irdelenecektir. Türkiye-ABD ilişkilerindeki ikinci kırılma noktası ise Kore Savaşı ve akabinde gelen NATO üyeliği olmuştur. Bu iki temel nokta da 1950-1955 dönem incelemesi başlığında verilecektir.

1.5.1.Truman Doktrini

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın Türkiye'nin yönetiminde kalmasını sağlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır, ancak Sovyetler Birliği Boğazlar –ile Kars ve Ardahan illeri- üzerinde hala hak iddia etmekteydi. Türkiye bu durumu bir tehdit olarak algılıyordu ve Batı tarafından destek görüyordu. II. Dünya Savaşı sırasında ittifak olan ABD ve SSCB de bu konuda karşı karşıya gelmişlerdi. Bu nedenle Moskova'nın isteklerine karşı Ankara bir süre kendi başına direndi.[87] 1947'den itibaren ise ABD ve SSCB arasındaki işbirliği ortamı ortadan kalkınca, ABD caydırıcılık gücünü kullanmaya başladı. İşbirliğinin sona ermesi ve komünizmin giderek yayılması, Amerikan kamuoyunda bir korku yaratmış; bu durum halkın ve yöneticilerin Sovyetlere ilişkin düşüncelerinde büyük bir değişime yol açmıştır. 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman, bu değişimin en büyük göstergesi olan konuşmasını Kongre'de yaptığında, dünyanın iki ideolojik ilke dizisi arasında bölünmenin eşiğinde olduğundan söz etmiştir.

"Dünyanın karşı karşıya olduğu durumun ağırlığının, Kongre'nin birleşik oturumunda konuşmasını gerekli kıldığını" ifade ederek başladığı ve ileride "Truman Doktrini" olarak anılacak bu tarihi konuşmasında Truman, Yunanistan hükümetinin ABD hükümetine acil yardım başvurusunda bulunduğunu, Yunanistan'daki Amerikan Ekonomik Misyonu ve ABD Büyükelçiliği'nin raporlarından *"(...)*

[87] Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi,* Ankara, 1968, s. 246-261.

Yunanistan'ın özgür bir ülke olarak kalabilmesi için bu yardımların gerekli olduğunun (...)"[88] anlaşıldığını ifade etmiştir.

Yunanistan'a ilişkin cümlelerini bitirdikten sonra Truman, *"Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye'nin de ABD'nin ilgisini hak ettiğini ve silahlı bir azınlık ya da dış baskılara boyunduruk altına alınmaya karşı koyan özgür hakları desteklemenin Birleşik Devletler'in siyaseti olması gerektiğini"*[89] söyleyerek, ABD ve Batı dünyası için Türkiye'nin önemli olduğunun altını çizmiştir. Türkiye'nin, Yunanistan'ın içinde bulunduğu şartlardan farklı koşullar içinde bulunduğuna ve Türkiye'ye savaş sırasında ABD ve İngiltere tarafından silah ve malzeme yardımı yapıldığına işaret eden Truman, *"Yine de Türkiye bizim desteğimize ihtiyaç duymaktadır. Savaştan beri ulusal bütünlüğünün sağlanması için Türkiye, gerekli olan modernizasyonu sağlamak için ABD ve İngiltere'den ek yardımlar istemiştir. Bu bütünlük, Ortadoğu'da düzenin korunması için gereklidir. İngiliz hükümeti, içinde bulunduğu güç durum nedeniyle Türkiye'ye daha fazla mali ve iktisadi yardım yapamayacağını bize bildirmiştir. Yunanistan gibi Türkiye de gerek duyduğu yardımı almalıdır. ABD bunu vermelidir. Bu yardımı yapabilecek tek ülke biziz (...)"*[90] sözleriyle ABD kongresini Türkiye'ye de yardım yapılmasının gerekliliğine ikna etmeye çalışmıştır.

Truman, bu iki ülkenin neden Batı dünyası için büyük önem taşıdığını ve neden yardıma gerek duyduklarını açıkladıktan sonra, Kongre'den üç istekte bulunmuştur:

1. Yunanistan ve Türkiye'ye, 30 Haziran 1948'de sona erecek bir dönem için toplam 400.000.000 dolarlık yardımda bulunulması. Bu miktardan Yunanistan'a ayrılacak payın 350.000.000 doları geçmemesi,

---

[88] Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 150-153.
[89] Türkkaya Ataöv, a.g.e., s.102.
[90] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 152-157.

2. Yunanistan ve Türkiye'de bulunan Amerikan sivil ve askeri personeline, bu iki ülkenin talep etmesi durumunda yeniden inşa faaliyetlerinde, verilecek mali ve ayni yardımın kullanımının denetlenmesinde ve bu ülkelerin personelinin eğitiminde görevlendirilmeleri için yetki verilmesi,
3. İhtiyaç duyulan malzemelerin en hızlı ve etkin biçimde ulaştırılmasını sağlayacak gerekli düzenlemelerin yapılması için gereken yetkinin verilmesi.[91]

Truman'ın konuşması, hem yapılacak yardımları Kongre'nin gündemine almış, hem de ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğinin kesin olarak son bulduğunu vurgulamıştır. Truman Doktirni, Türk-Amerikan ittifakının Sovyet ve komünist yayılmacılığını önleme temelinde doğuşunu belgelemekteydi, 12 Temmuz 1947'de Türkiye ve ABD, yardımı resmi prosedüre bağlamak için Türkiye'ye Yardım Anlaşması'nı imzalayarak aralarındaki ilk resmi askeri ilişkiyi başlatmışlardır.[92]

1.5.1.1.Türkiye'nin Truman Doktrini'ni Kabulü

Türkiye'nin ABD yardımlarını ve Truman Doktrini'ni kabul etmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden ilki, Sovyetlerin sürekli yinelenen istekleri karşısında Türkiye'nin kendisini aciz ve yalnız hissetmesi ve telaşa kapılmasıydı. Türk yöneticiler, Batı dünyası ve özellikle ABD ile iyi ilişkiler kurmanın, Stalin'in Türkiye'ye doğru yayılmasının önüne geçebilecek tek yol olduğunu düşünmekteydi.[93]

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumun kötü olması nedenlerden ikincisiydi. II. Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmamasına karşın Türkiye'nin ekonomisi bir darboğaz içindeydi. Türkiye, Amerikalıların ileri sürdüğü gibi

[91] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 530.
[92] Nasuh Uslu, a.g.e., s.75.
[93] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 532.

245.000.000 dolarlık bir döviz ve altın rezervine sahipti ama, bu birikimi Sovyet tehdidine karşı bir savunma güvencesi olarak tutmakta ve harcamak istememekteydi.[94] Burjuvazi, savaş koşullarında özellikle kara-borsa yoluyla büyük karlar elde ederken, sabit gelirli alt sınıfların alım gücü azalmış ve seferberliğin uzun sürmesi, tarım ve sanayi içindeki nitelikli işgücünü sekteye uğratmıştır. Bunun yanında savaş sırasında yokluğu hissedilen bazı malların, savaş sona erince yeniden ithal edilmeye başlanması, ticaret dengesini de alt üst etmiştir.

Üçüncü neden ise II. Dünya Savaşı'nda modern orduların teknolojinin tüm nimetlerinden yararlananırken, Türk ordusunun büyük ölçüde geri kalmış silahlara sahip piyade ve süvari birliklerinden meydana gelmesi nedeniyle görece zayıf durumda olması yardımı kaçınılmaz kılmıştır. Savaş sırasında ABD'den alınan 95.000.000 dolarlık askeri malzeme yardımı da savaşın sona ermesiyle kesilmiştir. Amerikan yardımları, ordunun modernizasyonu için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görülmüştür.

1.5.1.2. 12 Temmuz 1947 Anlaşması

Truman Doktrini'ni uygulamak amacıyla, 26 ve 27 Mayıs 1947 tarihlerinde Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Büyükelçisi Edwin C. Wilson arasında karşılıklı mektuplara dayanarak iki hükümet arasında başlayan görüşmeler, 12 Temmuz 1947 tarihli Yardım Anlaşması'na varmıştır.[95] Türk-Amerikan işbirliğinin giderek gelişmesinde önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Ayrıca, bundan sonra yapılacak birçok ikili anlaşmaya temel oluşturmuştur. Anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye silah, diğer askeri mühimmat ve askeri uzman ile yol, liman ve askeri tesis inşası için mali ve teknik destek sağlayacaktır.

---

[94] Haluk Ülman, *İkinci Dünya Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1961, s.123.
[95] Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara 2016, s.50.

Sekiz maddeden oluşan bu anlaşmanın ikinci maddesinde "(…) *yardımın kayıt ve şartlarının ABD'nin Türkiye'deki diplomatik misyonu şefiyle Türkiye hükümeti temsilcileri arasında yapılacak danışma toplantılarıyla"* tespit edileceği, fakat, "(…) *yapılacak olan bu muayyen yardımın maddi şartları(nın), peyderpey iki hükümetin mutabakatı ile evvelden"* belirleneceği belirtilmiştir. Aynı maddede, "(ABD) *Misyon şefi(nin), Türkiye hükümetine bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malumatı ve teknik yardımı*" sağlayacağı da ifade edilmiştir.[96] İkinci maddenin ikinci paragrafında, Türkiye'nin kendisine verilen bu yardımı amaçları dışında kullanamayacağını ve yardımın kullanımının Amerikalı yetkililerce denetleneceği şu cümlelerle belirtilmiştir: "*Türkiye hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için bu hükümet (Türkiye), Misyon Şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahade şeklinde isteyebilecekleri her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır."*[97] Bu madde, Türk dış politikasında özellikle 1960 ve sonrası dönemde kilit bir rol oynamıştır.[98] "Hükümetin siyasi bir zaferi" olarak tanıtılan bu anlaşmanın ilgi çekici bir diğer yönü Türkiye'de, ABD'nin her türlü desteğinin sağlanmış olduğu biçiminde yorumlanması ve Türkiye'nin artık Batı savunma sistemi içine girmiş olduğunun belirtilmesidir.[99] Maddede sözü edilen yardımın veriliş amaçları anlaşmanın giriş bölümünde, "*Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomisinin istikrarını korumak"*

---

[96] İsmail Soysal, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Ana Çizgileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1977, Ayrıca bkz:Çağrı Erhan, a.g.e., s. 538-542.

[97] Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara 2016, s.51.

[98] 1964 yılında Türkiye Kıbrıs'a çıkartma yapma niyetini ortaya koyduğunda Amerikan Başkanı Johnson bu anlaşmanın hükümlerine dayanarak Türkiye'nin Amerikan silahlarını Kıbrıs'ta kullanamayacağı yolunda sert bir uyarıda bulunmuş, 1974 Kıbırs müdahalesini takiben ABD'nin Türkiye'ye karşı uygulayacağı silah ambargosunda da bu madde esas alınmıştır. Dolayısıyla bu madde Türk-Amerikan ilişkilerini uzun süre etkilemiştir.

[99] Oral Sander, a.g.e., s.53.

olarak sayılmıştır.[100] Ayrıca bu anlaşma gereğince yapılan yardım konusunda tam bilgi vermek için işbirliğini ön gören *"Türk Hükümeti, Birleşik Devletler Basın ve Radyo Temsilcilerine, bu müşahadelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edecektir, Türk hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkına Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır."*[101] hükümleri Türk basınında sıklıkla Amerika haberlerinin yer almasına ve kamuoyuna yönelik Amerikan propagandası yapılmasına yol açmıştır.

Türk-Amerikan ilişkileri açısından –ilk resmi askeri ilişki olması dışında- en önemli noktası karşılıklı bağımlılıktan çok tek taraflı bir yaklaşım içermesidir. Bununla birlikte Türkiye sınırları içinde görev yapan Amerikalı görevlilerin yetkilerini ön plâna çıkarırken, ABD'nin Türkiye üzerindeki güdümünü de kolaylaştıracak bir niteliğe sahiptir.

1.5.1.3.Doktrinin Sonuçları

Truman Doktrini'nin doğru biçimde uygulanması, ABD'de komünistlerin saldırısına ancak aynı biçimde kararlı ve sağlam bir askeri ve ekonomik yapıyla yanıt verildiğinde başarılı olunacağı görüşünün gelişmesini sağlamıştır. Bu sayede doktrin, ileride kurulacak olan Balkan Paktı, Bağdat Paktı, SEATO, NATO gibi savunma örgütlerine ve Marshall Plânı'na da emsal teşkil etmiş olmuştur.

Truman Doktrini'nin Türkiye'ye sağladığı güvenlik şemsiyesinin askerî ve ekonomik yardımdan daha çok siyasi bir anlam ve ağırlık taşıdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Truman Doktrini, Türkiye'nin askerî ve ekonomik anlamda güçlenmesine yardımcı olmasından daha çok, Türkiye'nin Atlantik ötesiyle eklemlenmesinde siyaseten bir dış politika aracı olarak önemlidir.[102] Doktrin, Türk dış politikasında devrim niteliğinde değişikliklere neden olmuştur. Türk devlet

[100] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 164.
[101] Oral Sander, a.g.e. s.51.
[102] Kaan Kutlu Ataç, "70. Yılında Truman Doktirni: Türkiye ve Soğuk Savaş", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt:8, Sayı:1, 2016 s.129.

adamları doktrinin, başlangıçta yalnızca ABD ile iyi ilişkiler kurulmasına yardımcı olacağını düşünürken, zamanla SSCB'nin Ortadoğu'da izlediği politikalar Türk dış politikasının –İngiltere'nin de etkisiyle- tamamen Batı ve özellikle ABD yanlısı bir tutum içine girmesine neden olmuştur. Truman Doktrini'nin Türk dış politikası üzerindeki etkisi somut olarak Türkiye'nin Filistin sorununundaki tutumunda görülmüştür. Bölgede bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını desteklerken, 1948'de kurulan İsrail devletini kuruluşundan on ay sonra yeni bir devlet olarak tanımıştır. Türkiye, Truman Doktrini'ne kadar Arap devletlerini destekleyen bir politika izlerken yardım görmeye başladıktan sonra, ABD'nin bu sorundaki tutumunun etksinde kalarak yönelimini değiştirmiştir.[103] Amerikan yardımları çerçevesinde ABD'nin askeri envanterinden çıkarıp Türk ordusuna verdiği malzemelerin[104] bakımı ve yedek parça gereksinimlerinin ancak bu ülkeden sağlanabilmesi, kısa süre sonra yardımların pahalıya mal olduğunu gözler önüne sermiştir. Karşılıksız olarak verilen 100.000.000 dolarlık savaş artığı askeri malzemenin bakımı ve yedek parçaları için bütçeden yılda 143.000.000 dolar ayrılması gerekmekteydi.[105] Harcanan bu meblağ ile, Türkiye'nin savaş sırasında biriktirdiği ve sonrasında elde tutmayı başardığı 245.000.000 dolarlık rezerv kısa sürede erimiştir. İzleyen yıllarda ABD'den yapılan ithalat da arttıkça dolar sıkıntısı daha da büyümüş, dış ticaret dengesi düzeltilemeyecek biçimde bozulmuştur.[106] Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temelleri bir bakıma Truman Doktrini ile atılmıştır.

---

[103] Oral Sander, a.g.e., s.64.

[104] Doktrin çerçevesinde Türkiye'ye verilen malzemenin büyük bölümü savaş artığı olmakla birlikte, bunlar İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında üretilmiş olduklarından, Türk ordusunun elinde bulundurduklarından çok daha moderndiler. Nisan 1948'den itibaren, ABD Hava Kuvvetleri envanterinden çıkarılarak Türkiye'ye verilen uçaklar arasında 241 adet P-47 avcı uçağı, 32 adet A-26 saldırı ve hafif bombardıman uçağı, 100 adet AT-6 ileri eğitim uçağı, 67 adet AT-11 eğitim uçağı ve 50 adet C-47 nakliye uçağı bulunmaktaydı.

[105] Haluk Ülman, a.g.e., s.220.

[106] Eminalp Malkoç,"Türk Basınında Truman Doktirni ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi,* Cilt:5, Sayı: 9, 2006, s.126.

Doktrin, Türk iç politikasında da bazı değişikliklere yol açmıştır. ABD ile olan yakınlaşma sayesinde Türk kamuoyu Amerikan demokrasisini daha yakından tanıma olanağı bulmuştur. Temmuz 1947'de İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiği düşüncesiyle Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığından istifa etmiştir. Askeri sistemde de birçok köklü değişim yapılmıştır. TBMM, 1949 Haziran'ında Genelkurmay dahil olmak üzere bütün ulusal güvenlik birimlerini Milli Savunma Bakanlığı'na bağlayarak orduyu sivil hükümetin tam yetkisi altına almıştır. Askeri işlerin tek bir sorumlu hükümet organında toplanmasını öngören Amerikan yardım anlaşmasının da, bu düzenlemenin ardında azımsanamayacak bir payı olmuştur.

İki bloklu dünya konjonktüründe Türkiye'nin girmiş olduğu Batı ekseni, Türkiye'yi modernleşme yolunda batı örneğini benimseye itmiştir. Siyasi ve ekonomik değişimlere ek olarak toplumsal değişimlere de yol açmıştır. Ekonomik alanda yaşanan dönüşümler toplumsal hayata da etki etmiştir. 1950-1960 dönemi yaşanan bolluk yılları ve ekonomik büyümeyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Alım gücünün artması, basında Amerikan tarzı tüketimin özendirilmesi ve kentli yeni bir yaşam biçiminin ortaya çıkmasıyla birlikte korumacı ekonomilerin teşvik ettiği kanaatkâr yaşam biçiminin yerini, piyasa ekonomisinin körüklediği lüks tüketim anlayışı almıştır.[107] Truman Doktrini'nin arkasından gelen Marshall yardımları da bu etkiyi hızlandırmış, 1950'lerde Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda "Amerikan Yaşam Tarzı"na hayranlık artmıştır. Ekonomik alanda yaşanan dönüşümlerin toplumsal hayata etkileri çok yönlü olmuştur. Bu dönemde Türk toplumu da büyük bir değişim yaşamıştır. Kentlerde yeni yapılan karayollarıyla iyileştirilen ulaşım koşulları, sanayide yaşanan gelişmeler ve kazançlı istihdam olanakları, kırsal alandan kente olan göçleri teşvik etmiştir. Bu dönemde, kırdan kente yaşanan yoğun göçle birlikte konut sıkıntısı da artmış ve yeni

[107] Sibel Küçükkülahlı, "İktisadi Gelişmenin Gündelik Hayata Etkileri: Demokrat Parti Dönemi İstanbul Örneği". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 18 Sayı: 33, 2017, s.541.

bir konut türü olan "gecekondu" ortaya çıkmıştır. Kentlileşme ve tüketim patlamasının bir diğer sonucu olarak, özellikle büyük kentlerdeki konut, ulaştırma, eğitim ve sağlık gibi altyapı ve hizmet alanlarında, giderek artan bir oranda, arz yetersizlikleri ortaya çıkmıştır.[108] Türkiye'nin önde gelen girişimcilerinin bazı Amerikan şirketlerinin mümessilliklerini almasıyla Amerikan malları ülkeye girmeye başlamıştır. Gazete ve dergi sayfalarında Batının modern, taşınabilir, eşya ve mobilyalarının sade, hafif ve kullanışlı yönleri tanıtılıp, Batı tarzı mobilyaların Avrupa ve Amerikan evlerindeki kullanım biçimleri anlatılmıştır. Amerikan mallarını kullanmak halk arasında üstünlük sayılmakta, daireler pahalı, gösterişli, Batı tarzı modern eşyalarla dekore edilerek bunu ev içi alanda da sergilemeyi ihmal etmemişlerdir. Yeni kullanılmaya başlanan çamaşır makinaları, elektrik süpürgeleri, dikiş makinaları ve buzdolapları gibi. Amerikan orta sınıfının kültürel tüketim ürünlerinin en önemlileri olan Coca Cola ve Bluejean Türkiye'ye de gelmiştir. Bu ürünler, Türkiye'de ancak üst gelir gruplarının tüketim maddeleri arasında yer alabilmekteydi.[109] Bu dönemde sinemanın, herkesin ulaşabildiği bir eğlence haline gelmesiyle birlikte gündelik hayatın batı normlarında özellikle de Amerikan tarzında şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Hollywood filmlerinin etkisiyle ve basın yoluyla Amerikan tarzı yeni hayat biçimleri topluma sunulmuştur.[110] Amerikan çizgi romanlarının ülkeye gelmesiyle çocuklar Amerikan kahramanlarını benimsemişlerdir.[111] Truman Doktrini ve Marshall Plânı ile yaşanan sürecin, Türkiye'deki sosyal yaşama etkileri ABD'nin Türk kamuoyundaki güçlenen imajından anlaşılabilmekteydi. Bu süreçte, Türk kamuoyunda ABD'ye karşı büyük bir ilgi ve hayranlık yaşanmıştır.

---

[108] Sibel Küçükkülahlı, a.g.e., s.527.
[109] Mehmet Öznur Alkan, "Soğuk Savaş'ın Toplumsal, Kültürel ve Gündelik Hayatı İnşa Edilirken", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Derleyen: Kaynar M. K., İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.596.
[110] Sibel Küçükkülahlı, a.g.e., s.537.
[111] Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilrinde Truman Doktrini ve Marshall Plânı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:21, 2009, s.395.

1.5.2.Marshall Plânı ve Oluşumu

Amerikan bakış açısına göre, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük yıkım Avrupa'da kaosa neden olmuş, bu kaosu kendi lehlerine çeviren komünistler ve dolayısıyla SSCB yükselişe geçmişti. SSCB'ye karşı durabilmesi açısından Avrupa, maddi ve manevi anlamda güçlendirilmeliydi. Ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilen bir Avrupa, Sovyetlere direnebilir, siyasal bağımsızlıklarını kendi başlarına koruyabilirdi. Bunun oluşabilmesi için İngiltere, Federal Almanya ve Fransa'yı ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerini siyasi ve ekonomik bir işbirliği içine sokmak gerektiğini düşünen ABD, bu sayede bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak SSCB'nin yayılmasını durdurabileceğine inanmaktaydı. Savaşın zarar verdiği ekonomileri yüzünden alım gücü düşük olan Avrupa ülkeleri, ABD üretimini ve ekonomisini de olumsuz etkilemekteydi. Avrupa'nın kalkındırılması, Amerikan mallarının alıcı bulması için kritik önem arz etmekteydi.

Amerikan devlet adamları, savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşasının iki taraflı kredilerle, IMF yoluyla uygulanacak istikrarlı programlarla ve BM ile Dünya Bankası'nca finanse edilecek Yeniden İmar Plânı ile yapılabileceğini düşünmekteydi. Öngöremedikleri konu ise giderek artan ekonomik istikrarsızlıkları düzeltmek için bu programların yetersiz kalma ihtimaliydi. Amerikalı düşünür Walter Lipmann'a göre, Avrupa'daki ekonomik sorunun önüne önceden geçilmezse, sorun büyüyerek bütün dünyayı kaosa sürükleyecektir.[112] Ekonomik birlik oluşturma hedefine yönelik plânlar, Avrupa'da alınması gereken esas önlemlerdi ve bu plânların en az Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kadar kapsamlı bir program doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekmekteydi. Lipmann'a göre Avrupa'ya tek tek ülkeler bazında değil, bir bütün olarak yardım edilmeliydi. Böylece ekonomik büyüme

[112] Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Plânı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt:51, Sayı: 1, Ankara 1996, s.276.

hızlandırılacak, Avrupa'nın yeniden inşası da kolaylaşacaktı. Tek bir imar programı tüm ülkeleri kapsayacak hale getirilmeliydi.

5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde verdiği seminerde ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, daha sonra kendi adıyla anılacak olan plânın ilk sinyallerini vermiştir. Amerika'nın Avrupa devletlerine tek tek değil bir bütün olarak yardım etmesi gerektiğini söylemiş ve Avrupa'nın içinde bulunduğu durumu kısaca anlattıktan sonra ortak bir imar plânı içinde yapılacak yardımı ifade etmiştir. Marshall, SSCB de dahil olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini bu plâna katılmaya davet ediyordu. Marshall'a göre ABD*, "(...) dünyanın iktisadi sağlığına kavuşması için elinden gelen tüm yardımı (...)" yapmalıydı. Aksi takdirde "(...) siyasal istikrar ve sürekli bir barıştan söz etmek mümkün (...)" değildi. ABD, "(...) herhangi bir ülkeye ya da doktrine karşı değil; açlığa, yoksulluğa ve kaosa karşı yönelmiş politikalar (...)"*[113] yürütmekteydi.

1.5.2.1. Türkiye ve Marshall Plânı

Yapılan toplantıda savaş dolayısıyla kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma plânının yeniden devreye sokulabilmesi için Türkiye, 615.000.000 dolarlık bir yardıma gerek duyduğunu belirtti ve bu isteğini hazırlanan sonuç raporunda da dile getirmiştir. Rapordaki istekleri inceleyen Amerikalı uzmanlar, Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini kalkındırmaya yönelik bir program olduğu gerekçesiyle Türkiye'ye destek verilmesine karşı çıkmışlardır. Bunun nedeni olarak da, Türkiye'nin altın ve döviz stokuyla dış ticaret dengesinin Avrupa'nın on beş ülkesine göre daha iyi durumda bulunduğunu söylemişlerdir.[114] Üstelik Türkiye, yardımı kendi kalkınma plânının finansmanı için kullanacağını, ortak bir Avrupa kalkınmasına katkıda bulunmayacağını da bildirmiştir. Ayrıca uzmanlar tarafından hazırlanan ve daha sonra ABD kongresine

[113] Mehmet Ünsal, "Truman Doktirini ve Marshall Plânı", *http://www.akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/2064-cumhuriyet-tarihi-aratrmalar/tcumhuriyeti-tarihi/28853-truman-doktrn-ve-marshall-plani.html*, (20.04.2016).
[114] Barış Ertem, a.g.e., s.391.

sunulan Türkiye raporunda, diğer Avrupa ülkelerine göre ekonomisi görece daha iyi olan Türkiye'ye, plân çerçevesinde hammadde ihraç etme görevi düşmekteydi. Böylelikle programın ilk on beş aylık dönemi için, tarım ve madencilik sektörlerinde kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, kamyonlar, petrol ürünleri ve kereste şeklinde, 58.900.000 dolarlık bir yardım yapılması öngörülmekteydi.[115]

Türk kamuoyunda büyük bir endişeyle karşılanan Amerikalı uzmanların bu tutumu, Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakan ABD'nin, gelecekte siyasal olarak da destek vermeyeceği biçiminde yorumlanmıştır. Türk hükümeti, kamuoyundan da gelen bu tepkiyle, doğrudan Amerikan hükümetine başvurarak, Türkiye'nin de Marshall plânı içine alınmasını istemiştir. Türkiye başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Bunun sonucunda Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini Washington'a yolladıkları raporda belirtmişlerdir.

Türkiye'nin plân içine alınabilmesi için ABD, Türkiye'nin kalkınma plânında Marshall ruhuna uygun bazı değişiklikler yapılmasını istemekteydi. Buna göre Türkiye'ye yapılacak yardım, tarımsal üretimi arttırmalı, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sistemlerinin yenilenmesi için kullanılmalıydı. Bu değişiklikler yapıldığı takdirde Türkiye, Yeniden İmar Plânı programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelecektir. Sanayi alanında ise, özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan krom gibi değerli madenlerin çıkarılmasına önem verilmeliydi. Türkiye'nin bu istekleri yerine getireceğini bildirmesinin ardından ABD, Türkiye'nin Marshall Plânı'na dahil edildiğini ilan etmiştir. Amerikalıların istedikleri karşısında Marshall Plânı'nda Türkiye'ye verilen yerin oldukça küçük olması, Türkiye'de memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Tek partili dönemden çok partili döneme geçen, ekonomik kalkınmaya büyük önem veren

[115] Senem Üstün, "Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid", *Turkish Yearbook of International Relations*, Sayı: 27, 1997, s..35.

Türkiye, mümkün olduğu kadar çok dış yardıma ihtiyaç duymakta, bunun için de hükümet uzun vadeli borç ya da hibe istemekteydi. 4 Temmuz 1948'de Türkiye ile ABD arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği Antlaşmasıyla birlikte Marshall yardımlarının verilmesine başlandı.[116] Antlaşmanın giriş bölümünde, "*Avrupa ülkelerinde bireysel özgürlük ilkelerini, özgür kurumları ve gerçek bağımsızlığı devam ettirmenin, sağlam iktisadi koşullar oluşturmaya, istikrarlı uluslararası iktisadi ilişkilere (...) geniş ölçüde bağlı bulunduğu (...)"* ifade edilmekte ve anlaşmanın, Türkiye'nin 16 Nisan 1948'de Paris'te imzaladığı Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi'ne dayandığı belirtilmekteydi.

1.5.2.2. Yardımların Kullanılışı ve Sonuçları

1948-1952 döneminde Marshall plânı çerçevesinde Türkiye'ye toplam 352.000.000 dolar tutarında yardım yapılmıştır. Yardımların 175.000.000 dolarlık kısmı, Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardır. Doğrudan yardımların 85.000.000 doları borçlanma, 73.000.000 doları hibe ve 17.000.000 doları da şarta bağlı yardım olarak verilmiştir. Geriye kalan 177.000.000 dolarlık bölüm ise OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı) ülkelerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardır. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının yalnızca yüzde 3,6'sını oluşturmaktaydı. Bu meblağ, aynı dönemde verilen 687.000.000 dolarlık Amerikan askeri yardımının oldukça gerisinde kalmıştır.[117] Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların denetimi ve görüşleri çerçevesinde yardımların yüzde 60'lık kısmı tarım alanında kullanılmıştır.[118] Böylece, 1953'te Türkiye ilk kez buğday ihracatçısı olmuştur. Türk hükümeti için siyasi bir başarı olan Marshall yardımı, bazı çevreler tarafından özel sektörü ve yabancı sermayeyi teşvik ettiği gereçkesiyle eleştirilmiş, yardımın yüzde 60 oranında tarım ağırlıklı olması bağımsız bir ulusal sanayinin gelişmesine kasıt

[116] Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.168-180.
[117] Senem Üstün, a.g.e, s. 48-52.
[118] Barış Ertem, a.g.e., s.395.

olarak yorumlanmıştır.[119] Diğer yandan tarım aletlerinin yurtdışından alınması dolayısıyla, Amerikan askeri yardımlarının sonucuna benzer biçimde yedek parça ve bakım-onarım nedenleriyle dışa bağımlılık artmıştr. Bu durumda, uzun vadede yardımla verilen miktarın büyük bölümü dolaylı olarak ABD'ye geri dönmüştür.[120]

Buna karşın Marshall yardımları Türk tarımının gelişmesine büyük katkıda bulundu. Yağışların da iyi gitmesiyle, 1950-1954 arasında tarım alanında büyük aşama kaydedilmiştir. Fakat bu durum, iktidardaki Demokrat Parti'yi plânsız kalkınma atılımları yapmaya itmiştir. Amerikalıların plân yapılması yolundaki istekleri göz ardı edildi. Köylü kitlelerin büyük desteğini alan Demokrat Parti, Atatürk ve İnönü dönemlerinde ulusal bir sanayi için öngörülen plânlı devletçiliği savunan kentli aydınların desteğini yitirmeye başlamıştır.[121]Bunun yanında ABD, karayollarının gelişmesi için de yardımların kullanılmasını istemekteydi. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında başlanan demiryolları yatırımları tamamen bir kenara bırakılmıştır. Yeni ray döşemek yerine binlerce kilometre şehirlerarası karayolu yapılmış ve büyük şehirlerde geniş caddeler açılmıştır. Yine Amerikalı teknik uzmanların girişimiyle 1949'da Karayolları İdaresi kurulmuştur. Karayolu ulaşımının düzelmesiyle birlikte, Türkiye'ye ithal edilen otomobil ve nakil aracı sayısı ve buna bağlı olarak Türkiye'nin petrol gereksinimi arttırmıştır.[122] Buna karşın bu yatırımların tamamının Marshall yardımları sayesinde yapıldığı düşünülmemelidir. Türkiye'nin kendi kaynakları da, Amerikalı uzmanların istediği biçimde yönlendirilmiştir. Örneğin 1949 yılı bütçesinde yatırımlar için ayrılan 523.000.000 liranın 225.000.000 lirası karayolu yatırımlarına 125.000.000 lirası da liman ve rıhtım gibi binaların inşasına tahsis edilirken, imalata ayrılan pay ancak 28.000.000 liraydı.[123] Sonuç olarak Marshall plânı ile Türkiye'ye beklediğinden daha az yardım

---

[119] Füsun Türkmen, a.g.e., s.68.
[120] Haluk Gerger, a.g.e., s.55.
[121] Haluk Gerger, a.g.e., s.57-60.
[122] Haluk Gerger, a.g.e. s.62.
[123] Türkkaya Ataöv, **"**Marshall Plânından NATO'nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp", *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, 1968, s.447.

gönderildi. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini ile gelen destek gibi Marshall plânı yardımları da 1950lerin başlarından itibaren Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur.

1.5.3. Amerikan Askeri ve Ekonomik Yardımları

ABD ve SSCB, II. Dünya Savaşı sonrası hızla değişen dünyanın iki kutuplu hale dönüşmesiyle, bu iki kutbun liderleri haline gelmişlerdir. Dünya politikasındaki etkinliklerini artırmak düşüncesiyle, kendi bloklarında bulunan ya da kendi ideolojik görüşlerine yakın olduğunu düşündükleri devletlere askeri ve ekonomik, çeşitli yardımlarda bulunmaya başlamışlardır. Askeri ve ekonomik yardımların dışında teknik, mali, ticari veya sosyal yardımlar da, desteğe gereksinim duyan ülkelere ya uluslararası örgütler aracılığıyla, ya da doğrudan doğruya ikili anlaşmalar yoluyla ulaştırılmıştır.Savaş sonrasında iktisatçılar ve sosyal bilimciler, özellikle ABD'de, zengin ve yoksul uluslar arasındaki mesafenin giderek açıldığı gerçeğini sıklıkla vurgulamaya başlamışlardır.[124] Amerikalı siyasetçiler de, dünyadaki gelir dağılımındaki bu dengesizliğin doğurabileceği sonuçlar konusunda düşünceliydi. Eğer, özellikle savaş sonrası enkaza dönen bazı ülkelerdeki, sosyal ve ekonomik koşullar düzeltilmezse, tıpkı 1945 sonrasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde görüldüğü gibi, SSCB'nin propagandasını yaptığı Marksist düşüncelerin etkisiyle, dünyanın birçok kesiminde alt sınıflar yeni yeni oluşmakta olan burjuvaziyi yok edebilirdi.[125] Bu hareket dalgalar halinde tüm dünyayı sarabilir ve Marksizm'in nihai hedefi olan evrensel proletarya[126] yönetimine ulaşılmasıyla, Batı'nın ve dolayısıyla ABD'nin savunduğu değerler sistemi yok olabilirdi.

---

[124] Türkkaya Ataöv, a.g.e., s.502.
[125] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 745-752.
[126] Toplumda yer alan sosyal sınıfları tanımlamak için kullanılan bir ifade olan "*proletarya*", 19. yüzyılın başlarından itibaren Karl Marx ile birlikte farklı bir anlam kazanmıştır. Karl Marx`tan sonra işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan sosyolojik bir terim haline gelmiştir.

ABD yöneticileri, siyasal hedeflerini gerçekleştirmek ve Sovyetlerin ideolojik yayılmasını durdurmak amacıyla, bazı ülkelere acil ekonomik yardım gönderme kararı almışlardır. Ancak Kore Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Türkiye, Pakistan, Ürdün, Vietnam (Diem yönetimi altındaki bölgeler), Güney Kore ve Tayvan'a yapılan bu yardımlar ekonomik amaçlara yönelik olmaktan uzaklaşıp, askeri ve siyasal nitelik kazandı. Askeri yardımlar devam etmekle birlikte, Kore Savaşı'nın sona ermesiyle ekonomik yardımlarda da belirgin bir artış görülmekteydi. Bu kez de, her yıl milli gelirlerinin yüzde 1'ini başka ülkelere yollayan ABD kamuoyunda, dış yardımların amaçlarının sorgulanmasına başlanmıştır. Dış yardımlar gerçekten de yoksul ülkeleri, Batı yanlısı yapmaya yarayacak mıydı? Amerikalı kimi yazarlara göre, ABD'den aldıkları dış yardımlar sayesinde yaşam standartlarını yükselten yoksul ülkeler, bağımsızlıklarını güçlendirecek ve kendilerine zarar veren Soğuk Savaş ortamından uzaklaşmak isteyeceklerdi. Bu yoksul ulusların, Kapitalist ve Komünist dünya arasındaki bu mücadelede, Batı'yı yalnız bırakmaları yüksek bir olasılıktı. Bunun en büyük örneği ise 1950'lerin ortalarında Mısır'da Başbakan Cemal Abdül Nâsır'ın geliştirdiği politikalar olmuştur. Nâsır, Mısır'ın aldığı Amerikan yardımları sayesinde ülkeyi kalkındırmış, ancak Baas siyasetinin öncüsü olarak Amerikan karşıtı politikalar izlemiştir. Bu durumda ABD yöneticileri, kendilerini Anti-Komünist ilan eden her devlete yardım vermeye başlamışlardır. Bu yardımların verilmesi konusunda kilit nokta, komünist devrimin engellenmesi olmuştur. Bu dış yardımlardan yararlanan devletlerin yöneticilerinin, batı demokrasisinden ve her türlü batılı değerden uzak olmaları ABD'yi çok fazla ilgilendirmemekteydi.

Marshall Plânı'nın sunulduğu konferansa katılmayan Doğu Avrupa ülkeleri (Bulgaristan, Çekoslavakya, Romanya, Macaristan, Polonya ve Yugoslavya) Sovyetler Birliği ile ticaret antlaşmaları imzalamıştır. Avrupa kıtasında gerçekleştirilen bu siyasal ve ekonomik birleşmeler, aslında iki kutup ekseninde şekillenen bölünmelere sebep olmuştur. Marshall Plânı, Avrupa ülkelerine ekonomik

kalkınma programı olarak hazırlanmış olsa da aslında bir "anti-komünist kalkan" görevi üstlenmiştir. Amerikan siyaset plânlamacılarma göre, Avrupa düşman bir devletin veya devletler ittifakının denetimi aluna girmemesi gereken bir arz ve emek kaynağı, bir sanayi merkeziydi. Bu yüzden ekonomik ihtiyaçların yanısıra, stratejik gereklilikler nedeniyle Avrupa ABD için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Savaş sonrasında Almanya, Fransa ve İngiltere'nin tükenmişliği Orta ve Batı Avrupa'da bir güç boşluğu yaratmıştır. Aşağıdaki tabloda verilen Marshall Plânı yoluyla verilen yardımların temel hedefi, bu bölgede olası bir Sovyet genişlemesine karşı güç dengelerini oluşturmaktır.

Tablo 2:Marshall Plânı Yoluyla Verilen Yardımlar

Ülke	Toplam	Ülke	Toplam
İngiltere	3.165,8	Danimarka	266,4
Fransa	2.629,8	Norveç	241,9
İtalya	1.434,6	Türkiye	184,5
B.Almanya	1.317,3	İrlanda	146,2
Hollanda	1.078,7	İsveç	107,1
Avusturya	653,8	Portekiz	50,5
Yunanistan	628,0	İspanya	26,8
Belçika	546,6	Genel Toplam	12.992,5

Kaynak:Çağrı Erhan, a.g.e., s.287.

Marshall Plânı Truman Doktrini'nin bir tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmış, Soğuk Savaş'ın doğmasını büyük ölçüde etkilediği gibi ekonomik yönlerinin yanısıra, yardımlar siyasi olarak da etkili olmuştur. Hem Batı, hem de Doğu Avrupa ülkelerinde hükümet değişikliklerine yol açmıştır. Komünist bakanların Truman

Doktrini'nden sonra Fransız ve İtalyan hükümetlerinden atılması ve bu atılma olaylarında Amerikan Büyükelçiliği'nin rolü Batı diplamatik çevrelerinde bilinen olaylardandır.[127] İtalya'ya ilk yardım gemilerinin ulaşmasıyla, siyasal propagandasını komünizm karşıtlığına ve Marshall yadımlarına dayandıran Hıristiyan Demokrat Parti seçimi kazanmış, Fransa'da ise, Plânla gelen kaostan kurtulma havası içinde, 1947-1952 döneminde hükümetten dışlanmışlar, liberal ve ılımlı sol eğilimler sağ kanat partileriyle işbirliği yaparak sağlam koalisyonlar kurmuşlardır.[128] Öte yandan 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Türkiye'de iktidara gelen Demokrat Parti, yoğun Amerikan yardımı sayesinde, tarımsal üretimde bir patlama sağlamış, köylüyü memnun ederek 1954 seçimlerinde oy oranını artırmıştır.

1.5.3.1. Türkiye'ye Yapılan Yardımların Nedenleri

Türkiye, Truman Doktrini'nin ilanıyla birlikte, hissedilir miktarda Amerikan askeri ve ekonomik yardımı almaya başlamıştır. Türkiye'nin aldığı yardımlarda, özellikle NATO'ya üye olmasından sonra bir artış gözlenmiştir. Bu yardımların verilmesinin temel olarak dört ana nedeni vardır: [129]

Birincisi, ABD Türkiye'ye yardım gönderirken her şeyden önce, NATO'nun Türkiye üzerinden yapılacak olası bir Sovyet saldırısı dolayısıyla zarar görmesini engellemek istemekteydi. Böyle bir saldırı durumunda, ittifakın diğer ülkelerine göre zayıf bir üyesi olan Türkiye'ye gerekli yardımlar gönderilene kadar, Sovyetler Birliği plânladığı hedeflere ulaşabilirdi. Halbuki, 1952'de gerçekleştirilen Lizbon Zirvesinde kabul edilen NATO askeri stratejisine göre, Türkiye'nin olası bir Sovyet saldırısını "sünger gibi emmesi" amaçlanmıştır. Ancak bu amacın gerçekleşebilmesi için mevcut haliyle Türkiye yetersiz kalmaktaydı. Bunun NATO açısından doğurabileceği olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak için, ABD, Türk ordusunun

[127] Türkkaya Ataöv, a.g.e, s.123.
[128] Çağrı Erhan, a.g.e., s.285.
[129] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 540.

güçlendirilmesi ve modernleştirilmesini istemekteydi. Verilecek askeri yardımlarla bu modernleştirme süreci hızlandırılacak, ekonomik yardımlarla da, bütçeden savunmaya ayrılan büyük pay nedeniyle diğer alanlarda yaşanmaya başlayan darboğazların aşılmasına destek olunacağı düşünülmüştür.

İkinci neden, ilerleyen yıllarda Türkiye'de çok sayıda Amerikan askeri üssünün kurulmasıyla birlikte verilen yardımlar daha çok bu Amerikan askeri üslerinin korunması için harcanmıştır. 1950'lerin sonları ve 1960'lar boyunca NATO için Türkiye'nin stratejik önemi devam etmekteydi. Ancak ABD, Türkiye'deki askeri varlığını NATO amaçları dışında, Ortadoğu'daki bir takım siyasal gelişmelere müdahale etmek arzusuyla da kullanmak istemekteydi. Bu davranışın Türk kamuoyunda meydana getireceği tepkiyi azaltmak için de askeri ve ekonomik yardımların verilmesine devam edilmiştir.

Üçüncüsü, Türkiye'nin NATO üyeliğinin devam edebilmesi ve ileride Amerikan girişimiyle oluşturulacak Bağdat Paktı gibi örgütlenmeler içinde yer alabilmesi için ekonomik ve askeri yardımlar sürdürülmeliydi. 1950'lerden başlayarak bütün dünyada kendine yer bulan Bağlantısızlık hareketi Türkiye'yi de içine alabilirdi. Bağlantısız veya tarafsız bir Türkiye, Amerika'nın bölgedeki çıkarlarının sağlanması uğrunda bir engel teşkil edebilirdi.

Dördüncü neden ise, ABD'li devlet adamlarının, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik istikrar içinde bulunmasının NATO ve kendi çıkarları için gerekli olduğu düşüncesinde olmalarıydı. Siyasal istikrarın sürdürülebilmesi ise, ekonomik koşulların olumlu olmasına, bu da yardımların devam etmesine bağlıydı.[130]

[130] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 540-542

1.5.3.2. Türkiye'nin Yardımlar Karşısındaki Tutumu

Türkiye'de hükümetler, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ülkenin demokratik ve laik niteliğiyle, Batılı değerleri paylaştığını sık sık vurgulamaktaydı. Türkiye'nin Batılılaşması ve Batı ulusları içinde hak ettiği yeri alması için gerekli çalışmalar, Demokrat Parti iktidarı sırasında da üretilen politikalarla devam ettirildi. Ancak Demokrat Parti'nin Batı anlayışı, ABD yanlısı olmakla özdeşleşmişti. Başbakan Menderes, Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapmayı düşünürken, Amerikan ve Türk toplumları arasındaki kültürel, dinsel, sosyal farklılıklarla, iki ülkenin demokrasiyi algılayış biçimlerindeki uzaklık göz ardı edilmekteydi.

Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarını büyük bir memnuniyetle karşılayan Demokratik Parti hükümeti, Türk dış politikasının Amerikan dış politikasıyla uyumlulaştırıldığı ölçüde, Amerikan yardımlarının artacağını da umut etmekteydi.[131] ABD, Ortadoğu'daki ülkelerle yoğun bir ekonomik işbirliği ortamının oluşmasını istiyordu. Ancak İran'da Musaddık'ın ve Mısır'da Nâsır'ın başlattığı milliyetçi hareketler bu isteği sekteye uğratmaktaydı. Benzer bir gelişmenin Türkiye'de de olması, Amerikan'ın Ortadoğu'daki çıkarları için ölümcül bir tehlikeydi. Ancak Türkiye'de, Mısır ve İran'dakine benzer bir durum yaşanmamıştır.

1954'ten başlayarak, ekonomik hamleleri alınan Amerikan dış yardımlarına güvenerek ve plânsız bir biçimde yapmanın olumsuz sonuçları hissedilmeye başlanmıştır. Enflasyondaki artış, bozulan ticaret dengesi, Türk Lirası'nın değerinin istikrarsız hale gelmesi, iktidarı bir takım önlemler almaya itmiştir. Fakat alınan bu önlemler, ekonomiye çekidüzen vermeye yöneleceğine, bu bunalımın aşılabilmesi için yeni ekonomik yardımların peşinde koşulmasına dönüşmüştür. Mart ve Haziran 1954'te sırasıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes,

[131] Turan Yavuz, *Satılık Müttefik*, Doğan Yayınları, İstanbul 2000, s. 61.

ABD'ye ziyaretlerde bulunarak ekonomik yardımın arttırılmasını istemişlerdir.[132] Başbakan Menderes'in 300.000.000 dolarlık ek yardım isteğini geri çeviren ABD, Türk ekonomisinin düzelmesinin ancak tarıma uygulanan sübvansiyonların azaltılmasıyla başarılabileceğini vurgulamış ve ilk kez Türkiye'nin ekonomi politikalarına müdahale etmiştir.[133] Türkiye'nin ısrarlı girişimleriyle yine de kısa bir süre için artan yardımlar, 1958 yılında yeniden azalmaya başlayınca, ekonomik bunalım yeniden baş göstermiştir.[134]

1.5.3.3. Yardımların Miktarı ve Kullanım Alanları

1949-1953 yılları arasında Türkiye, toplam 225.100.000 dolar tutarında Amerikan ekonomik yardımı almıştır. Bu dönem içerisinde yapılan askeri yardım miktarı da, 305.700.000 dolardı. 1954-1962 yılları arasında yapılan ekonomik yardım miktarı ise 867.500.000 dolardı. 1.550.000.000 dolarlık askeri yardım da bu dönemde Türkiye'ye ulaştırılmıştır.[135]

Türkiye'deki ekonomik koşullar da göz önüne alındığında, Marshall Plânı'nın uygulandığı dönemde Türkiye'ye daha çok borç verilirken, 1952'den sonra yapılan Amerikan yardımlarının büyük kısmı hibe biçiminde olmuştur. Başlangıçta Amerikalı uzmanların yönlendirdiği alanlara yatırım yapılması için kullanılan bu hibeler, 1954'ten başlayarak doğrudan doğruya ithal malların finansmanına ayrılmıştır. Bu hibe yardımları 1954'ten sonra nakdi olmaktan çıkmıştır. ABD, gereksinim fazlası tarımsal üretimini ABD, hibe yardımı adı altında Türkiye'ye göndermeye başlamıştır. Yapılan yardımların borç olan kısmı ise 1952-1958 yılları arasında, yüzde 2,5 ile 4 arasında değişen faizlerle 35-40 yıl vadeli olarak verilmiştir. 1958'de yok denecek kadar azalan Amerikan kredi yardımları, 1963'te yeniden verilmeye başlanmıştır.

---

[132] Turan Yavuz, a.g.e., s. 67.
[133] Bu husus IMF baskısıyla 1990larda yürürlüğe konacaktır.
[134] Haluk Gerger, a.g.e. s. 64.
[135] Haluk Gerger, a.g.e. s. 65.

ABD'nin 1948-1965 arasındaki dönemde, hibe, borç ve diğer biçimleri içeren ekonomik yardımları, yıllara göre milyon dolar olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: ABD'nin Ekonomik Yardımları

Yıllar	Miktar	Yıllar	Miktar
1948-1952	197,1	1959	103,3
1953	46,2	1960	84,4
1954	92,3	1961	101,9
1955	68,1	1962	135,0
1956	99,9	1963	130,5
1957	96,9	1964	101,6
1958	85,7	1965	152,1

Kaynak: Baskın Oran, a.g.e., s. 79.

Alınan bu ekonomik yardımlar, Türkiye'nin gerek duyduğu alanlar yerine ABD'nin istediği sahalarda kullanılmıştır. ABD'den alınan tarım makinaları ve yol yapım aletleri için yapılan yardımların büyük bölümü kullanılmıştır. Bu sayede 1940 yılında, yaklaşık 1.000 olan Türkiye'deki traktör sayısı, 1955 yılına gelindiğinde 40.000'e yükseldi. Türkiye'de 1950 yılında 14.542.000 hektarlık alan ekiliyken, bu sayı 1956'da 22.453.000 hektara ulaşmıştır. Türkiye, satın aldığı makinaların yedek parçalarını da ABD'den sağladığı için ABD, Türkiye'ye sağladığı yardımı dolaylı yoldan da olsa geri almaktaydı. Bu mekanizma Marshall Plânı'nda işlediği için, ABD bunun devam ettirilmesinde bir sakınca görmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, sattığı makinalar karşılığında elde edilen geliri de Türkiye'ye yardım olarak

yollayarak, ek bir masrafa girmeden iki hedefi birlikte gerçekleştirmiştir.[136] Amerikan ekonomik yardımlarının geri kalan kısmı, Türkiye'de az da olsa yatırımların yapılması için harcanmıştır. Et ve Balık Kurumu'nun geliştirilmesi ve Karabük'te kurulan kok fırınlarının finansmanı bu yardımlar sayesinde yapılmıştır.

1.5.3.4. Yardımlara Paralel Olarak Amerikan Yatırımcılarına Tanınan Ayrıcalıklar

Türkiye ekonomisinin yeniden düzlüğe çıkmasını Amerikan yardımlarına bağlayan Demokrat Parti yöneticileri, Amerikalı girişimcilere Türkiye'de yatırım yapma olanağı sağlayarak ABD yönetiminin Türkiye'ye yeni ekonomik yardımlar vermesinin önünü de açmıştır.

Ancak bu yatırımların öncüsü Demokrat Parti değildi. CHP iktidarının son döneminde de, DP iktidara gelmeden hemen önce, yabancı sermayenin ülkeye girişi önündeki engeller azaltılmış, yurtdışına kâr transferini kolaylaştıran önlemler alınmıştı. 1 Ağustos 1951'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra yürürlüğe giren Yabancı Yatırım Kanunu ile, bu önlemlerin boyutları daha da genişletilmiştir. Lakin bu kanunun getirdiği kolaylıklar yabancı sermayeyi yine de, Türkiye'ye istenildiği kadar çekmeye yetmemiştir.

DP hükümeti bunun üzerine, 18 Ocak 1954'te Amerikalı iş adamları ve iktisatçıların önerileri doğrultusunda hazırlanan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Yalnızca yabancı girişimcilerin bireysel ve ortaklaşa kâr transferi üzerindeki engelleri tamamen kaldırmakla kalmayan bu kanun, ek olarak yabancı girişimcilere Türk yatırımcılara verilen hakların tamamından yararlanması için de düzenleme getirmekteydi. Dönemin ABD Dış Ekonomik Politika Komisyonu Başkanı Clarence B. Randall, yabancı sermayenin ülkeye girişine ve elde edilen kârın ülkeden çıkarılmasına sağladığı olanakların çok geniş

[136] Haluk Gerger, a.g.e. s.67.

olmasından dolayı, söz konusu kanunu, "dünyanın en liberal yabancı yatırım kanunu" olarak nitelendirmiştir.[137]

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nu 7 Mart 1954'te kabul edilen Petrol Kanunu izlemiştir. Bu kanunun hazırlanmasında da yine Amerikalı uzmanlardan, özellikle İsrail petrol kanununu hazırlayan Max Ball'un görüşlerinden yararlanılmıştır. Kanuna göre, Türkiye'den yabancı firmalarca çıkarılan petrolden elde edilen gelirin yarı yarıya paylaşılması kabul edilmiştir.[138] En fazla Amerikalı yatırımcılar tarafından değerlendirilen bu yasalar, yalnızca bu ülke yatırımcılarını çekmeye yönelik değildir. 1954-1965 yılları arasında Türkiye'de yatırım yapmak üzere ülkeye sokulan yabancı sermayenin yüzde 30,5'i ABD kaynaklıydı. ABD'nin arkasından gelen İsviçre yüzde 17,5'lik, Hollanda ise yüzde 17'lik bir paya sahiptir.[139]

Bu iki yasanın yürürlüğe girmesini "kapitülasyonların hortlatılması" olarak değerlendiren ana muhalefet partisi CHP, 1954 seçim kampanyasını bu tema üzerine inşa etmiştir. CHP'nin şikayetlerini göz ardı ederek, kendilerini yeniden iktidara taşıyacak halk desteğinden son derece emin olan Demokrat Parti yöneticileri, bu iki yasanın ülkeye büyük boyutlarda yabancı sermaye girişini sağlamasını boş yere beklemeye devam etmişlerdir.[140] Yürürlüğe konan bu olağanüstü liberal kanunlara karşın, 1954 yılından itibaren ülkede başlayan ekonomik dalgalanmalar ve siyasal gerginlik ortamı, yabancı yatırım miktarının hedeflenenin çok altında gerçekleşmesine yol açmıştır.

---

[137] Namık Behramoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri*, Yar Yayınları, İstanbul 1974, s.23.
[138] Çağrı Erhan, a.g.e., s.542.
[139] Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.349.
[140] Çağrı Erhan, a.g.e., s.543.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE (1950-1955) TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİ

DP'nin parti programında dış politika konsunda: "milletler birliği amacını hedef tutan barışçı ve açık bir dış siyaset"[141] üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 31 Mayıs 1950'de Brüksel'de verdiği bir demeçte: *"II. Dünya Harbinden beri Batı'ya yönelmiş olan dış siyasetimiz son seçimler neticesinde, bu istikamette daha faal bir şekil alacaktır"*[142] diyerek DP'nin dış politikası hakkında önemli ipucu vermiştir. Birinci Demokrat Parti dönemi, Türk-Amerikan ilişkilerinin derinleşmesi açısından önemli bir periyoda işaret etmektedir. Soğuk Savaş koşullarının da etkisiyle iki ülke birbirlerine fazla ihtiyaç duymuş; bu ihtiyaçları karşılamada Türkiye daha ziyade jeopolitik konumunu kullanırken, ABD sağladığı yardımlara devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye NATO'ya dahil olmuş ve ABD ile müttefikliğini dünya kamuoyuna duyurmuştur. Akabinde gelen ikili anlaşmalar ilişkileri iyiden iyiye derinleştirmiş ve kapsamlı bir hale getirmiştir. Ayrıca belirtilmelidir ki, bu ikili anlaşmalar Türk kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş, ABD'ye gerektiğinden fazla taviz verildiği öne sürülmüştür. Daha önce de bahsedildiği gibi, 1950'li yıllardan itibaren Türk Dış Politikası'nda Dışişleri Bakanlığı'nın rolü artmış, lider eksenli politikalardan uzaklaşılmaya başlamıştır. Böyle bir dönemde orta boyuttaki bir gücün, keskin kutuplaşma koşullarında bir süper güce entegre olması da kaçınılmaz bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Bu bölümde ilk olarak Türkiye'nin Kore Savaşı'na girmesi ve NATO'ya üyeliği incelenecektir. Türkiye eski yıllarda da NATO'nun öncülü olan Batı Avrupa

---

[141] Madde 18- *"Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık dış siyasetin, millet menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz."* DP Tüzük ve Program, Ankara, 1949, s.52.

[142] Feroz Bedia Tugay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul 1976, s.71.

Birliği'ne girmek için çabalarını sürdürmüş, ancak tam anlamı ile üyelik statüsünü kazanamamıştır. 1950'de patlak veren Kore Savaşı, Türkiye'nin 1949'da kurulan NATO'ya dahil olabilmesi için bir katalizör vazifesi yapmış, bir diğer deyişle Türkiye NATO'ya girmek için dönemin konjonktürünü iyi takip etmiştir. NATO'ya dahil olan Türkiye'nin ABD ile ilişkileri giderek derinleşmiş, bunun sonucunda da iki ülke arasında çeşitli ikili antlaşmalar imzalanmıştır. Bu bölüm ikinci kısmında ikili antlaşmalar incelenecek, artıları ve eksileri analiz edilecektir. Bahse konu olan ikili antlaşmaların sayısı bugün bile net olarak belirtilememektedir. Yapılan gizli anlaşmaların içeriği, genelde ulusal güvenlik gerekçe gösterilerek paylaşılmamış, dolayısıyla da büyük tartışmalara neden olmuştur. Belirtilmedir ki, ikili anlaşmaların sonucunda Türkiye Soğuk Savaş'a karşı tam anlamı ile ABD etkisine girmiştir. Türkiye'nin kendi güvenlik sistemini güçlendirmesi adına Bağdat ve Balkan paktlarının oluşmasında aktif rol oynaması, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinin Türk dış politikasına etkisi olarak ortaya çıkmıştır.

2.1. Türkiye'nin NATO'ya Üyeliği

Monroe Doktrini'nin öngördüğü biçimde Amerikan dış politikası, yüz yılı aşkın süredir Avrupa sahnesinden uzak durmaktaydı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un imzaladığı Brüksel Antlaşması'nın ardından kurulan Batı Birliği Savunma Örgütü, Sovyet tehdidi karşısında yetersiz kalmakta ve bu durum da ABD güvenliğini tehdit etmekteydi. ABD Senatörü Vandenberg'in, ABD Dışişleri Bakanlığı'na danışarak hazırladığı bir yasa tasarısında ABD'nin, ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek bir silahlı saldırı durumunda, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. Maddesinde belirtilen bireysel ya da toplu meşru savunma hakkını kullanması ve barışa katkıda bulunması önerilmiştir. 11 Haziran 1948'de bu tasarı Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmiştir.[143]

[143] Documents on American History, Henry Steele Commager, Appleton- Century-Crofts, Inc., New York 1949, s.736.

ABD bu sayede Avrupa'nın da içinde bulunduğu bir savunma paktına girebilecekti. Bunun üzerine Brüksel Antlaşması'nın tarafları ile İtalya, Danimarka, Norveç, İzlanda, Portekiz, Kanada ve ABD, 4 Nisan 1949'da Washington'daki toplantıda Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalayarak NATO'yu kurmuşlardır.[144]

Türkiye, ABD öncülüğünde kurulan NATO'ya birçok nedenden dolayı ilgi duymaktaydı. Bunların birincisi Türkiye, Sovyetlerin 1945'den beri ısrarla isteklerinin yarattığı şoku hala hissetmekdeydi. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları yoluyla ABD ile Türkiye arasında bir yakınlık kurulmuş olsa da, kuzeydeki büyük komşunun isteklerinden doğan endişe azalamamıştır. Hükümetin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği aşırı realist denge politikası, savaş sonrası Türkiye'yi yalnız kalma korkusuyla başbaşa bırakmıştır. Bu nedenle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu güvenlik şemsiyesi altına girmek isteyen Türkiye, bu şekilde yalnız kalmayacaktır. Böylelikle ülke topraklarının savunması kolaylaşacak, Türk ordusu modernize edilecek ve Sovyet tehdidinden daha az etkilenilecektir.[145] İkinci neden, Cumhuriyetin ilanından beri Batı'ya yönelik geliştirilen dış politika, Türk devlet adamlarının NATO'ya üyeliğin bu konuda önemli bir adım olacağını düşünmesine yol açmıştır. 1949'da kurulan Avrupa Konseyi'nin kurucu üyelerinden birisi olan Türkiye, NATO üyeliğinin de kendisine verilmesi gereken bir hak olduğunu düşünmektedir.[146]

Üçüncü neden, Türkiye'nin NATO dışında kalması halinde ABD'den alınacak askeri ve ekonomik yardımların azalacağı endişesidir. Eğer Türkiye NATO'ya üye olursa hem mevcut yardımların sürekliliği sağlanacak, hem de yeni yardım programlarına dahil edilecektir.[147] Dördüncü neden, Türk kamuoyu NATO'ya katılmanın gerekliliğine inanmaya başlamıştır. Bazı Türk aydınları, 1946'da başlayan çok partili döneme geçiş sürecinin başarıyla devam etmesi için

[144] NATO, "What is NATO, Act", *http://www.nato.int/nato-welcome/index.html*, (30.10.2016).
[145] Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 22, 1967, s.127.
[146] Haluk Ülman, a.g.e., s.128.
[147] Haluk Ülman, a.g.e., s.128.

Türkiye'nin, demokratik Avrupa devletleriyle birlikte NATO içinde yer almasının gerekli olduğunu düşünmekteydi. Bu aydınlara göre eğer NATO'ya üye olunamazsa, Türk hükümeti çok partili siyasi süreci erteleyebilir ve demokrasiden vazgeçebilirdi. Cumhuriyetin ilanının ardından Kemalist devrim ana amaçlarını tamamlamıştı; ancak milliyetçilikle tatmin olmayan genç kuşak için liberal batı geleneğinin büyük bir çekiciliği vardı.[148] Türkiye'de siyasal ve ekonomik liberalizmin tam olarak uygulanabilmesi adına, Batı'nın kurduğu her örgüt içinde Türkiye'nin de bulunması gerekmekteydi.[149]

Türk liderler, Türkiye'nin ABD ve Batı Avrupa'yla ilişkilerini NATO'nun sağlayacağı geniş ve sağlam bir taban üzerine oturtmayı amaçlamış, NATO üyeliğinin Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişimi ve ordusunun modernizasyonu için gerekli olan Batı yardımını kurumlaştıracığını düşünmekteydiler.[150] Sonuç olarak, güvenlik endişesi kapsamında Sovyet tehdidine karşı dengeleyici destek olarak ABD'nin tercih edilmesi, ekonomik ve askeri yardımlara duyulan ihtiyaç, Türk yöneticilerinin Batı'ya dönük politikası, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesini sağlayan unsurları oluşturmuş ve Türkiye'nin NATO'ya girmesini etkilemiştir.

2.1.1.CHP Döneminde Üyelik Çabaları

Türkiye'de büyük sevince yol açan Brüksel Antlaşması'nın imzalanması, hükümeti Avrupa'nın savunulması için böyle bir birlikteliğin gerekli olduğuna inandırmıştır. Buna ilaveten Türkiye, bu yeni oluşuma en kısa sürede kendisinin de davet edileceğini düşünmekteydi. Ancak beklenen davetin gerçekleşmemesi, Türkiye'de sevincin yerini memnuniyetsizliğe bırakmasına neden olmuştur.

ABD ve Kanada'nın da katılarak oluşumun daha da güçleneceği haberleri, halihazırda Avrupa örgütlenmesine davet edilmeyen Türkiye'nin, dışarda kalmamak

[148] Oral Sander, a.g.e., s.102.
[149] Haluk Ülman, a.g.e. s.130.
[150] Nasuh Uslu, a.g.e. s.76.

için kurulacak örgüte üye olma isteğini sık sık dile getirmesine neden olmuştur. Dönemin Başbakanı Hasan Saka, Haziran 1948'de yaptığı konuşmada "Türkiye'nin ABD'nin müttefikten öte müttefiki olduğunu" söyleyerek, ülkeler arasındaki işbirliğinin askeri bir ittifakla perçinlenmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.[151] Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın hazırlık çalışmalarının devam ettiği süreçte de birlikteliğin içinde yer almak istediğini sürekli yinelemiştir. 1949 Şubat'ındaki Avrupa Ekonomik İşbirliği toplantısı sırasında dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmemesi durumunda; Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'den oluşan bir Akdeniz Paktı kurulmasını önermiştir.

Türkiye'nin bütün bu çabalara karşın NATO'ya alınmaması, Türk kamuoyunda sert tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. CHP, iktidarının son günlerinde 11 Mayıs 1950'de NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuş, fakat bu başvuru bir sonuca bağlanamamıştır.[152]

2.1.2. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Dahil Olması

II. Dünya Savaşı sırasında bir Japon sömürgesi olan Kore yarımadası, savaş sona erdiğinde ABD ve SSCB arasında varılan bir uzlaşma uyarınca, 38. Paralelin kuzeyi ve güneyi biçiminde ikiye bölünmüştür. İşgalci Japon birliklerinin kuzeyde kalanları SSCB, güneyde kalanları da ABD tarafından teslim alınmıştır. Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan ve ilk ciddi sınavını verecek olan Birleşmiş Milletler, bölgede serbest seçimlerin yapılarak yeni bir siyasi düzene geçilmesini önermiştir. Ancak Soğuk Savaş koşulları, tıpkı Almanya'da barışçıl ve bütüncül bir siyasi düzen kurulmasına izin vermediği gibi, Kore'de de böyle bir durumun gerçekleşmesine engel olmuştur. ABD ve SSCB arasında Kore yarımadasının siyasal geleceği konusunda yürütülen görüşmelerin de sonuçsuz kalmasıyla, SSCB işgalindeki kuzeyde sosyalist, ABD işgalindeki güneyde ise kapitalist bir devlet kurulmuştur.

[151] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 544.
[152] Oral Sander, a.g.e., s. 212.

Aynı yarımada üzerinde birbirine düşman iki ideolojiyi benimseyerek kurulan Kuzey Kore (Kore Demokratik Cumhuriyeti) ve Güney Kore (Kore Cumhuriyeti) arasında 25 Haziran 1950'de çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.[153]

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, savaşın patlak vermesinin hemen ardından ABD girişimleriyle olağanüstü toplanarak, üye ülkeleri Kuzey Kore'yi durdurmak için BM tarafından yürütülecek faaliyetlere katılmaya çağırmıştır. Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olarak veto yetkisini elinde bulunduran Sovyetler Birliği, kararın alındığı tarihlerde Çin'in Birleşmiş Milletler'de Pekin tarafından değil de, Taipei tarafından temsil edilmesini protesto etmek amacıyla Güvenlik Konseyi toplantılarını boykot etmekteydi. Bu nedenle SSCB, Birleşmiş Milletler'in, üyelerine Kore'ye asker gönderme çağrısında bulunmasına engel olamamıştır.[154] Bu noktada belirtilmelidir ki, II. Dünya Savaşı'nın verdiği acı tecrübelerle kurulan ve kalıcı bir dünya barışı sağlamayı hedefleyen Birleşmiş Milletler, hukuken ve/veya politik anlamda etkisiz kalmış, barışı korumak için asker göndermekle birlikte, bütün dünyayı temsil eden bir barış gücünü tesis edememiştir.

Bu süreçte yaşanan gelişmeleri Türkiye yakından izlemekteydi. Birleşmiş Milletler'in Kore'ye asker gönderme kararı alması üzerine bir toplantı yapılmıştır. Başbakan Adnan Menderes'in Yalova'daki yazlığında Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da katılımıyla gerçekleştirilen Bakanlar Kurulu toplantısından sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve muhalefete de danışılmadan, 25 Temmuz 1950'de Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndereceği açıklanmıştır. O sırada muhalefette olan CHP, kararın bir anayasa ihlali olduğunu belirten bir açıklamayı 25 Temmuz'da yayımlanmıştır. Bu haklı bir iddiaydı çünkü 1924 Anayasası'nın 26. Maddesinde "*Büyük Millet Meclisi,* (…) *devletlerle muahede ve sulh akdi, harp ilanı*

[153] Oral Sander, a.g.e., s. 274.
[154] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 814.

(…) *gibi vazifeleri bizzat kendi ifa eder"* hükmü yer almaktadır.[155] Ancak hükümet, bu kararın bir anayasa ihlali olduğunu kabul etmemiştir. Hükümete göre Anayasa, savaş ilanı yetkilerini TBMM'ye vermiştir; ancak hangi konuların savaş ilanı olduğunu saymamıştır. DP hükümeti savaş ilan etmemiş, yalnızca asker gönderme kararı almıştır. Bu nedenle ortada bir anayasa ihlali yoktur.

Türkiye, Birleşmiş Milletler'in ülkeleri Kore'nin yardımına çağırmasına olumlu yanıt veren ikinci ülkeydi.[156] Asker gönderme kararının üzerinden bir hafta geçmeden, Türkiye 1 Ağustos 1950'de NATO üyeliği için ikinci başvurusunu yapmıştır. Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyi yapılan ikinci başvuruyu da reddetmesi üzerine Türk kamuoyu ikinci hayal kırıklığını yaşamıştır.[157] Bu başvurunun reddedilmesinde, ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmasının, örgütün gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulayan raporun önemi büyüktür. Raporda, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine alınması yerine, Akdeniz Paktı'nın kurulması için ortak çalışmalar yapılması önerisinde bulunulmuştur. Türkiye, tek yönlü bir taahhüt altına girmek yerine bağlayıcı hükümleri olan bir antlaşmaya imza koymak istediği için bu öneriyi soğuk karşılamıştır.[158] Bu sırada Kore'de Türk birliklerinin de aktif olarak girdiği çatışmalar sürmekteydi. Muhalefet de bu aşamada anayasa ihlali konusundaki ısrarını ertelemiş ve iktidarla birlikte Kore'de savaşan birliklere destek verilmesi için çalışmalara başlamıştır. CHP ve DP milletvekillerinin ortak girişimiyle 27 Aralık 1950'de, Kore'de savaşan askerlere TBMM'nin sevgi ve selamının yollandığı bir karar alınmıştır.[159] CHP Genel Başkanı İnönü, 25 Ekim 1951'de yaptığı açıklamada *"Dış mesele üzerinde esasen bizim memlekette fikir ve prensip ayrılığı yoktur. İttifakımıza, Birleşmiş Milletler idealine ve ABD dostluğuna*

[155] Yüksel Sezgin, *Kore Savaşına Girişimizin Türk Dış Politikasına Etkisi*, Ankara, 1995, s.8.
[156] Nasuh Uslu, a.g.e. , s.76.
[157] Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, Cilt:2, Sayı:5, 2011, s.32.
[158] Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu, 1945-1958*, Boyut Yayınları, İstanbul 1997, s. 66-69.
[159] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 547.

bağlıyız"[160] diyerek, asker gönderme itirazını kaldırmıştır. Savaş boyunca sürecek olan bu destek ve savaş konusunda yapılan yoğun propagandayla oluşan atmosfer sonucunda Uzakdoğu'daki bu gelişme adeta kendi ülkesi söz konusuymuş gibi benimseyen Türk kamuoyunda meydana gelen heyecan, DP tarafından asker göndermenin meşrulaştırılması için ileride kullanılacaktır.[161] ABD'den sonra en çok asker sevkeden devlet olan Türkiye, ilk aşamada Kore'ye 4500 asker göndermiştir ve bu birlikler Albay Tahsin Yazıcı komutasında 25. Amerikan Tümeni'ne bağlı olarak görev almıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde hükümet daha çok asker gönderme kararı almış ve Kore'deki Türk askeri sayısı 6000'in üzerine çıkmıştır. Kunuri Muharebesi'nde, Çin birliklerinin hücumunu ağır kayıplar vermesine karşın kesen Türk Tugayı, 8. Amerikan Tugayı'nın imha edilmeden geri çekilebilmesini sağlamıştır. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar Türk birliklerinin bilançosu şöyleydi: 721 şehit, 2147 yaralı, 234 esir, 175 kayıp. Yaralanan askerlerden 672'si yurda döndü, 1475 yaralı asker ise Kore'de tedavi edilmiştir.[162]

Anayasaya aykırılığın ötesinde Kore'ye asker gönderme kararı, Cumhuriyet tarihinde istisnai bir durum olması nedeniyle de önemlidir. Türkiye bu karara kadar, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan bir askeri harekata katılmaktan kaçınmıştır. Üstelik asker gönderilen yer ile Türkiye'nin herhangi bir sınırı bulunmamaktaydı ve binlerce kilometrelik bir uzaklık söz konusuydu. Önceden hükümetlerin hesap verme gereği duymadıkları dış politika eylemlerinin TBMM'de tartışılması dönemini başlattığı ve Türk toplumunu da yakından etkilediği için Kore Savaşı büyük önem taşımaktadır.[163]

---

[160] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980),* İletişim Yayınevi, Sena Ofset, İstanbul 2001, s.546.
[161] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, a.g.e., s. 129.
[162] Yüksel Sezgin, a.g.e., s.9.
[163] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 550.

2.1.3. Akdeniz Paktı

ABD, ikinci kez başvurmasının ardından Türkiye'nin NATO'yu olumsuz etkileyeceğini savunmuş ve bunun yerine Türkiye ve Yunanistan'ın da dahil olduğu bir Akdeniz Paktı içerisinde yer almasını istemiştir. Daha önce İngiltere tarafından ortaya atılan Ortadoğu Komutanlığı önerisiyle büyük benzerlikler taşımakta olan Akdeniz Paktı'nın, İngiltere, İtalya, Yunanistan, Mısır ve Türkiye tarafından oluşturulması düşünülmekteydi. Eğer bu pakt kurulacak olursa, NATO üyesi olan devletlerle, ittifaka yakın ancak NATO üyesi olmayan devletler arasında Doğu Akdeniz'in güvenliği sağlanacaktı.[164] Türkiye bu fikre sıcak bakmamaktaydı çünkü paktın gerçekleştirilmesine pek ihtimal verememekteydi. Bu düşüncenin birçok nedeni bulunmaktaydı. Bunların ilki, o sıralar İngiltere ve İngiltere'den bağımsızlığını kazanmakla uğraşan Mısır'ın aynı pakt içinde olması pek mümkün değildir. İkincisi, kendi aralarında anlaşmazlığa düşen Arap devletleri göz önüne alındığında Mısır'ın bu birliğe tek başına katılması söz konusu olamazdı. Üçüncüsü, İsrail ve Arap devletleri arasındaki savaş durumu devam ettiği sürece, Doğu Akdeniz'de bir savunma paktı ne kadar iş görebilirdi?

Sayılan bu nedenler yüzünden birliğin oluşturulamayacağını düşünen Türkiye, buna karşın yinede pakta tam olarak sırt çevirmiş değildir. Türk hükümeti, Akdeniz Paktı önerisini NATO'ya üyelik yolunda atılması gereken bir adım olarak düşünmekteydi. Bunun için ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un 19 Eylül'de Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e bir notayla verdiği, Türkiye'nin Akdeniz savunma plânlamasına katılımıyla ilgili talebinin kabul edildiğini 21 Ekim'de yollanan bir cevabi nota ile bildirilmiştir.[165] Ancak bundan kısa bir süre sonra, ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Omar Bradley, *Reader's Digest* adlı dergide yayınlanan, "ABD'nin 1950'lerdeki Askeri Politikası" başlıklı makalesinde,

---

[164] Aptülhalat Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri – Ortadoğu Meseleleri*, Kervan Yayınları, İstanbul 1959, s. 24.

[165] Feridun Cemal Erkin, "Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türkiye'nin NATO'ya Girişi", *Türkiye ve NATO, Türk Atlantik Antlaşma Derneği Yayınları*, Sayı: l, Ankara 1948, s.9.

Türkiye'nin ABD çıkarları açısından hiçbir önem taşımadığını ifade edince, Türk devlet adamları arasında, Türkiye'nin NATO üyeliğinden başka bir seçeneği bulunmadığı yönündeki görüş ağırlık kazanmıştır.[166] Üstelik "Akdeniz Paktı" nın üyesi olması beklenen İtalya'nın NATO'ya dahil edilmesi bu görüşü daha da pekiştirmiştir.

2.1.4. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması Süreci

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine bakmadan once, NATO'nun kuruluşuna ve antlaşma maddelerine göz atmakta fayda vardır. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de tanımlandığı gibi NATO, SSCB'ye karşı kurulmuş olan bir savunma örgütüdür. Bir diğer deyişle, NATO Antlaşması tüm üyeler için ortaklaşa savunma ilkesine dayanmıştır. Bu ortaklaşa savunma antlaşmasının 5. maddesinde şöyle bir ifade bulunmaktadır: *"Taraflar, içlerinden birine ya da birkaçına karşı Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması ve dolayısıyla taraflardan her birinin böyle bir saldırı durumunda, BM Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanınan tek tek ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için, silahlı kuvvetler kullanımı da dahil olmak üzere, gerekli göreceği harekete, tek tek ve öteki taraflarla anlaşma halinde, hemen başvurmak yoluyla saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım etmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu nitelikte olan her silahlı saldırı ve bunun sonucunda alınan her önlem Güvenlik Konseyi'nin bilgisine sunulacaktır. Bu önlemler, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için gereken önlemleri alması ile son bulacaktır."*[167]

---

[166] Ekavi Athanassopoulou, *Turkey Anglo-American Security Interests 1945-1952*, Franks Cass Press, Londra 1999, s.156-160.

[167] NATO, "Topics and Articles", *http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm*,(31.10.2016).

NATO'nun bir başka amacı, üyeleri arasında ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak ve yakın ilişkiler kurmaktır. Bu amaçla ilgisi olan ikinci madde ise şu şekildedir: *"Taraflar, kendi özgün kuruluşlarını sağlamlaştırmak, bu kuruluşların dayandığı ilkelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve istikrar ile refahı sağlamaya yönelik koşulları geliştirmek yoluyla, uluslararası iyi niyetli ve dostça ilişkilerin gelişmesine yardım edeceklerdir. Taraflar uluslararası ekonomi politikalarındaki tüm farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışacakları ve içlerinden her biri ya da tümü arasında ekonomik işbirliğini teşvik edeceklerdir."*[168]

NATO ya da Atlantik İttifakı'nın başında üye devletlerin dış işleri bakanlarından oluşan Kuzey Atlantik Konseyi vardır. Bu konsey, ittifakın en yüksek karar organı olup, müttefikler arasında siyasal danışma ve dayanışma açısından önemli bir forum niteliği taşır. NATO temelde askeri bir kuruluş olmasına rağmen, nihai karar merkezi siyasal ve sivil otoritededir. Üye devletler egemen olduklarından ve eşit haklara sahip bulunduklarından, Konsey tüm kararlarını oy birliği ile alır. Üyeler için üretim programlarını saptayan, bütçe ihtiyaçlarını görüşüp oluşturan, askeri katkıların nitelik ve sayısını belirleyen Konsey'dir. Konsey'in karar alma yetkisini de elinde bulundurarak, sürekli görev yapmasını sağlamak için üye devletlerin büyükelçi düzeyindeki Daimi Temsilcileri, bakanlar seviyesindeki birleşimler arasında toplanırlar. Konsey, yılda genellikle iki kez dışişleri bakanları, haftada bir ya da birkaç kez de daimi temsilciler düzeyinde toplanır. Konsey, genel bir kural olarak, savunma sorunlarını ele almaz. Savunma sorunları, Konsey kadar sıkça ve aynı düzeyde toplanan Savunma Plânlama Komitesi tarafından incelenir.[169]

Hangi düzeyde toplanırsa toplansın, Konsey'e ve Savunma Plânlama Komitesi'ne NATO Genel Sekreteri başkanlık eder. Genel Sekreter, Kuzey Atlantik Konseyi'nin kurduğu komitenin başkanıdır ve uluslararası sekreterliğin yönetiminden sorumludur. Konsey'in kurduğu komiteler arasında en önemli olanları,

[168] NATO, a.g.e.
[169] NATO, a.g.e.

Siyasal Sorunlar, Ekonomik Sorunlar, Nükleer Savunma Sorunları, Bütçe, Savunma ve Silahlanma Direktörleri, Altyapı, Ulaşım ve İletişim komiteleridir.[170] NATO'nun en yüksek askeri organıysa, üye ülkelerin Genelkurmay Başkanlarından oluşan Askeri Komite'dir. Askeri Komite, barış döneminde NATO bölgesinin ortak savunmasıyla ilgili tedbirleri Konsey'e tavsiye etmekle yükümlüdür. Başlıca NATO komutanlıkları Komite'ye karşı sorumludurlar. Komite'nin sürekli bir biçimde toplanabilmesi için, her ülke, genelkurmay başkanını temsilen, bir Daimi Askeri Temsilcisini Askeri Komite'ye atamaktadır. Üye devletlerin Avrupa ve Kuzey Amerika kıtasındaki topraklarını kapsayan NATO bölgesi, üç uluslararası komutanlığa bölünmüştür: Atlas Okyanusu Komutanlığı, Avrupa Komutanlığı ve Manş Kanal Komutanlığı. Bir de Kuzey Amerika kıtası için Bölgesel Plânlama Grubu bulunmaktadır. Bu komutanlıklara atanan NATO komutanları, bölgesel savunma plânlarının hazırlanmasından ve üye devlerin kendilerine tahsis ettiği ulusal kuvvetlerin nasıl kullanılacağından sorumludur.[171]

Böyle bir örgütün Türkiye'ye salt askeri güvenlik bağlamında katkıda bulunacağını iddia etmek pek gerçekçi görünmemektedir. Kabul edilmelidir ki, Türkiye'nin dış politika yapımı artık çok boyutlu bir düzene doğru evrilmiş, daha önce de işaret edildiği gibi, kişilerden ziyade kurumların etkisi dış politika ve güvenlik konularında belirleyici hale gelmiştir. Dönemin hakim gücü ABD'nin kurduğu böyle bir savunma örgütüne dahil olmak, Türkiye gibi orta ölçekli bir güç için SSCB tehdidi karşısında alınabilecek en mantıklı önlemlerden birisi idi. Amerika Birleşik Devletleri 15 Mayıs 1951'de, müttefiklerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını önermiştir. Ancak bu önerinin arkasındaki etken, Türkiye'nin ısrarla yinelediği başvurular değil, değişen dünya koşullarının ABD üzerinde yarattığı endişeydi.

---

[170] NATO, "Committees", *http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49174.htm,* (31.10.2016).
[171] NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, *NATO El Kitabı*, Brüksel, 1995.

Sovyetler Birliği, 1949 Eylül ayında atom silahlarına sahip olduğunu açıklamıştır.[172] Başkan Truman'ın emriyle Nisan 1950'de hazırlanan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi 68 Sayılı Raporu *"(...) 1954'e gelindiğinde SSCB'nin atom bombası stoklarının, bu bombaları atma kapasitesiyle birlikte, ABD'ye öldürücü saldırılar düzenlemeye yetecek bir düzeye ulaşacağını (...)"* öngörmekteydi.[173] Bu da demek oluyordu ki, ABD'nin nükleer silah konusunda tekel durumda bulunması ve caydırıcılığı artık bir seçenek değildir. Bu yüzden olası bir Sovyet nükleer saldırısına anında yanıt verilebilmesi için, SSCB'ye yakın ülkelerde hava üssüne ihtiyaç duyulmaktadır. ABD bu yüzden Türkiye'den üs istemiş, Türkiye ise bu üslerin NATO üyeliği başvurusu kabul edilmeden verilmeyeceğini bildirmiştir.[174] Diğer yandan Kore Savaşı, komünizmin dünya hakimiyeti için attığı ilk adım olarak görülmekteydi. Sovyetler, Uzakdoğu'dakine benzer biçimde Avrupa üzerinde de benzer bir kampanya başlatarak Doğu Avrupa'dan itibaren yayılabilirdi. Böyle bir durum gerçekleşirse Sovyetlerin ilk hedefinin Türkiye olacağı açıktır. Eğer Türkiye Sovyetler tarafından işgal edilirse, NATO'nun geleceğinin ve Avrupa'nın güvenliğinin tehlikeye düştüğü anlamına gelecektir.[175]

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine alınmasını isteyen ABD'nin bu konuda ısrarcı olmasının bir diğer nedeni de, Yugoslavya'da yaşanan gelişmelerdir. 1948'de Kominform'dan çıkartılan Yugoslavya, Sovyetler Birliği tarafından açık hedef durumuna gelmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması, Yugoslavya'nın ve Güney Avrupa'nın korunması açısından önemli bir hamle olacaktır. NATO Başkomutanı General Eisenhower da, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesinin, ittifakın Balkanlar üzerinde daha nüfuzlu olmasını

---

[172] History, "Soviets explode atomic bomb", *http://www.history.com/this-day-in-history/soviets-explode-atomic-bomb,* (12.08.2016).
[173] History, "President Truman receives NSC-68", *http://www.history.com/this-day-in history/presi dent-truman-receives-nsc-68,* (12.08.2016).
[174] Ali Taşhan-Seyfi Taşhan, "Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance", *Foreign Policy Institute,* 1987, s.89.
[175] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 865.

sağlayacağını düşünmekteydi.[176] Türkiye'nin, önemi giderek artan Ortadoğu petrollerine yakınlığı da, bu ülkenin NATO içine alınmasını gerekli kılmaktaydı. SSCB'nin yayılmacı politikası karşısında Türkiye'nin sahip olduğu stratejik pozisyon üç coğrafi faktörle açıklanabilir: SSCB ile uzun bir sınıra sahip olmakla beraber Balkanlara ve dolayısıyla Avrupa'ya, Boğazlar yoluyla açık denizlere ulaşmasını sağlayacak Akdeniz'e geçiş noktasında konumlanmış olmasıdır. Türkiye'nin coğrafi konumunun önemi, Türkiye'nin NATO'ya katılmasından sonra daha da artmıştır. NATO ittifakı çerçevesinde kurulan hava üsleri ve depolama tesisleri ABD tarafından Ortadoğu bölgesine harekât düzenlenmesinde, asker sevkiyatında ve lojistik destek sağlamada kullanılmıştır.[177]

Bunların yanında, Kore Savaşı'nda Türk birliklerinin gösterdiği üstün performans ve Kunuri Muharebesi'nde kendilerini feda etme pahasına Amerikan birliklerinin imha edilmeden çekilmelerini sağlamaları, Amerikan kamuoyunda Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakılmaması gerektiği yönünde bir görüşün yükselmesine ve taraftar bulmasına yol açmıştır.[178]

ABD dışındaki NATO üyeleri ise, Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka dahil edilmesi konusunda farklı görüşlere sahiplerdi. İtalya, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg bu konuda ABD ile aynı görüşleri paylaşırken; İngiltere hala Türkiye'nin Ortadoğu savunmasında görevlendirilmesini ve bu konuda bölgedeki İngiliz karargahlarıyla ilişkilendirilmesini istemekteydi. İngiltere, güçlü bir ordusu olan Türkiye'yi Ortadoğu'daki çıkarlarının sürekliliği doğrultusunda bir araç şeklinde kullanmak niyetindeydi.[179] Bu amaç doğrultusunda İngiltere'nin Ortadoğu Başkomutanı Bryan Robertson, 22-24 Şubat 1951 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve Türk ordusunun NATO kapsamında bir Akdeniz komutanlığının emrine verilmesi yerine, Türkiye ve İngiltere arasında ayrı bir ittifak

[176] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 867.
[177] Nasuh Uslu, a.g.e., s. 88.
[178] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 553.
[179] Ali Taşhan-Seyfi Taşhan, a.g.e., s. 91.

kurulmasını önermiştir.[180] Türk hükümeti bu konuda bir anlaşmaya varılmadan önce, Genelkurmay Başkanı Yamut'un olumlu yaklaşımına karşın, ABD'ye danışılması gerektiğini savunarak İngiltere'nin bu girişiminin başarılı olma şansını büyük ölçüde azaltmıştır. Çünkü ABD, Türkiye'nin İngiltere ile işbirliği halinde Ortadoğu paktı içerisinde olması gerektiğini düşünmemekteydi ve doğrudan NATO içerisinde yer almasına çoktan karar vermiştir. Bunun sonucunda 22 Şubat 1951'de, Ortadoğu bölgesindeki devletlerde görev yapan ABD Büyükelçileri İstanbul'da bir araya gelerek, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye ile en kısa zamanda karşılıklı güvenlik düzenlemeleri yapması gerektiği yönünde bir karar almışlardır.[181]

Diğer taraftan, NATO'nun İskandinavya güçleri olan Norveç ve Danimarka, ittifakın genişlemesi halinde kendi çıkar bölgeleri dışında kalan Akdeniz bölgesinin korunması için savaşma konusunda çekimser kalmışlardır. İki ülke, NATO'nun yalnızca askeri bir ittifak değil, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan birbirine benzeyen devletlerden meydana gelen bir birlik olduğunu ve Akdeniz bölgesindeki Türkiye ve Yunanistan'ın, Batı Avrupa ve Atlantik bölgesiyle aynı değerleri taşımadığını savunmaktaydı.[182] Bu yüzden de Norveç ve Danimarka, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine karşı çıkmaktaydılar.[183]

İngiltere; ABD, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın fikir birliği yapması üzerine Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliklerini engelleyemeyeceğini anlamıştır. Ancak yine de iki ülkenin tam üye statüsünde olmasını istemeyen İngiltere, yeni üyelere kurucu üyelerden farklı bir statü verilmesini, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi ve değişken üyelerinde olduğuna benzer bir ilişki kurulması gerektiğini gündeme getirmiştir. ABD'nin girişimleri ve Türkiye'nin

---

[180] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 555.
[181] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 556.
[182] Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politika'sına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, Cilt:3, Sayı:5, 2011, s.35.
[183] Ali Taşhan-Seyfi Taşhan, a.g.e., s.92.

şiddetli itirazları sonucunda bu öneri kabul edilmemiştir. Bunun üzerine İngiltere yeni üyelere ilişkin tutumunu yumuşatmıştır.[184]

Türkiye ile Yunanistan'ın İttifaka çağrılmalarına 16-20 Eylül 1951'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında karar verilmiştir. Ancak bu kez de yeni bir sorun ortaya çıkmıştır. Sorun bu iki ülkenin, NATO'nun hangi komutanlığına bağlanacakları konusudur. İngiltere, önceden de gerçekleşmesi için uğraştığı Akdeniz Paktı düşüncesi nedeniyle bu durumu yeni bir fırsat olarak görmüş ve Türkiye'nin yeni kurulacak Ortadoğu Komutanlığı içerisinde, bir İngiliz komutanın emrinde yer almasını önermiştir. Ortadoğu Komutanlığı, Mısır da dahil olmak üzere bölgenin savunmasını yönetecek ve sorumluluğu üstlenecektir. Türkiye ve Yunanistan'ın, Ege ya da Balkan Komutanlığı adı altında yeni kurulacak olan bir birime bağlanması konusu da gündeme gelmiştir. Sonuç olarak Türkiye ve Yunanistan kara kuvvetlerinin Fransa'nın önerisiyle NATO'nun Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanması, deniz kuvvetlerinin ise yeni kurulacak olan Ortadoğu Komutanlığı emrine verilmesi kararlaştırılmıştır. Bir yandan Mısır'ın "egemenlik haklarının zedelendiği" gerekçesiyle bu karara karşın böyle bir oluşuma katılmaya yanaşmaması, diğer yandan Türkiye'nin geleceği belli olmayan ve Atlantik Antlaşması dışındaki bölgeyi de içine alan bu yapıya sıcak bakmaması nedeniyle, İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı projesi hayata geçirilememiştir. Türkiye ve Yunanistan ise 18 Şubat 1952'de resmi olarak NATO üyesi olmuşlardır.[185]

Türk – Amerikan ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak, iki ülke arasında çok sayıda askeri, ekonomik ve teknik ikili antlaşma imzalanmıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren TBMM'de ve kamuoyunda ikili anlaşmaların niteliği konusunda başlayan tartışmalar, Türkiye'de NATO ve ABD karşıtı görüşlerin yükselme süreci

[184] Oral Sander, a.g.e., s. 264.
[185] Oral Sander, a.g.e., s. 269.

içerisinde 1970'lerin başına kadar devam etmiştir.[186] ABD ile yapılan ikili antlaşmaların sayısı ve alanları konusunda bugün bile kesin rakamlar yoktur. Bu konuda çelişkili bilgiler ileri sürülmüştür. Süleyman Demirel'in 1966'da Başbakan iken açıkladığı kadarıyla, Türkiye ile ABD arasında 1952-1960 döneminde 54 adet ikili antlaşma yapılmıştır.[187] Fakat 1970'li yıllarda bazı politikacıların ve yöneticilerin açıklamalarına göre bu sayı daha yüksektir. Sayıların çelişkili olmasının nedeni, antlaşmaların büyük bir çoğunluğunun TBMM'ye getirilmemesi ve gizli nitelikte yapılmasıdır.

2.1.5.Balkan Paktı

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Balkanlara ilişkin dış politikası, mensubu olduğu NATO'nun ve Batı Bloğunun izin verdiği ölçüde gerçekleşmiştir.[188] Batı ile işbirliği içinde Sovyet tehdidine karşı birlikte hareket etmek durumunda olan Türkiye ve Yunanistan ABD'nin desteği ile zorunlu bir birlikteliğe girmişlerdir. ABD'nin, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde problem yaşayan Yugoslavya'yı kendi tarafına çekme isteği doğrultusunda 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya bir araya gelerek "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" nı imzalamıştır. Bu işbirliğini siyasi ve askeri bir ittifaka dönüştüren gelişme; Yugoslavya'da Bled'de 9 Ağustos 1954'te imzalanan "İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile kurulan Balkan Paktı olmuştur. Bu antlaşmada iligli devletlerin birine karşı yapılacak müdahaleye karşı ortak hareket öngörülmekteydi. Taraflar, herhangi birine saldırı olduğunda, silahlı kuvvet kullanmakta dahil olmak üzere, gerekli gördükleri önlemleri alacaklardı.[189] Türkiye 1934 yılında Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Antantı imzalamıştır. Ancak o dönemde imzalanmış bir çok antlaşma gibi bu da II. Dünya Savaşı'nın

[186] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 550.
[187] Caner Sancaktar, a.g.e., s.36.
[188] Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2006, s.254.
[189] Türkkaya Atöv, Amerika Nato ve Türkiye, İleri yayınları, 2.baskı, İstanbul 2006, s.226.

gölgesinde kalmış, savaş sonrasında ise bölge ülkeleri farklı siyasi yönelimler içine girmişlerdir. 1953 Balkan ittifakı, karşılıklı şüphe ile karakterize edilmiş bir bölgede ortak güvenlik dönemini temsil etmektedir. 1934 tarihli Balkan Antantı çok kutuplu bir sistemde, taraf devletlerin revizyonist devletlerin yarattığı tehdit karşısında işbirliği ile oluşturulmuştur. ABD desteği ve NATO'nun askeri stratejileri gereği kurulan 1954 Balkan Paktı ise, iki kutuplu soğuk savaş döneminin eseridir.[190]

Tarihçiler Balkan Paktı'nı, ülkeler arasındaki önemli tarihsel paralelliklerine rağmen, en önemli ölçüdeki etki İkinci Balkan Savaşı sonrası oluşan Bulgar karşıtı koalisyonu ve Amerikan müdahalesinin yapay bir ürünü olarak değerlendirmektedirler.[191] Paktın, Balkanlarda olduğu kadar bütün Avrupa'da da güvenliğin esası için önemli bir unsur olacağı değerlendirmesi yapılmıştır. Bulgaristan'ın 1950-1951 yılları arasında ülkesindeki Türkleri göç ettirme politikası endişe uyandırmış ve Sovyetlerin baskı politikasının bir sonucu olarak yorumlanmıştır.Türkiye'nin NATO'ya katılması Bulgaristan tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Bu olaylar iki ülke arasındaki ilişkilerin karşılıklı şüphe üzerine gelişmesine neden olmuştur.[192] Sovyetler Birliğin'in ortak düşman olarak görülmesi Türkiye ve Yunanistan'ı güvenlik alanında harekete geçirmiş, Truman Doktirini ve Masrhall Plânı kapsamında elde edilen ortaklaşa yardım ve her iki ülkede de bulunan NATO'ya katılma arzusu bu iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır. İki devletin arasında başlayan iyi ilişkiler doğrultusunda Yugoslavya'yı da içine alan bir Balkan İttifakı oluşturulması, Türk ve Yunan dış politikasından ziyade ABD'nin Türkiye ile Yunanistan'ı yönlendirmesinin ürünü olarak görülmektedir. Balkan Paktı'nın kurulmasında itici rol oynamış bulunan ABD, bu paktın askeri bir ittifak biçimine

---

[190] Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları:I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:41, 2008, s.45.

[191] David R. Stone, "The Balkan Pact And American Policy", *East European Quarterly*, Sayı:3, 1994, s.393.

[192] Rıfat Uçarol, a.g.e., s.553.

dönüşmesinde de etkili olmuş ve perde arkasından bu oluşumu desteklemiştir.[193] ABD'nin bir Balkan İttifakı kurmak istemesinin nedenleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Yayılmacı politika izeleyen SSCB'yi çevrelemek, Balkanlarda sosyalizmin yayılmasını engellemek, Sovyetlerle ilişkilerinde sorun yaşayan Yugoslavya'yı kendi tarafına çekmek. Batı lojistik yardımıyla bile CIA, Sovyet baskısı karşısında Yugoslav direnişinin mümkün olmadığını düşünmekteydi.[194]

Ankara antlaşmasının imzalanmasına ek olarak 1953'ün ilk aylarında gerçekleşen iki olayın; 20 Ocak 1953'te Dwight Eisenhower ABD Başkanı olarak göreve başlaması ve 5 Mart 1953'te Josef Stalin'in Moskova'da vefaat etmesi, Balkanlar'daki Amerikan politikasını kökten değiştirdiği ifade edilmektedir.[195] Amerika açısından görülen tehlike; NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın ABD'nin istemediği bir savaşa sürüklenme potansiyelidir. Askeri ittifak Sovyet tehdidini Balkan ülkeleri üzerinde hafifletmektir. Daha sonrasında, Yugoslavya'nın Balkan ittifakına ilgisinin azalması ve Kıbrıs sorunundan[196] dolayı Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması bu paktı işlemez hale getirmiştir.[197]

Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler'in Yugoslavya politikasının yumuşaması ve Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'nun tarafsızlık politikasına yönelmesi gibi sebepler Balkan Paktı'nın sonunu hazırlamıştır. Menderesin Balkan Paktı'nı "NATO'nun Balkanlar'daki uzantısı" olarak görmesine rağmen Tito'nun en başından beri Batı'ya yakınlaşma konusunda dikkatli bir tavır sergilediğini söylemek

---

[193] Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İimge Kitabevi, Ankara2016, s.173.
[194] David R. Stone, a.g.e., s.394.
[195] David R. Stone, a.g.e., s.399.
[196] Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs Adası'nı ilhak için harekete geçmesi ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Türk hükümetinin bütün tepkilerine rağmen, 1954'te Yunanistan tarafından bir şikâyet konusu olarak Birleşmiş Milletler'in gündemine getirilen Kıbrıs Meselesi böylece uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Kıbrıslı Türklerin güvenliği ve hakları ciddi bir tehdit altına girmiştir.
[197] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla Olan İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Derleyen:Baskın Oran, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.591.

mümkündür.[198] Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan ile ilişkilerin de bozulmaya başladığı bu dönemde Türkiye hem Yugoslavya hem de Yunanistan'ın olumsuz tavırlarına rağmen Balkan Paktı'nı korumak ve devam ettirebilmek adına çaba göstermiştir. Ancak Yunanistan'ın, Kıbrıs sorunu için BM'ye başvurması Türk-Yunan ilişkilerini kritik bir sürece sokmuştur. Kısa bir sürede ortaya çıkan bu anlaşmazlıklar aynı zamanda devletler arasındaki ilişkilerin aslında ne kadar zayıf dayanaklar üzerine kurulduğunu gözler önüne sermektedir. Yugoslavya'nın Sovyetler ile iyi geçinmesi ve tarafsızlık politikası uygulaması antlaşmanın askeri yönüne son verirken, Yunanistan ile olan anlaşmazlık çok boyutlu olarak işbirliğini sona erdirmiştir.[199] 6 Eylül 1955'te, Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konulduğu haberi üzerine daha da gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri, Türkiye'deki anti-Yunan isyanlarını tetiklemiş hemen ardından tarihe "6-7 Eylül Olayları" olarak geçen çoğunluğu Rumlara ait azınlık mallarının kiliselerinin ve okullarının hedef alındığı yıkma, yakma, yağmalama eylemlerine dönüşmüştür.[200] İlişkilerin bozulması üzerine ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Başbakan Menderes'e mesaj göndermekle NATO dayanışmasından ve yardımların amacından bahsetmekle yetinmiştir.[201]

Sovyetlerin Yugoslav karşıtı söylemlerini yumuşatması, Balkan devletlerinin Balkan Paktı'nın acil ihtiyaçlarına olan inancının azalması ve eski düşmanlıkların yeniden ortaya çıkması gibi nedenlerle pakt kısa ömürlü olmuştur. Balkan ittifakının yıkılmasının nedenleri yazarlar açısından farklı değerlendirilmektedir, ancak temel neden bölgesel ittifak girşiminin gerçekte bölgeyi kapsamak hedefinden çok uzakta olması ve diğer bölge devletlerini dışarıda bırakacak biçimde yapılanması olmuştur.

---

[198] Sedef Bulut, a.g.e., s.55.
[199] Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965),* Ankara 1969, s.115.
[200] Olcay Özkaya Duman-Haktan Birsel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cilt:1, Sayı:1, 2012, s.286.
[201]A. Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.Baskı, Derleyen:Mehmet GönlüboL-Cem Sar, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s. 338.

Bölgede izlenilen Türk dış politikasının özgün olmaması ve ABD çıkarları doğrultusunda gelişmesi Türkiye'yi Balkanlar'da etkin bir politika izlemekten alıkoymuştur. Türkiye ilerleyen yıllarda dış politikasında, ABD ve İngiltere'nin teşvikleriyle Ortadoğu'ya yönelecek ve bu bölgeyi de iki karşı bloka bölecek olan Bağdat Paktı'nı kuracaktır.[202] Türkiye için son derece önemli olan iki bölge olan Balkanlar ve Ortadoğu'da izlenilen dış politikanın başarısız olması, her iki bölge devletleriyle ilişkilerin bozulmasıyla sonuçlanmıştır.

2.2. Türkiye ABD İlişkilerinde Gerçekleştirilen Antlaşmalara Bakış

Özellikle de 1950-1955 dönemi boyunca imzalanan çok sayıda ikili antlaşma Türkiye'de büyük kamuoyu tartışmalarına neden olmuştur. Sayısı bugün bile belli olmayan, hatta günümüzde gizli belge niteliği taşıyan bu antlaşma metinlerinden ön plâna çıkanları incelendiğinde, Türkiye-ABD ilişkilerinin genel seyri hakkında bilimsel verilere ulaşmak mümkündür. Çalışma kapsamında işaret edilecek olan önemli ikili antlaşmalardan doğan sorunlar, bu durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Belirtilmedir ki, bahse konu olan ikili antlaşmalar Türkiye'yi tam anlamı ile ABD eksenine sokmuş, bunlara yönelik olan tepkiler de ABD eksenine girişe karşıtlık olarak ortaya çıkmıştır. NATO üyeliğiyle beraber Türkiye'de kurulan Amerikan Üsleri, yine Amerika tarafından yapılan askeri tatbikatlar ve imzalanan Ortak Güvenlik Anlaşması, Vergi Muafiyetleri Anlaşması, Atom Enerjisi gibi bir dizi ekonomik anlaşmalarla Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığına gölge düşürülmüştür.[203] Bu gelişmelerden de DP yönetiminin bağımsız bir politika izleyemediği, daha çok gelişmelere göre ve ABD yöneliminde hareket ettiği ve dengeleri kuramayan bir siyasi yapı oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

---

[202] Oral Sander, a.g.e., s.174.
[203] Olcay Özkaya Duman-Haktan Birsel, a.g.e., s.290.

2.2.1. Önemli İkili Antlaşmalar

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin gündeme gelmesiyle birlikte, Türkiye ile ABD arasında birçok ikili antlaşma imzalanmıştır. Bu bölümde ele alınacak söz konusu antlaşmalar, Demokrat Parti iktidarının ilk yarısında imzalananlardan beş tanesidir.

2.2.1.1. Ortak Güvenlik Anlaşması

17 Ekim 1951'de mektup yoluyla Türkiye'nin NATO'ya üye olmaya davet edildiği bir ortamda yapılmış, 10 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylanmıştır. Antlaşmanın İngilizce metnindeki "ABD ve Türkiye Arasında Karşılıklı Güvenliğe İlişkin Antlaşma" şeklinde çevrilebilecek başlık, "Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümeti Arasında Münakid (akdedilmiş) Muaddel (tadil edilmiş, değiştirilmiş) Ekonomik İşbirliği Antlaşmasını Tadil Eden 7 Ocak 1952 tarihli Antlaşmanın Onanmasına Dair Kanun" olarak çevrilmiştir. Bu sayede antlaşmanın askeri ve siyasal boyutuna hiçbir atıfta bulunulmamış, böylece antlaşmanın Meclis'ten geçirilmesi kolaylaştırılmıştır.[204]

7 maddeden oluşan anlaşmanın 2. maddesiyle Türkiye, *"(...) uluslararası anlayış ve iyi niyetin teşvikiyle dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunmak, uluslararası gerginlik nedenlerini ortadan kaldırmak amacıyla (ABD ile) karşılıklı olarak uzlaşılacak hareketlere kalkışmak, ABD'nin de dahil olduğu çok taraflı veya iki taraflı Anlaşma veya Antlaşmalarla yüklendiği askeri sorumlulukları yerine getirmek, siyasi ve ekonomik istikrarı ile uyumlu olarak, insan gücü, kaynakları, kolaylıkları ve genel ekonomik durumunun izin verdiği ölçüde, kendi savunma gücü ile hür dünyanın savunma gücünün gelişimine ve sürdürülmesine azami surette katılmak, savunma kapasitesini geliştirmek için gerekli görülecek tüm makul önlemleri almak ve ABD tarafından yapılan ekonomik ve askeri yardımın etkin bir*

[204] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.181.

biçimde kullanılmasını sağlamak maksadıyla uygun tedbirleri almak (...)"[205] konularında yükümlülük almıştır. Türkiye böylelikle NATO üyesi olmadan, ABD'nin askeri girişimlerini destekleme ve gerekli görüldüğü takdirde yardım etme yükümlülüğü altına girmekteydi.

Bunun yanında antlaşmanın 4. 5. ve 6. maddeleriyle, Marshall Plânı çerçevesinde Türkiye'ye verilen Amerikan yardımlarının dağıtılmasını düzenleyen 4 Temmuz 1948 antlaşmasının bazı bölümlerine eklemeler yapılarak, Amerikan ekonomik yardımları çerçevesinde Türkiye'ye sokulan Amerikan mallarına sağlanan kolaylıkların, bundan böyle askeri malzemeler için de gösterilmesi kabul edilmiştir.[206]

2.2.1.2. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi

Türkiye'nin NATO'ya katılmasından önce, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (Statue of Forces Agreement; SOFA) 19 Haziran 1951'de NATO üyesi ülkeler arasında imzalanmıştır. Türkiye'nin bu sözleşmeye taraf olması, NATO üyeliğinin kabul edilmesiyle söz konusu olmuştur. 25 Ağustos 1952'de imzalanan bu sözleşme, 20 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylanmıştır.

Söz konusu sözleşmeyle, ABD'nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurulması kabul edilmiştir. Sözleşmede bulunan bazı hükümlerin anlaşılmaz ve yoruma açık oluşu nedeniyle, ilerleyen yıllarda Türkiye'de bulunan Amerikan askeri personelinin işlediği suçlar dolayısıyla birçok sorun yaşanmıştır. Bu sorunlar nedeniyle, Türkiye'deki Amerikan askeri varlığına karşı kamuoyunda büyük tepkiler oluşmuştur. Sözleşmenin en önemli maddesi, Amerikan askeri personelinin cezai durumunu düzenleyen 7.maddeye göre:

[205] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 555.
[206] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 184-187.

"Gönderen devletin askeri makamları, mevzuatlarının kendilerine verdiği cezai ve inzibati yargı yetkisini, kendi askeri kanunlarına tabi bütün şahıslar hakkında, kabul eden devlet ülkesinde kullanmak hakkına sahiptirler. (...) Kabul eden devlet makamları, kendi ülkesinde işlenilen ve bu devletin kanunlarına göre cezayı gerektiren suçlar dolayısıyla bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarıyla yakınları üzerinde yargı yetkisine sahiptirler. (...) Gönderen devletin askeri makamları, bu devletin güvenliğine yönelik suçlar da dahil olmak üzere, kendi kanunlarına göre cezayı gerektiren fakat kabul eden devletin kanunlarına göre cezayı gerektirmeyen suçlardan dolayı, bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarıyla yakınları üzerinde yargı yetkisine sahiptirler."[207] Yani bir eylem ABD yasasına göre suç ise, eylemi işleyen zanlı ABD tarafından, Türk yasalarına göre suç ise Türkiye tarafından yargılanacaktır. Hem ABD yasalarına hem Türk yasalarına göre suç teşkil ediyorsa yargılama ABD tarafından yapılacaktır. Aynı maddeye göre; suç teşkil eden eylemin, resmi görev sırasında mı yoksa resmi görev haricinde mi gerçekleştirildiğine ABD makamı (Amerikan Askeri Yardım Kurulu) karar verecektir.[208] Bu hükümler gayet açık ve yoruma yer bırakmayacak biçimde, ABD ve Türkiye'nin yargı yetkilerinin sınırlarını çizmekteydi.

Hem Türkiye hem ABD kanunları tarafından suç olarak nitelendirilen eylemlerin oluşması durumunda, yani yetki çatışmasının ortaya çıktığı hallerde izlenecek yol hakkındaki hükümler son derece tartışmalıydı. Böyle bir durumda "(…) *Doğrudan doğruya gönderen devletin malına veya güvenliğine veya doğrudan doğruya bu devlet kuvveti veya sivil unsur mensubunun veya bir yakınının şahsına veya malına karşı işlenen suçlar(da)* (…) *yargılama yetkisi öncelikle gönderen devlet makamına aittir* (…) *Bunların dışındaki herhangi bir suçun işlenmesi durumunda,*

[207] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 197-198.
[208] Caner Sancaktar, a.g.e., s.37.

kabul eden devletin makamları yargı yetkilerini öncelikle kullanma hakkına sahiptirler."[209]

Yukarıdaki maddeden de anlaşılacağı üzere, Amerikalı bir personelin resmi görevi sırasında işlediği suçlardan ötürü Türk mahkemeleri tarafından yargılanması söz konusu değildir. Bu suçun niteliği saptanmadığından ötürü, her türlü suç bu kapsam içinde değerlendirilmiştir. Sözleşmede, sanığın suçu işlediği sırada resmi görevde olup olmadığının kim tarafından saptanacağına ilişkin bir hüküm bulunmaması, sözleşmede yer alan bu düzenlemenin kolaylıkla suiistimal edilebileceğinin endişesini kamuoyunda doğurmuştur. Konu hakkındaki boşluğu doldurmak üzere 28 Temmuz 1956'da yapılan yeni bir ikili antlaşmada, sanığın resmi görevde olup olmadığının belirlenmesi yetkisinin Türkiye'deki ABD komutanına verilmesiyle sorun daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Yeni antlaşma çerçevesinde Cumhuriyet savcılıklarına bir genelge gönderen Adalet Bakanlığı, sanığın resmi görevli olup olmadığı konusunda Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JUSMMAT) başkanının beyanının esas alınacağını bildirmiştir. Bu sayede, Türkiye toprakları üzerinde işlenen bir suç dolayısıyla, yabancı bir ülke makamlarına, yargılama sürecine doğrudan dahil olma hakkı verilmiştir.

2.2.1.3. Askeri Tesisler Antlaşması

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ne taraf olduktan sonra Türkiye, ülkesinde kurulacak ABD askeri tesislerinin durumunu, ABD ile yaptığı Askeri Tesisler Antlaşması ile düzenlemiştir. Antlaşma Bakanlar Kurulu'nca 27 Ağustos 1954'te imzalanmış ve Anayasanın onay yetkisini Bakanlar Kurulu'na tanıdığı, önceden yapılmış bir antlaşmanın uygulanmasına yönelik olduğu gerekçesiyle TBMM'ye hiçbir zaman getirilmemiştir. Uzun süre gizli tutulduktan sonra antlaşmanın içeriğinin, bir bölümü 1970'te Milli Birlik Komitesi üyelerinden Haydar

[209] Fahir Aramaoğlu, a.g.e., s.199.

Tunçkanat'ın *İkili Antlaşmaların İçyüzü* adlı kitabında açıklanmıştır.[210] Resmi adı "Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşmasının Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma" olan bu belgeye dayanılarak, ABD ile Türkiye arasında çok sayıda teknik antlaşma yapılmıştır. Bunlar arasında hava teknik, muhabere elektronik, harp başlığı desteği ve atom tesisleri antlaşmaları da yer almaktaydı.[211]

Askeri Tesisler Antlaşmasıyla, Amerikan hava, kara ve deniz kuvvetlerinin Türk topraklarını kullanmalarına izin verilmiştir. Savunma tesisleri, üs veya mevzi adlarıyla hangi askeri tesislerin nerelerde kurulacağı konusu ise açık bırakılmıştır.[212] Amerikan askeri uçaklarının, Türkiye'deki askeri havaalanlarını kullanabilmeleri, kurulacak üslere Türk hükümetinin izni alınarak malzeme, teçhizat, akaryakıt ve ikmal maddeleri yerleştirilmesi, ortak kullanılacak üs ve tesislerin masraflarının iki ülke arasında paylaştırılması kabul edilmiştir.

ABD, Türkiye ile imzaladığı Tesisler Antlaşması'ndan bir süre sonra, Yunanistan ile de benzer bir antlaşma yapmıştır. Yunanistan ile yapılan antlaşmanın açık hükümlerine bakarak, Türkiye ile yapılan antlaşmanın gizli hükümleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. 12 Ekim 1953 tarihli ABD–Yunanistan Tesisler Antlaşmasında, NATO amaçlarının gerçekleştirilmesi için ABD ordusunun:

1. Yunanistan'daki kara ve deniz yollarını kullanması,
2. Askeri tesisler kurup geliştirmesi,
3. Amerikan silahlı kuvvetleri ve teçhizatının Yunanistan topraklarına girebilmesi,
4. ABD tarafından kurulmuş bütün askeri tesislerin, Amerikan hükümetinin malı olması ve istenildiğinde ülkeden çıkarılabilmesi,

---

[210] Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, 3B, Ankara, 1975, s.43.
[211] Haydar Tunçkanat, a.g.e., s.44.
[212] George Harris, "Troubled Alliance: Turkish-American Relations in Historical Perspective 1945-1971", *American Enterprize Institute*, New York, 1972, s.54.

5. Amerikan askeri personelinin kendi kullanımları için, Askeri Posta Bürosu (Army Post Office, APO) kurup işletebilmesi, öngörülmekteydi.

Askeri Tesisler Antlaşması'na dayanılarak, Türkiye'de zaman içinde 90'ın üzerinde askeri ve sivil nitelikte Amerikan tesisi kurulmuştur.[213]

2.2.1.4.Vergi Muafiyetleri Antlaşması

Askeri Tesisler Antlaşması'na paralel olarak, 24 Haziran 1954'te imzalanan Amerikan personelinin vergi muafiyetine ilişkin antlaşmayla, ortak savunma için Amerikalılarca yapılacak masraflardan vergi alınmaması kararlaştırılmıştır. Fakat, hangi harcama ve malzemelerin ortak savunma dışında tutulacağı konusu açıkça düzenlenmemiştir. Askeri personelin kişisel eşyalarının Türkiye'ye sokulması sırasında gümrük vergisi alınmaması ve bu konudaki hakkın kötüye kullanımının önüne geçilmesi için, her iki tarafın da gerekli önlemleri alması hükme bağlanmıştır. Fakat antlaşma hükümlerinin uygulanması sırasında Türk tarafı son derece esnek davranmıştır. Amerikan askeri personelinin Türkiye'ye ithal ettiği eşyadan gümrük vergisi, nakliyat resmi, harç ve damga resmi alınmaması ve bunun yanında Amerikan tesislerinin elektrik, havagazı, akaryakıt, PTT, içki ve sigara vergilerinden de muaf tutulması yoluna gidilmiştir.[214] Askeri Tesisler Antlaşması gibi, Vergi Muafiyetleri Antlaşması da uygulama yönlü olduğu gerekçesiyle TBMM'ye getirilmemiştir.[215] ABD'nin vergisiz, gümrüksüz, denetimsiz ve yargıdan uzak bu olağanüstü durumunu eleştirmek için Haydar Tunçkanat şu ifadeyi kullanmıştır: *"... Müşterek savunma adı altında Amerika, Türkiye'de ucuz yaşamakta, vergi ödememekte ve bunun Türkiye'deki müteahhitler ve onların yanında çalışan bütün Amerikalılara da uygulanmasını sağlamaktadır.", "... Türkiye'den satın alacakları her malın üzerindeki vergilerin, geri verilmesi bu anlaşmanın şartlarındandır. Türkiye'nin, bu*

[213] Çağrı Erhan, a.g.e., s.556.
[214] Çağrı Erhan, a.g.e., s.558.
[215] Haydar Tunçkanat, a.g.e., s.45.

yollardan yapılan suistimaller ve vergi kaybından uğradığı zararlar, Amerika'nın yardım dediğinin kat kat üstündedir."[216]

2.2.1.5. Atom Enerjisi Antlaşması

10 Haziran 1955'te ABD ve Türkiye arasında imzalanan ve 14 Aralık 1956'da TBMM tarafından onaylanan "Atom Enerjisinin Sivil Sahada İstimali Hususunda İşbirliğine Dair Antlaşma"ya göre Türkiye, ABD'nin vereceği bilimsel yardımla, barışçı ve sivil amaçlarla nükleer araştırma merkezleri kurabilecektir. Antlaşmanın 2.maddesine göre, reaktörde kullanılacak zenginleştirilmiş uranyum ABD tarafından Türkiye'ye "ödünç" verilecektir. 9. Maddeyle de, "(…) *antlaşmanın enerji üreten reaktörlerin plânlanması, inşası ve işletilmesi konularında daha ileri bir işbirliğinin oluşmasına yol açmasının taraflarca ümit ve temenni* (…)" edildiği söylenmekte; böylecede kurulacak araştırma reaktörünün ileride enerji üreten bir sistemin inşa edilmesinde ilk adım olduğuna işaret edilmekteydi.[217]

2.2.2. İkili Antlaşmalardan Doğan Sorunlar

Yukarıda sayılan antlaşmalar, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1955'e kadar geçen sürede yapılan önemli Türk–Amerikan ikili antlaşmalarıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir kısmı gizli olan bu ikili antlaşmalar Türk Dış Politikasına yeni bir pratik getirmekle birlikte, 1950-1960 sonrası dönemi de etkilemeye devam etmiştir. Söz konusu ikili antlaşmaların, askeri ve ekonomik anlamda Türkiye'ye getirileri yadsınamaz boyutta olsa da, birçok olumsuz gelişmenin ortaya çıkmasına da neden olduğu söylenebilir. Bu olumsuzlukların Türk kamuoyunu etkilemesinin başlıca sebebi, 20 Mart 1954 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin yabancı kuvvet personelinin yargılanmasına ilişkin hükümlerinden

[216] Haydar Tunçkanat, a.g.e., s.199.
[217] Çağrı Erhan, a.g.e., s.559.

kaynaklanmıştır.[218] Bu sözleşme hükümlerinin uygulanmasıyla görülen çarpıklığı ortaya koymak için aşağıdaki örnek yeterlidir:

Kasım 1959'da Adana'da görevli Amerikalı Yarbay Allen L. Morrison, içkili olarak kullandığı özel aracıyla yaya kaldırımına çıkarak, bir kişinin ölümüne ve on bir kişinin yaralanmasına yol açmıştır.[219] Görev Statüsü Sözleşmesi ve Türk Adalet Bakanlığı'nın genelgesi doğrultusunda İncirlik üssünün Amerikalı komutanına söz konusu kişinin görevli olup olmadığını soran Türk makamları, olay anında görevde olduğu yanıtını almaları üzerine, Morrison'u Amerikan makamlarına teslim etmişlerdir. Yarbay Morrison, Amerikan askeri mahkemesi tarafından yargılanarak, disiplinsiz davranışları dolayısıyla sadece 1.200 dolar para cezasına çarptırılmış ve ülkesine geri gönderilmiştir.[220]

Yarbay Morrison olayı, Amerikan askeri varlığının Türkiye'de bulunmasına karşıt görüşlerin ivme kazanmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.[221] Morrison özelinde tüm Amerikan askeri personelinin adeta kapitülasyonları hatırlatan adli ayrıcalıkları yıllarca eleştirilmiştir. Bu tür olayların Türk Mahkemelerinin yargı yetkisinin dışında kalması Türk kamuoyunda hoşnutsuzluk ve tepkilere yol açmıştır. Görev Statüsü Sözleşmesi ile getirilen bu uygulamanın olumsuzlukları ancak 1968'de Türk hükümeti ile ABD arasında görev belgeleri konusunda yapılan yeni bir ikili antlaşmayla, bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır. Antlaşmanın 2. Maddesine göre *"Suçun işlendiği yerin savcısı sanığın, NATO/Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi hükümlerinden faydalanmaya hakkı olduğunu kendisine bildirmesi üzerine, işlenen suçun "resmi görevin yapılması anında (ifası sırasında) yapılan bir fiil veya ihmalden doğup doğmadığı" hususu Adalet Bakanlığı*

[218] George Harris, a.g.e., s.55.
[219] Çağrı Erhan, a.g.e., s.559.
[220] Yıldıray Oğur, "Bir zamanlar Ankara'daki Amerika.." *Türkiye Gazetesi*, http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildiray-ogur/589831.aspx, (31.10.2016).
[221] Bu dönemde Türkiye'de görev yapan Amerikan personeli tarafından işlenmiş olan bazı suçlar/olaylar için bkz.: Namık Behramoğlu, *Türkiye-Amerikan İlişkileri: Demokrat Parti Dönemi*, Yar Yayınları, İstanbul 1973, s.156-162.

vasıtasıyla Türk Genelkurmay Başkanlığından sorulacaktır. Bunun üzerine, Genelkurmay Başkanlığı da bu durumu gönderen devlet ilgili makamlarından (A.B.D. nin Türkiye' deki en yüksek rütbeli komutanı) tahkik edecektir."[222] Askeri bir görevin tesbitinin en doğru olarak Geneykurmay Başkanlığınca yapılabileceği düşüncesiyle bu belgelerin kabulü veya reddi hususu Genelkurmay Başkanlığına bırakılmıştır. 1968 Antlaşması, 1956 Antlaşması'ndan farklı olarak Türk Hükümeti'nin görev belgesini reddetmesini mümkün kılmıştır.

Amerika ile yapılan ikili askeri antlaşmalara paralel olarak, Türk ordusunun yapısı değiştirilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan önce Alman, Fransız ve İngiliz ordularının etkisinde kalınarak biçimlendirilen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kadro, kuruluş ve örgütlenmesi, eğitim sistemleri, talimnameleri, üniformaları, savaş doktrin ve kuralları, NATO'ya girilmesinin de etkisiyle Amerikan ordusuna benzer biçimde yapılandırılıştır. NATO ülkeleri ordularının belli bir standarda ulaşması için bütün bu uygulama gerekli görülmüştür. Türk ordusunun yapılanmasında Amerikan uzmanlarının yoğun şekilde rol almasıyla birlikte Türk ordusunun neredeyse yalnızca Amerikan silahlarıyla donatılması Türkiye'nin askeri açıdan Amerika'ya giderek artan bir bağlımlılık duymasına neden olmuştur.

[222]Orhan Çelen, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine Göre Rüçhanlı Yargı Yetkisi, Askeri Adalet Dergisi, Sayı:92, 1995.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
3. İKİNCİ DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ(1955-1960) TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı'ndan beri devamlı olarak gelişen ikili ilişkilerin Türkiye'ye büyük faydaları dokunmuş, özellikle de ekonomik alanda büyük bir kalkınma sağlanmıştır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, özellikle de ABD'den gelen ekonomik yardımların desteğindeki kalkınma ile halkın güvenini tekrar kazanmıştır. Belirtilmelidir ki, DP'yi iktidara taşıyan sadece ABD'den gelen ekonomik yardımlar değildir. Bu duruma en güzel örnek, 1954 yılından itibaren bozulmaya başlayan ekonomiye rağmen DP'nin iktidarda kalmaya devam etmesidir. 1954'ten sonra yardımların azalması, plânsızlık ve bunlara ilaveten milli gelirin en önemli unsuru olan tarım sektörüne zarar veren büyük kuraklığın etkisiyle Türkiye ekonomisi bozulmaya başlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin dünya ölçeğinde rekabet edebilme kapasitesinin yetersizliği ekonomiye darbe vuran bir diğer unsur olmuştur. Özellikle de Kore Savaşı sırasında tahıl stoğu yapan ABD ve Kanada'nın savaş sonrasında bu ürünleri piyasaya sürmesi, Türkiye'nin en önemli ihraç ürünü buğday fiyatının hızla düşmesine neden olmuş; bir diğer deyişle, en önemli gelir kaynaklarından biri ekonomik sistemden kaynaklı durum ile değersizleşmiştir. Bu noktada yardımların daha plânlı ve üretmeye dayalı olması gerekliliği savunulabilir. Özellikle de ABD gibi yardım veren devletlere bağlı kalınmasının nedeni, Türkiye'nin ekonomik kapasitesinin düşüklüğü ile açıklanabilir. Bu durum, yani üretimi düşük bir ekonomi, Türkiye'yi ister istemez başka devletlere bağlı olmaya itmiştir.

Çalışmanın dönemselleştirilmesinde özelikle bu ekonomik bağımlılık ilişkisi kullanılmıştır. Zira kabul edilmelidir ki, yardıma muhtaç bir ülkenin aynı hiyerarşide ilişki geliştirmesi dış politika açısından pek mümkün değildir. Türkiye 1955 yılı itibariyle, o tarihe kadar devamlı olarak yardım almasına rağmen, yine de dış yardıma ihtiyaç duyan bir ülke konumundadır. Ayrıca bu dönemde, Ortadoğu'daki

gelişmeler ve ABD'nin bu gelişmelere karşı tutumu, doğal olarak Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemiştir. ABD'nin zaman zaman Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olarak kategorize edilen Türkiye de, çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'da Türk-Amerikan işbirliğine katılmıştır. Buna karşın, ABD'nin SSCB ile çekişmesinden kaynaklı Jüpiter Füzeleri sorunu Türkiye'yi direkt olarak etkilemiş; bir diğer deyişle Türkiye, ABD ile yakın olmanın bedelini Jüpiter Füzeleri sorunu süresince kendi güvenliğine açık bir tehditi hissederek ödemiştir.

Bu bölümde giderek ivme kazanan Türkiye-ABD ilişkilerinde ortaya çıkmaya başlayan anlaşmazlıklar açıklanacaktır. Akabinde, Ortadoğu siyasetinde görülen Türk-Amerikan ortaklığı analiz edilecektir. Son olarak, ilişkilerin seyrindeki önemli kırılma noktalarından birisi olan Jüpiter Füzeleri sorunu mercek altına alınacaktır.

3.1.1955-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Ortaya Çıkan Sorunlar

Bölümün giriş kısmında da belirtildiği gibi, Türkiye gelen yardımları pek de verimli bir biçimde kullanamamış, dünya ekonomisindeki konjonktürel kısıtlar nedeniyle ekonomik olarak zayıflamıştır. Bu ekonomik sıkıntılar DP iktidarını da zor duruma düşürmüş, ancak iktidarı kaybetmesine neden olmamıştır. 1948-1954 döneminde ABD'den gelen dış yardımlar ülkemizde yapılan kalkınma plân ve programlarının maliyetini büyük oranda karşılamaktaydı. Ancak 1955 yılına gelindiğinde bu oran %10'a düşmüştür.[223] Yatırımların yavaşlaması, tarım sektöründeki durgunluk ve kuraklık ihracatın hızla azalmasına, döviz rezervlerinin azalmasına, dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur. DP hükümeti bu duruma karşın, bazı malların ithalatına kısıtlamalar getiren politikalar uygulayarak ekonomideki açığı kapatmaya çalışmıştır. Ancak bu durum dışa bağımlı sektörleri

[223] İsmail Soysal, a.g.e., s.23.

etkileyerek büyümenin azalmasına neden oldu ve enflasyon yükselmeye başlamıştır.[224]

Dönem hükümetinin en önemli seçim kazanma araçlarından biri olan güçlü ekonomi yapısı giderek bozulmaya başlamıştır. DP bu maddi darboğazı aşmak için daha çok dış yardım almak fikri ile, 1955 yılından itibaren bizzat Başbakan Adnan Menderes aracılığıyla ABD makamlarına başvuruda bulunmuştur. Bir yandan da Türkiye'nin 1947'de katıldığı IMF'den daha fazla borç alınabilmesi için temaslar kurulmuştur. 1955 Haziran'ında Türk ve Amerikan ekonomi uzmanları arasında İstanbul'da görüşmeler yapıldı ve Amerikan tarafı şartlı yardımı kabul etmiştir.[225] Bu şartlar, enflasyonist politikaların terk edilmesi, acil bir vergi reformunun hazırlanması, yatırımların yavaşlatılması Türk lirasının devalüasyona uğratılması ve tarım sektörüne yönelik kredi ve destekleme alımlarının durdurulması idi. Bu şartlar, aynı zamanda IMF tarafından da belirtilmekteydi. Gerek ABD'nin gerekse IMF'nin ekonomiyi düzeltme önlemlerine Türkiye pek yanaşmamıştır. Türkiye'nin bu koşulları kabul etmemesi nedeniyle görüşmeler kesilmiştir. ABD bu tarihten sonra ekonomi konusundaki isteklerini, ikili ilişkileri gerginleştirmemek adına doğrudan değil, IMF üzerinden Türkiye'ye iletmeye başlamıştır.

Daha önce de bahsedildiği gibi, plânsızlık ve yatırım eksikliğiyle beraber mevcut dış yardımların da kesilmesi Türkiye ekonomisine büyük zarar vermiştir. Tüm umutların bu yardımlara bağlanması, ekonomik çöküşün önüne geçilememesindeki en önemli sebep olarak gösterilebilir. Zira, 1947'den beri gelen büyük ölçekli yardımlara rağmen dönemin DP hükümetinin de kendi kendine yeten bir ekonomik sistemi kuramadığı söylenebilir. 29 Kasım 1955'de kabinenin istifa etmesi de ekonomik çöküşten dolayı olmuştur. Yeni kabine, ekonomik istikrar çalışmaları yapmak adına tekrar Amerikalı uzmanları ülkeye davet etmiş, ancak bu uzmanlar yeniden radikal önlem paketleri önermişlerdir. Tarım sübvansiyonlarının

[224] Çağrı Erhan, a.g.e., s.559.
[225] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, a.g.e., s.254.

kısılması ve devalüasyon yapılamsı gibi önerilere karşı çıkan DP, 25.000.000 dolarlık bir yardımla yetinmek durumunda kalmıştır.[226]

Görüldüğü gibi, ekonomik anlamda ilişkiler tam anlamı ile tıkanmış, ABD'nin verdiği koşullu yardımlar kabul edilmemiş, azalan destek, sonucunda zorlukla ayakta duran ülke ekonomisi iyiden iyiye geriye gitmiştir. Ayrıca, alınan 25.000.000 dolar da ekonomiyi düze çıkarmaya yetmemiştir.[227] Dış yardımlara şiddetle ihtiyaç duyan hükümet, bu tıkanıklığa daha fazla dayanılamayacağını ve Amerikalıların bu koşullarda diretmeye devam edeceklerini anlamış ve sonuçta 3 Ağustos 1958'de Türk lirasını devalüe ederek, 1946'dan beri değeri değişmeyen 1 doların fiyatını 2.80 liradan 9 liraya çıkarmıştır. Ayrıca bankalara katı kredi kuralları uygulanmaya başlamıştır. Sektörel ithalat kotaları konulmuştur. Bütün bunlara rağmen ABD'nin istediği üç yıllık kalkınma plânı hazırlanamamıştır. ABD'nin ekonomik isteklerinin önemli bir kısmını kabul eden Türkiye ABD, Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Ödemeler Birliği'nden toplam 359.000.000 dolar dış yardım sağlamıştır.[228] Ayrıca ABD ve Avrupa Ödemeler Birliği ülkelerine olan vadesi gelmiş borçlar ertelenmiştir. Ama bütün bu dış yardımlara rağmen 1960 yılı bütçesi 387.000.000 dolar açık vermiştir. [229]

1955-1960 döneminde ortaya çıkan sorunlar, genellikle ekonomik boyutta olmuştur. Ancak yine de, siyasi alanda da iki ülke bir takım problemler yaşamıştır. Bu sorunlar genellikle ABD'de faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşların ve gazetelerin Türkiye'ye ilişkin tutumlarından kaynaklanmıştır. 1955 yılında *New York Times* Gazetesi'nin Türkiye'de basına uygulanan sansürü eleştiren bir yazı yayınlaması ve *Associated Press* ajansının Celal Bayar'a doğrudan telgraf göndererek tutuklu bulunan gazetecilerin serbest bırakılmasını istemesi, yine aynı yıl Amerikan Maden İşçileri Sendikası'nın ABD İçişleri Bakanlığı'ndan, işçilerin

[226] George Harris, a.g.e., s.57.
[227] Çağrı Erhan, a.g.e., s.600.
[228] Nasuh Uslu, a.g.e., s.82.
[229] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, a.g.e., s.255.

çalışma saatleri iyileştirilene kadar Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım yapılmamasını talep etmesi, Türkiye tarafında tepkilere neden olmuştur.[230] Öte yandan, Türkiye'nin içerisinde de ABD şirketlerine verilen imtiyazlar sert bir biçimde eleştirilmekteydi. Özellikle de DP'nin Amerikan yardımlarını partizan amaçlarla kullandığı iddiaları, ABD'yi Türkiye siyasetinin vazgeçilmez konusu haline getirmiştir. Örneğin, 1957 yılında ABD ile imzalanan İstimlak ve Müsadere Antlaşmasının onaylanması için Ocak 1959 yılında TBMM'de yapılan görüşmeler çok şiddetli geçmiş, hükümet muhalefetin sert eleştiri oklarına hedef olmuştur. Bu antlaşma Türkiye'de yatırım yapan Amerikan şirketleriyle Türk şirketleri arasında çıkabilecek bir anlaşmazlığa ABD hükümetinin müdahil sıfatıyla taraf olabilmesi olanağını tanımakta, bununla birlikte Amerikan şirketlerinin, gündeme geldiği takdirde, kamulaştırılmasına ABD hükümetinin direkt müdahale edebilmesinin önünü açmaktaydı. Türk hukuku içerisinde, dönemin küresel devlet sistemi de göz önünde tutularak, böylesine direkt bir müdahale "20.yüzyıl kapitülasyonları" iddialarıyla eleştirilmiştir.[231]

Genel olarak, bu dönemde de siyasi ilişkiler fazla gerilmemiştir. Türk Dış Politika'sında 1955-1960 arasındaki gerilimler, küçük boyutlu ve müttefikliği bozmayacak, yani ilişkilerin genel seyrini sarsmayacak niteliktedir. Ekonomik tabanlı sıkıntılar, 1960'lı yıllarla beraber ABD'ye ilişkin gerek iç gerekse dış politikada yaşanacak sorunların temelini atmaya başlamıştır.

3.2. Ortadoğu'da Türk-Amerikan İşbirliği

Çalışmanın başında da incelendiği gibi, Soğuk Savaş dönemi boyunca Ortadoğu iki büyük süper güç açısından önemli bir bölge olmuş, deyim yerindeyse tam bir satranç tahtası haline gelmiştir. ABD için Türkiye, Ortadoğu'da belki de

[230] Gökhan Eşel, "Demokrat parti Dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası", *http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/eel_gkhan%20145-162.pdf*, (12.05.2017).
[231] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, a.g.e., s.256.

bulabileceği en önemli müttefik idi. DP ile çok partili siyasi yaşama geçen Türkiye, Ortadoğu'da hem müslüman olması hem de demokrasi ile yönetilen tek örneği teşkil etmesi özelliği ile ABD'ye – ya da batıya- müttefik olabilecek yegane ülkeydi. Bu dönemde ABD'nin "Yeni Bakış Stratejisi" ve "Eisenhower Doktrini", Ortadoğu için ortaya koyduğu en önemli iki proje idi. Menderes hükümetinin Batı'ya entegrasyon politikası ile Amerikan yönetiminin "Yeni Bakış" stratejisinin örtüşmesi sonucunda Türkiye, NATO üyeliğini tamamlayıcı nitelikte bir bölgesel ittifak politikası geliştirmiştir.[232] Buna ek olarak kurulan Bağdat Paktı (CENTO)'nda Amerika, Türkiye'yi desteklemiş ve başarısız olan stratejilerini gözden geçirirken tekrar tekrar Türkiye ile masaya oturmuştur.

3.2.1.Eisenhower ve "Yeni Bakış" Stratejisi

1952 yılında ABD Başkanı olan David Eisenhower, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile beraber o dönemde SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti üzerinden yükselen komünizm tehdidine karşılık "Yeni Bakış Stratejisi" (New Look Strategy) isimli Ulusal Güvenlik Konseyi kararını hazırlayıp, kamuoyuna duyurdu. Bu strateji dört temel konuyu kapsamaktaydı:

1) Sovyet askeri tehdidini caydırmak için, herhangi bir saldırıya nükleer silahlar da dahil olmak üzere topyekün mukabele anlamına gelen 'kitlesel karşılık' stratejisinin geliştirilmesi,
2) Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin SSCB ile olan ilişkilerini bozmak için, yoğun propagandaya dayalı bir psikolojik savaş yürütülmesi,
3) Psikolojik savaş faaliyetleriyle bağlantılı olarak, komünist tehdit altındaki ülkelerde CIA'nin gizli operasyonlar yürütmesi,
4) Truman döneminde başlatılan çevreleme (containment) politikasının genişletilerek devam ettirilmesi ve bu çerçevede Ortadoğu ile Asya-

[232] Füsun Türkmen, a.g.e., s.86.

Pasifik bölgelerinde yeni ittifaklar kurulması.[233]

Stratejinin temel amaçlarından olan caydırıcılığın sağlanabilmesi için, Eisenhower döneminde nükleer silahların geliştirilmesine büyük önem verildi. Bunun yanı sıra, SSCB'ye yakın ülkelere askeri üslerin kurulması ve nükleer silahların yerleştirilmesi plânları yapılmaya başlandı. Nitekim, Türkiye de bu stratejilerin gerek SSCB'yi çevrelerken çemberin tam anlamıyla kapanmasını sağlayan jeopolitik konumu gerekse Ortadoğu'ya komşu olması nedeniyle odak noktası haline geldi. 1950'li yılların sonu, 1960'lı yılların başında Türkiye'ye verilen füzeler SSCB tarafından büyük tehdit olarak adledilmiştir. ABD çevreleme stratejisini devam ettirmek için, ABD akademik yayınlarında ortaya atılan "Esir Halklar" kavramını kullanmış ve komünizm tarafından esir edilen halklar için ABD'nin gereken bütün sorumluluğu alacağının propagandasını yapmaya başlamıştır. Türkiye'deki Turancılık ve milliyetçilik akımları da "Esir Türkler" kavramını kullanarak, SSCB'ye bağlı ülkelerde yaşayan Türkleri konsolide etme girişiminde bulunmuştur.

ABD'nin sertleştirdiği Soğuk Savaş koşullarında gelişen ideolojik çatışmaların tarafsız olması pek mümkün değildir. Bu dönemde dünya iyiden iyiye ya liberal, ya da komünist olarak tarafını belirlemek durumunda idi. Nitekim, 1954 yılında, tıpkı Ortadoğu'da CENTO'nun kurulması gibi, Asya-Pasifik'te de İngiltere, Fransa, Avusturalya, Yeni Zelanda, Tayland, Filipinler ve ABD arasında Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) kurulmuştur. 1954 yılında Asya-Pasifik'te tamamlanan çevreleme politikasının akabinde, Ortadoğu'daki çevrelemenin tamamlanması için ABD odağını Ortadoğu'ya yöneltmiştir.

Bu odağın en önemli halkası CENTO (Bağdat Paktı)'nın kurulması idi. NATO ile Avrupa'daki çemberini kapatan ABD, Türkiye'nin de katkılarıyla Ortadoğu'daki çemberi oluşturmak adına CENTO'ya büyük destek vermiştir.

[233]John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, Oxford University Press, Oxford 1982, s. 164-198.

ABD'nin bu pakta direkt olarak üye olmamasının iki temel sebebi vardı. Birincisi, İsrail'i tanımayan Irak, İran ve Pakistan gibi devletlerle aynı paktın içinde olması, paktın kendisine karşı kurulduğunu düşünen İsrail ile ilişkileri bozabilirdi. İkincisi, Suudi Arabistan ve Mısır'ı direkt olarak karşısına almak istememekteydi. Zira, bu ülkelerde ABD şirketleri önemli işler yapmakta, hatta Suudi petrollerinin büyük bir kısmını bilfiil ABD şirketleri çıkartmaktaydı. Ayrıca Mısır'da giderek etkisi artan Nasır'ı karşısına almak yerine, uzlaşma yolu ile kendisine bağlamak istemekteydi. Tüm bu koşullarda NATO üyesi olan İngiltere ve Türkiye ile pakta destek veren ABD, doğal olarak Türkiye'yi Ortadoğu'da kendisinin en önemli müttefiki olarak görmekteydi. Türkiye'nin hem NATO üyesi, hem de Ortadoğu ile sınırı bulunan tek örnek olması onu vazgeçilmez kılmaktaydı.

3.2.2. Eisenhower Doktrini

Bu doktrinin ilan edilmesini hızlandıran en önemli gelişme, Arap lider Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi, Süveyş Krizi'ni kendi lehlerine çözmek isteyen Fransa ve İngiltere, İsrail ile gizli anlaşmalar yaparak Mısır'a saldırmış ve sorun BM nezdine taşınmıştır. Bu krizin sonra ermesi için BM'de etkin bir rol üstlenen ve Arap devletlerinin emperyalist güçler karşısındaki koruyucusu gibi davranan SSCB'nin bölgedeki etkisi ve itibarının artması karşısında ABD yöneticileri endişelendirmiştir. Öte yandan, Süveyş Krizi'yle Arap dünyasının büyük tepkisini çeken İngiltere'nin bölgedeki gücünü yitirmesi, ABD'yi Ortadoğu'yla daha yakından ilgilenmeye yöneltmiştir. Eisenhower ve John Foster Dulles'ın yürüttükleri Yeni Bakış Stratejisi'nin amaçları çerçevesinde, Sovyetlerin nüfüz imkanını kaldırmak için jeopolitik olarak Avrupa'da NATO ve Ortadoğu'da CENTO ile kurduğu birliklerin hedeflerine ulaşamadığı, Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçilerinin Soğuk Savaş'ta SSCB'nin yanında saf tutması ile açıkça görülebilmektedir. Bunun üzerine ABD, 29 Kasım 1956'da toplanan Bağdat Paktı zirvesinde, üye devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı

girişilecek bir saldırının, kendisine karşı düşmanca bir hareket olarak değerlendirileceğini açıklamıştır. Böylece SSCB'nin dolaylı olarak bölge dengelerini değiştirmesini engellemeye çalışmıştır.

5 Ocak 1957'de deklare edilen Eisenhower Doktrini ABD'nin İngiltere üzerinden yönlendirmeye çalıştığı Ortadoğu politikalarından vazgeçip, Türkiye'nin de dahil olması ile direkt Ortadoğu'da aktif bir siyaset gütmesine işaret etmekteydi. Bu durumun esas önemi, ABD'nin Ortadoğu politikalarında artık daha aktif bir rol üsteneceğini göstermesi ve yaşamsal çıkarlarını açığa vurması olmuştur.[234] Doktrinde Eisenhower: "(...) *Rusya'nın yöneticileri öteden beri Ortadoğu'da hakimiyet kurmak peşinde koşmuşlardır. Bu Çarların gerçeğiydi ve Bolşeviklerin de gerçeğidir* (...) *Rusya'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının temelinde tamamen güç politikası yatmaktadır. Dünyayı komünistleştirmek şeklinde ifade ettikleri amaçlarını dikkate aldığımızda Rusya'nın Ortadoğu'da egemen olma ümidini kolayca anlamak mümkündür* (...)" sözleriyle SSCB'nin Ortadoğu üzerindeki etkisine net bir biçimde karşı çıkmıştır.[235] Ortadoğu bağlamında Eisenhower için önemli olan iki temel unsur vardı. Birincisi, Ortadoğu'da bulunan petrol yataklarına hakim olan devletlerin, egemenliklerini kaybetmesi petrol yataklarından faydalanan Asya, Avrupa ve Afrika'daki bütün ülkelerin zararına olacaktır. İkincisi ise, üç büyük dinin doğduğu yer olan Ortadoğu topraklarına materyalist/ateist düşüncelerin nüfüz etmesinin engellenmesi gerekmekteydi. Dünya kamuoyunu sözkonusu argümanlarla yönlendirmeye çalışan Eisenhower, bu düşüncelere dayanarak Kongre'den üç konuda yetki istedi:

1) ABD Hükümetinin, Ortadoğu'da askeri alanı da içeren yardım ve işbirliği programları hazırlamak ve bunlardan yararlanmak isteyen tüm ülkeler ve topluluklarla işbirliği yapma yetkisine sahip olması,

[234] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 240-248.
[235] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 569.

2) ABD Başkanının, uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek açık bir saldırıya karşı koymak için yardım talep edecek devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığını korumak amacıyla, Amerikan askeri kuvvetlerinin kullanılması da dahil olmak üzere, gerekli yardım ve işbirliğini sağlayabilmesi,
3) Karşılıklı Güvenlik Kanunu çerçevesinde, 1958-1959 döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik ekonomik ve askeri yardımların nasıl kullanılacağına Başkanın karar verebilmesi.[236]

Bu istekler 9 Ocak 1957'de ABD Kongresi tarafından onaylanarak, ABD Başkanı'na Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumaları için, bu ülkelerle işbirliği yapmak ve ekonomik güçlerini artırmalarına yardımcı olmak yetkisi ile birlikte gerekli gördüğü takdirde Ortadoğu'ya bir ABD askeri müdahalesi yetkisi vermekteydi. Bu doktrin uluslararası alanda büyük yankı bulmuş, karşı taraftan çok büyük tepki çekmiştir. Eisenhower Doktrini ABD'nin Ortadoğu politikalarında çok önemli bir yer tutmasıyla beraber, SSCB'yle girişilen Soğuk Savaş'ın doruk noktalarından birisini de simgelemekteydi. Doktrinin onaylanmasından sonra 20 Ocak 1957'de bir konuşma yapan Başkan Eisenhower, ülkesinin dünyanın dört bir yanında Sovyet tehdidine karşı koyacağını vurgularken şu noktalara değinmiştir: *"Amerika'nın çıkarları dünya çapındadır. Her iki yarı küreyi ve tüm kıtaları kapsar. ABD hür dünyada yer alan bütün ülkelerle çıkar işbirliği içindedir. Çıkarların birbirine dayanması, ancak tüm halkların haklarına ve barışa saygı gösterilmesiyle olur"* [237] Bu açıklamalara en büyük tepki SSCB'den geldi. SSBC 11 Şubat 1957'de ABD, İngiltere ve Fransa'dan Ortadoğu ülkelerinin içişlerine karışmayacaklarını ve bu ülkelere müdahale etmeyeceklerini taahhüt ettikleri bir deklerasyon yayınlamalarını istedi. Fakat, bu üç ülke Sovyetlerin teklifine olumlu yaklaşmamıştır.

[236] Richard Saull, a.g.e., s. 74-77.
[237] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 566.

Bu doktrin aynı zamanda Ortadoğu'daki ülkelerin taraflarını net olarak belli etmesine de neden olup Soğuk Savaş'ın etkilerini doğrudan Ortadoğu bölgesine taşımıştır. Soğuk Savaşı Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden fazlasıyla hisseden Türkiye, artık Ortadoğu'dan da tehdit bekler hale gelmiştir. 19-20 Ocak 1957'de Ankara'da toplanan Türkiye, İran, Pakistan ve Irak Başbakanları, bu doktrini olumlu karşıladıklarını ortak bir deklarasyonla belirtmişlerdir. Ayrıca, Bağdat Paktı üyelerinin bu deklarasyonu yayınlanması ile Ortadoğu'daki liderliğin İngiltere'den ABD'ye geçişi resmen simgelenmiştir. İngiltere de bu durumun farkına vararak bu deklarasyona olumlu yaklaşmamıştır. Hatta İsrail bile, kendisine karşı kurulduğunu düşündüğü bir ittifakın ABD tarafından onaylanması nedeniyle olumsuz bir tavır sergilemiştir.

Türkiye Doktrine, Eisenhower'in özel danışmanı Büyükelçi James P. Richards'ın Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında, 22 Mart 1957'de yayınlanan bir ortak bildiriyle katılmıştır. Bildiride, ABD'nin kesin ve değişmez amacının ahlak kurallarının hüküm süreceği bir dünyada adil bir barışın kurulması olduğu vurgulanarak, Ortadoğu'nun komünizme karşı güvenlikte olmasının, Amerikan ve Ortadoğu uluslarının ortak çıkarı olduğu ifade edilmekteydi.[238] Eisenhower Doktrininin ana unsurlarının sayıldığı ve Türkiye'nin bunları memnuniyetle karşıladığının vurgulandığı bildiride ayrıca , *"-Tarafların- bir devletin diğer bir devletin iç işlerine müdahale etmesine ve karışmasına, geleneksel siyasetleri gereği karşı çıkmaya devam edecekleri..." "(...) her iki devletin uluslararası komünizmi, devletlerin ulusal bağımsızlığı ve dünya barış ve güvenliği için bir tehdit olarak (...)" gördükleri, " (...) ve bu tehdide karşı Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak caydırıcı önlemler almak amacıyla ortaklaşa hareket etmeye azimli (...)"* oldukları belirtilmekteydi.[239] Ankara'nın bu cümlelerle benimsediği Doktrinin Türkiye açısından sonuçları şunlar olmuştur:

[238] Namık Behramoğlu, a.g.e., s. 145.
[239] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 250-257.

1) ABD'nin bölgedeki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç artmıştır. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan askeri üslerine özel bir önem verilmesine yol açmıştır. 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirilmiştir.
2) Türkiye'ye verilen Amerikan askeri yardımları arttırılmıştır.
3) 1954'ten sonra giderek azaltılan ve bazı şartlara bağlanan Amerikan ekonomik yardımları, tekrar artmaya başlamıştır.
4) Türkiye, Doktrini benimsemeyen Arap ülkeleri ve onlara destek veren SSCB'yle ilişkilerinde gergin bir döneme girmiştir. Bu durum 1957 yılının yaz aylarında Suriye'yle savaşın eşiğine gelinmesine yol açmıştır. Bütün bunlar Menderes'in tam istediği şeylerdi. Çünkü yardım artacaktı.
5) Türkiye ilk kez topraklarındaki Amerikan üslerine NATO amaçları dışında, Ortadoğu olaylarına müdahale etmek için izin vermiştir. Bu çerçevede 1958'de Lübnan ve Ürdün olaylarına müdahale edilirken İncirlik üssünden yararlanılmış, bu durum ileriki yıllarda çeşitli sıkıntılar doğurmuştur.[240]

Görüldüğü gibi, ABD ile ilişkilerin yardım alma ekseni içerisine girmesi sonucunda bugün uluslararası ilişkilerde bandwagoning (bir süper gücün arkasına takılarak güvenliğini maksimize etme stratejisi) olarak tabir edilen strateji tam anlamı ile uygulanmıştır. Temel sorun, o dönemki sistemin getirdiği bir bandwagoning stratejisinin olması gerekliliği olsa bile, bu stratejinin daha fazla yardım almak pahasına keskin bir biçimde uygulanması, tarafın net bir biçimde ortaya konması ve Ortadoğu'daki sınır komşularından direkt olarak tehdit algılamalarına dış yardımlar nedeniyle müsaade edilmesidir. Daha detaylı olarak belirtilecek olursa, ABD'nin SSCB'ye karşı Ortadoğu'da Eisenhower Doktrini'ni ilan etmesi ve bu doktrinin bölgede otomatik olarak kutuplaşma getirmesi

[240] Çağrı Erhan, a.g.e., s.568.

sistemseldir. Ancak İngiltere ve İsrail gibi müttefikleri, ABD'nin bu tutumunu eleştirmiş, tam anlamı ile ABD ile işbirliğine girmemiştir.

Öte yandan Türkiye, daha öncede yardımlar almasına rağmen, ve hatta bu yardımları etkili kullanamayıp kendi kendine yeten bir ekonomi kuramamasının bedelini dış politikada ödemiş, tam anlamı ile ABD güdümüne girmiştir. Türk Dış Politikası'nın genel özellikleri arasında belirtilen tam bağımsızlık, salt devlet olmayı vurgulamamakta; ayrıca diğer devletlerden bağımsız kendi çıkarlarını gözetebilen bir dış politika yürütülebilmesine de vurgu yapmaktadır. Ancak DP'nin daha fazla yardım alabilmek için verdiği güvenlik tavizleri, ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş, halihazırda Balkanlardan ve Kafkaslardan tehditler alan yapının Ortadoğu'dan da sıkıştırılmasını engelleyememiştir. Ayrıca, ABD ile girilen işbirliğinin tam anlamı ile başarı sağlayacağı da garanti olmayıp, yeniden bir plânsızlık örneği gösterilmiştir. Nitekim, ABD'nin Ortadoğu'daki plânları işlememiş; Irak'ta darbe yapılmış, SSCB'ye yakın olan bir hükümet gelmiş ve Bağdat Paktı bozulmuştur. Kabul edilmelidir ki tehditlere direk muhatap olan bir devletin, güvenliğini riske atarak daha fazla yardım toplamaya çalışması kabul edilemez.

3.2.3. ABD'nin Ortadoğu'da Bozulan Hesapları ve Yeni Girişimleri

14 Temmuz 1958'deki Irak darbesi, ABD'nin doğrudan katılımı ve tam desteği sağlanmadan Bağdat Paktı gibi örgütlenmelerin istikrarlı bir biçimde sürmeyeceğinin açık bir göstergesi olmuştur. Bu nedenle, darbe ertesinde Türkiye'de yapılan toplantı sonucu yayınlanan ortak bildiride, Ortadoğu'nun barış, güvenlik ve istikrarıyla ilgilenen devletlerden yardım istenmiştir. Bu isteğin yöneltildiği başlıca devlet ABD idi. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, bu yardım çağrısına kısa sürede olumlu cevap vermiştir. 28 Temmuz'da Londra'da, İngiltere, İran, Pakistan, Türkiye Başbakanlarıyla ABD Dışişleri Bakanı'nın katılımıyla düzenlenen olağanüstü toplantıda Pakt üyeleri, bundan sonra sadece doğrudan saldırılara değil,

ülke içinden gelebilecek dolaylı saldırılara karşı da hareket edeceklerini, ve ilgili için özgür dünyanın diğer üyeleriyle işbirliği yapılacağını, ortak güvenlik hükümlerin daha da güçlendirilmesi için çalışacaklarını deklare ettmişlerdir.[241] Kısaca denilebilir ki, bu ülkeler sınırları içinde yükselebilecek herhangi bir demokratik olmayan ve SSCB eksenine girebilecek siyasi müdahalelere karşı da mücadele edeceklerdir.

Londra toplantısında alınan kararların en önemlisi, ABD'nin katılan ülkelerle güvenlik ve savunma konularında işbirliği anlaşmaları yapmayı kabul etmesiydi. Böylece ABD, 1955'de katılmadığı Bağdat Paktı'na Irak'ın ayrılmasından sonra fiilen dahil olmaktaydı. Şu da vurgulanmalıdır ki, Irak'ın 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildiğini resmen açıklamasının ardından Paktın adı 21 Ağustos 1959'da Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization; CENTO) olarak değiştirilmiştir. Fakat, Irak'ın Pakttan ayrıldığını açıklamasından önce Londra'da alınan kararlara uygun olarak ABD, Türkiye, İran ve Pakistan'la içerikleri hemen hemen aynı olan güvenlik antlaşmaları imzalamıştır.[242]

Bu kapsamda imzalanan antlaşmanın adı, Türk-Amerikan Güvenlik İşbirliği Antlaşması (5 Mart 1959) idi.[243] Bu anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda, Türk hükümetinin talebiyle, silahlı güç kullanmak da dahil olmak üzere her türlü yardım ve işbirliğine hazır bulunacaktır. Ayrıca ABD, Türkiye'nin ulusal bağımsızlık ve bütünlüğünün korunmasıyla, ekonomik gelişmesinin etkili bir biçimde sürmesi için askeri ve ekonomik yardımlar vermeye devam edecektir.[244] Antlaşmayla, Türkiye'ye bir saldırı halinde ABD'nin yardım edebilmesi için şu koşulların altı çizilmekteydi:

1) Öncelikle, Türk Hükümeti böyle bir yardımı talep etmelidir.
2) Yardım karşılıklı şekilde üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir biçimde olacaktır.

---

[241] Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 156.
[242] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 947.
[243] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 241.
[244] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 259-260.

3) Yardım Eisenhower Doktrininde ifade edilen amaçlarla uyum içinde verilecektir.
4) Yardımın verilmesine Amerikan Anayasası'nın herhangi bir maddesinin engel teşkil etmemesi gerekmektedir.
5) Ayrıca, antlaşmanın giriş bölümünde ise, bu antlaşmada sözü edilen yardımların doğrudan ya da dolaylı saldırılar karşısında verileceği ifade edilmekteydi.[245]

Bahsi geçen doğrudan ve dolaylı saldırılar ifadesi, Türkiye'nin kendi içinde iktidar ve muhalefet tarafından farklı yorumlanmıştır. Özellikle de antlaşmanın onaylanmak üzere TBMM'ye geldiği sırada – Şubat 1959- büyük tartışmalar yaşanmıştır. CHP milletvekilleri TBMM Dışişleri Komisyonu'nda hükümet üyelerinden "dolaylı saldırı" ibaresiyle neyi kastettiklerini açıkça ifade etmelerini istemişlerdir. Dışişleri Bakanlığı adına komisyona katılan görevliler, dolaylı saldırının gizli ve yıkıcı faaliyetleri de içerdiğini, ancak güvenlik gerekçesiyle daha fazla açıklama yapılamayacağını söylemişlerdir. Bunun üzerine muhalefetin tepkisi daha da artmıştır. CHP'nin çekindiği konu antlaşmanın geniş bir biçimde yorumlanarak, ülkede DP iktidarına yönelik halk hareketlerinin dolaylı saldırı kapsamına sokulması ve ABD'nin müdahaleye çağrılmasıydı. CHP milletvekilleri Meclis'deki konuşmalarında Lübnan olaylarına gönderme yaparak, antlaşmayla ABD'nin Türkiye'ye müdahale zemini hazırladığını savunmuşlardır.[246] Kabul edilmelidir ki, ülke içine müdahaleye, her ne kadar mevcut iktidarın rızası da gerekli olsa, dönemin kutuplaşmış konjonktürü itibarıyla gayet müsattir. ABD, kendi çıkarları için, verdiği yardımların sağlayabileceği rıza ile, ülke içindeki herhangi bir toplumsal harekete ya da siyasi partiye müdahale edebilecek bir pozisyona gelmiştir. Uluslararası alanda Soğuk Savaş'ın neden olduğu ideolojik çatışma ve buhran, ülkenin içinde de söz konusu antlaşmanın etkisiyle artmıştır.

[245] Çağrı Erhan, a.g.e, s. 565.
[246] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 569-570.

Konu üzerinde kamuoyunda devam eden bir diğer tartışma ise, bu birliktelik ile Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut getirilip getirilmediği idi. Muhalefeti destekleyen *Ulus* gazetesinde yer alan görüşlerinde Hürrem Müftügil ve Coşkun Kırca, Türkiye'nin zaten NATO üyesi olduğunu, dolayısıyla herhangi bir saldırıya karşı bu örgüt tarafından korunacağını belirterek antlaşmanın bir yenilik getirmediğini savundular. Bülent Ecevit ve Esat Mahmut Karakurt gibi yazarlar ise, NATO antlaşmasında uluslararası komünizmin dolaylı saldırısından bahsedilmediğini, dolayısıyla bu antlaşmanın NATO amaçlarının ötesinde birtakım hedeflere ulaşılması için yapıldığını vurgulamışlardır.[247] Bu tepkilere cevap veren Dışişleri Bakanı Zorlu, antlaşmanın Ortadoğu'nun savunması için kurulan örgütü desteklemek amacıyla yapıldığını, altında başka bir niyet aranmaması gerektiğini dile getirmiştir.[248] Aslında denilebilir ki, gerek muhalefet gerekse iktidar mevcut görüşlerinde kısmen haklıdırlar. İktidar özellikle de şu konularda haklı idi:

1) Irak darbesinden sonra büyük bir sarsıntı içine giren ve birbirlerine karşı güven tazeleme ihtiyacı duyan Pakt üyeleri, ABD'nin açık desteği ile, Ortadoğu'da işbirliği yönündeki taahhütlerini yinelemişlerdi.
2) Antlaşma ekonomik gelişmesini devam ettirmesi için Türkiye'ye yardım edilmesini öngörmekteydi.[249]

Buna karşın muhalefetin haklı olduğu çok önemli dört nokta vardır:

1) Dolaylı saldırı gibi belirsiz bir ifadenin geniş yorumlanmasıyla, hükümet küçük çaplı öğrenci hareketlerini bile dış destekli komünist başkaldırılar olarak değerlendirebilir ve Amerikan askeri kuvvetlerini yardıma çağırabilirdi. Bu ifade, iç politikada başarı sağlamak için kolayca istismar edilebilirdi.

[247] Çağrı Erhan, a.g.e. s. 567.
[248] Hüseyin Bağcı, *Demokrat Partinin Dış Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara 1990, s. 114.
[249] Çağrı Erhan, a.g.e., s. 570-571.

2) Zaten NATO üyesi olan Türkiye'nin yeni bir savunma antlaşmasına ihtiyacı yoktu.
3) Londra toplantısı kararlarına dayanarak Türkiye, İran ve Pakistan'la ikili antlaşmalar imzalayan ABD, benzer bir antlaşmayı aynı toplantıya katılan ve NATO üyesi olan İngiltere ile yapmamıştı. Batıya yönelen ve Avrupalı olarak konumlandırılan Türkiye'nin böyle bir antlaşmaya taraf olması uluslararası ilişkilerdeki itibarını sarsmıştı.
4) Antlaşmayla sadece Türkiye'ye saldırı halinde ABD'nin yardımı konusu düzenlenmişti. Halbuki, benzer güvenlik antlaşmaları uluslararası hukuktaki karşılıklılık esasına dayandırılarak yapılmaktaydı. Bu durumda, Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığı ABD'nin garantisi altına girmiştir gibi sakıncalı bir pozisyon oluşmuştu.[250]

Kamuoyunu uzun süre meşgul eden 5 Mart 1959 antlaşması, muhalefetin tüm itirazlarına rağmen 9 Mayıs 1960'da TBMM tarafından onaylanmıştır. Türkiye gibi bir NATO üyesi ülkenin, kendi demokratik ve özgür yönetimini korumak için ABD'ye müsaade etmesi de pek hoş karşılanabilecek bir durum değildir. Türkiye'nin itibarını sarsmaya müsait olan bu antlaşma, aynı konferansa katılan bir diğer ülke olan İngiltere tarafından imzalanmamıştır. Türkiye, doğal olarak, dış güvenliğini sağlamak için NATO'ya gerek sistemsel gerekse iç politikadaki talepler doğrultusunda bağlanmıştır. Ancak antlaşmada yer alan ABD'nin iç sorunlara karşı yardımı konusu, Türkiye'nin aslında iç politikada da güçlü olmadığının bir kabülü anlamına gelmektedir. Bahsedildiği gibi, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren alınan yardımların etkin bir biçimde kullanılamaması ve buna bağlı şekilde gelişen devamlı bir destek talebi, dış politikada ABD'ye karşı büyük bir handikap oluşturmuştur. 300-400 yıllık Türk Dış Politikası geleneğinde belki de ilk defa, 1955-60 döneminde

[250] Çağrı Erhan, a.g.e, s. 570.

DP Hükümeti tarafından Türkiye yalnızca tek ülkeyle ilişkilerini geliştiren ve içişlerine müdahale edilebilecek bir pozisyona getirilmiştir.

3.2.4. Jüpiter Füzeleri Sorunu

SSCB, 4 Ekim 1957'de Sputnik I uydusunu taşıyan roketi uzaya göndermeyi başardı. Yaklaşık bir ay sonra da Sputnik II uydusu yörüngeye yerleştirilmiştir. Sovyetlerin orta ve uzun menzilli balistik füzelere sahip olduğunu gösteren bu gelişmeler, Soğuk Savaş'ın topyekün bir nükleer bir çatışmaya dönüşebileceğinin ilk göstergesiydi.[251]

Amerikalı savunma uzmanlarına göre, SSCB'nin kıtalararası balistik füzelere sahip bulunması, olası bir çatışma halinde ABD topraklarının da doğrudan hedef haline gelmesi anlamını taşımaktaydı. II. Dünya Savaşı'nı kutsal topraklarına tek bir bomba dahi düşmeden kazanan ABD, bu kez yoğun bir tehdit hissetmekteydi. 1954'te NATO'nun kabul ettiği Kitlesel Karşılık Stratejisine göre, Doğu Blokundan gelecek konvansiyonel ya da nükleer bir saldırıya, nükleer silahlarla karşılık verilecekti. Ortaya çıkan yeni durumda ilk vuruş üstünlüğünün önemi artmıştır. ABD başkanı Eisenhower, SSCB'yi bir saldırıdan caydırmak, ve NATO'nun ilk vuruş yeteneğini arttırmak için, üye ülkelere, nükleer başlık taşıyan orta menzilli Jüpiter füzeleri yerleştirilmesini önermiştir.[252]

Aralık 1957'de yapılan NATO zirvesinde, Eisenhower'ın bu önerisi benimsenmiştir. Fakat üyelerin büyük bir kısmı, topraklarına nükleer füzeler yerleştirilmesi halinde Sovyetlerin açık hedefi haline geleceklerinin farkındaydılar. Bu nedenle füzeleri kabul etmek istememekteydiler. Öte yandan Moskova, 1957 sorunundan itibaren NATO üyelerini nükleer füze yerleştirmemeleri konusunda

[251] Rıfat Uçarol, a.g.e., s. 872-876.
[252] Richard Saull, a.g.e., s. 68-75.

uyarmaktaydı.[253] SSCB'nin yoğun karşı propagandasının da etkisiyle sadece üç NATO ülkesi, İngiltere, İtalya ve Türkiye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesini kabul edeceklerini ABD'ye bildirmişlerdir.

Türkiye, Jüpiterleri kabul etmekle, SSCB'nin doğrudan hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Füzelerin menzilinin yeterince uzun olmaması, SSCB'nin önemli askeri merkezlerinin vurulması olasılığını azaltmaktaydı. Oysa Türkiye'dekilerle karşılaştırıldığında Sovyet füzeleri büyük bir üstünlüğe sahiptir. Jüpiter füzeleri, Sovyetleri caydırmaktan çok, kızdırmış ve tahrik etmiştir.

ABD, Jüpiterlerin yerleştirilmesinin Menderes hükümeti tarafından kabul edilmesinden sonra, Türkiye'yi adeta "batırılamaz bir uçak gemisi" olarak görmeye başlamıştır. SSCB'ye sınırı olan iki NATO üyesinden birisi haline gelen Türkiye'nin stratejik önemine daha çok vurgu yapılmaya başlanmıştır. 1960'ların başından itibaren geliştirilecek esnek karşılık stratejisinin temelleri bu dönemde atılmıştır. ABD, toptan bir savaş yerine, sınırlı bir savaşı tercih etmekteydi. Fakat bu sınırlı savaşın geçeceği toprakların Sovyet sınırına en yakın bölgeler olması, Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidini arttırmıştır.

Jüpiterlerin Türkiye'ye yerleştirilmesine ilişkin gizli antlaşma, 25 Ekim 1959'da Paris'te imzalanmış ve teknik işbirliği antlaşması sıfatıyla TBMM onayına sunulmadığı gibi, kamuoyuna da açıklanmamıştır.[254] Antlaşmayla birlikte Türkiye, 15 Jüpiter füzesini topraklarına yerleştirmeyi kabul etmişti ve Türk halkı kendi toprakları üzerinde Amerikan yapımı füzelerin konuşlandırılması faaliyetlerinden hiç haberdar olamamıştır.[255] İngiltere'ye 60 Thor füzesi ve İtalya'ya ise 30 Jüpiter füzesi yerleştirilecektir. Füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi 1960 sonunda tamamlanmıştır. Gelişmiş teknik donanımların montajı ve Türk askeri personelin eğitimi geciktiği için

[253] Alexander De Conde, *A History of American Foreign Policy*, Charles Scribner's Sons, New York 1971, s. 124-138.
[254] Füsun Türkmen, a.g.e. s.90.
[255] Nasuh Uslu, a.g.e., s.126.

füzeler, ancak Temmuz 1962'de kullanıma hazır hale gelmiştir. Füzeler, 1962 sonbaharında Soğuk Savaş'ın en büyük krizlerinden birisinin (Küba Füze Krizi) yaşanmasının da temel nedenlerinden biri olmuştur.

3.2.5. U-2 Olayı ve Türkiye

1960 Mayıs ayında İncirlik'den havalanan bir Amerikan U-2 casus uçağının SSCB tarafından düşürülmesi, Soğuk Savaş'da yeni bir buhrana yol açmıştır. ABD Sputnik'in uzaya fırlatılması karşısında Jüpiter füzelerinin NATO ülkelerine yerleştirilmesiyle yetinmemiştir. Sovyetlerin sürpriz bir nükleer saldırısına etkin biçimde karşı koyulabilmesi için, SSCB'nin elinde bulundurduğu gücün niteliği ve büyüklüğü hakkında eksiksiz bir bilgiye sahip olunması gerekmekteydi. Bu nedenle ABD, 1956'dan sonra Sovyet topraklarının ayrıntılı haritalarını çıkartmaya başlamıştır. Sovyet topraklarındaki hedeflerin saptanmasında radarların yanı sıra, yeni geliştirilen U-2 casus uçakları da büyük rol oynamıştr. 6090 km menzile sahip bu uçakalar 21,212 metre yükseklikten uçarken, son derece güçlü kameraları sayesinde gayet net fotoğraf çekebilmekteydi. 1 Mayıs 1960'da, Adana'daki İncirlik üssünden havalanan bir U-2 uçağı, Pakistan'ın Peşaver kenti üzerinden Sovyet hava sahasına girip istihbarat çalışmalarını sürdürürken alçalmak zorunda kalınca Sovyetler tarafından düşürülmüştür. Önce kendilerine ait bir meteorolojik araştırma uçağının, 1 Mayıs günü İncirlik'ten havalandıktan sonra kaybolduğunu ve uçağın düşmüş olabileceğini bildiren ABD, U-2 pilotu Gary Powers'ın sağ ele geçirildiğini öğrenince, uçağın istihbarat amaçlı bir casus aracı olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır.[256]

Söz konusu olan bu uçağın İncirlik'ten uçurulması, ister istemez Türkiye'nin bu soruna dahil olmasına ve SSCB ile ilişkilerde kısa süreli bir bunalım yaşanmasına sebep olmuştur. SSCB'den yapılan resmi açıklamalarda, ABD'nin yanısıra uçuşların

[256] Alexander De Conde, a.g.e., s. 165-169.

yapılmasına izin veren ülkeler de ağır bir dille eleştirilmiştir. Sovyetler Birliği Hükümet Başkanı Nikita Kruşçev, 5 Mayıs 1960'da yaptığı açıklamada, hükümetin ABD uçaklarının faaliyetine izin veren ülkelere uyarıda bulunacağını belirtmiştir.[257] Ayrıca, herhangi bir saldırıya karşı güdümlü füzelerle karşılık verileceğini, saldırıda kullanılan üslerin öncelikli hedef olacağını vurgulamıştır. Bu sözler Türkiye'ye karşı açık bir tehdit niteliği taşımaktaydı. Türk Dışişleri Bakanlığı ise, bu tehdit karşısında 8 Mayıs 1960'da bir açıklama yapmıştır. *"(...) Türkiye hükümeti tarafından hiçbir Amerikan uçağına Sovyet arazisi üzerinde gözlem veya diğer bir amaçla uçuş izni (...)" verilmediği ifade edilerek, "(...) böyle bir uçağın Türk sınırını aşarak Sovyet Rusya'ya geçmediğinin (...)" bilindiği, nitekim "(...) Türkiye'nin kendi hava sahası dışında ancak kendi uçaklarından sorumlu (...)" olacağının vurgulandığı açıklamada, "(...) daha önce kendi üzerinden geçmiş olsa bile, bu geçiş nedeniyle Türkiye hiçbir şekilde suçlanamaz (...)"denilmekteydi*. [258]

ABD'nin uçuşun casus amaçlı olduğunu kabul etmesi ve Türk Dışişleri'nin yukarıdaki açıklamasından sonra, Sovyet makamları Türkiye'yi hedef alan yeni açıklamalar yapmaktan kaçınmışlardır. Bunalım ABD ile SSCB arasında bir süre daha devam etmiştir. ABD'nin Türkiye üzerinden yönlendirdiği, SSCB'yi hedef almış denetim dışı faaliyetler nedeniyle, Türkiye ile SSCB arasında U-2 krizine benzer gerginlikler, 1962'de ve 1965'de tekrar yaşanmıştır. Nitekim Türkiye 1965 yılında, ABD'den bu tür eylemlere son vermesini resmi olarak istemiştir. Sonuç olarak denilebilir ki, çalışmada incelenen 1950-1960 döneminin son zamanlarında patlak veren bu kriz, hükümet tarafından serinkanlı bir biçimde yönetilmiş, SSCB'den gelen tehditler karşısında ABD'nin garantörlüğü etkili bir biçimde kullanılmış ve Türkiye'nin uluslararası hukuktan da faydalanarak haklı olduğu noktalar net bir biçimde ortaya konmuştur.

---

[257] Hüseyin Bağcı, a.g.e., s. 154.
[258] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 261-262.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan çift kutuplu dünya düzeninde bütün devletler büyük güvenlik tehlikeleri atlatmış, dünya devamlı bir tehdit altında yaşamak durumunda kalmıştır. Türkiye de bu buhranı derinden hissetmiş, hatta jeopolitik konumunun kendisine devamlı avantaj sağladığı öne sürülse bile, son derece dikkatli politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Öte yandan, 1945'den itibaren dünya sahnesinde bir süper güç olarak yerini alan ABD, daha önceki izolasyon politikalarından vazgeçmek durumunda kalmış, diğer kıtalardaki müttefiklerine yönelik tehditleri de kendi güvenlik anlayışı çerçevesinde değerlendirmiştir. Böyle bir kırılma anına denk gelen 1950-1960 yılları periyodu, Türkiye'de ilk defa farklı bir siyasi görüşten gelen hükümetlerle yönetilmiştir. Demokrat Parti, artısı ve eksisi ile bu dönemi atlatmış, Türkiye geleneksel dengeleme politikalarını sürdürmeye devam etmiştir.

Bu çalışma bu dönemdeki politikaların artı ve eksilerini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Temel argüman, Demokrat Parti'nin fazlası ile ABD eksenine girdiği yönündedir. Bu dönemde Türk Dış Politikası'nda çeşitlilik sağlanamamıştır. İki kutuplu dünya düzeninde Türkiye için dış politika seçeneklerini üretmek pek mümkün gözükmese de, savaş sonrası dağıtılan yardımların pek etkili kullanılamaması Türkiye'yi kendi kendine yeten bir ülke olmaktan uzakta tutmuş ve ABD bağımlılığı giderek artmıştır. Bu argümanın ortaya konulması için çalışmada gerek tarihsel olarak dış politika yapım süreçleri gerekse spesifik olaylar irdelenmiştir.

Çalışmanın amacı Türkiye için dış politika yapımının ne kadar zor olduğunu ve seçeneklerin daraltılması halinde devamlı fayda kaybına uğranılacağını göstermektir. Nitekim, ABD ilişkilerinde yardımlara karşın öne sürülen koşullar, özellikle de Türk ekonomisine kaldıramayacağı yükleri getirmiştir. Türkiye,

emperyalizme karşı savaşarak kurulmuş bir ülke olup, getirdiği tarihsel birikimler nedeniyle devamlı kapitalizme görece karşı durmuştur. Ancak doğu ile batının arasında bu denli sıkışmış bir ülkenin fırsatları değerlendirememe gibi bir lüksü olmaması gerekirken, aksine bu fırsatlar pek de faydalı kullanılamamaktadır.

Çalışma, genel hatları ile kronojik sıraya bağlı kalarak ilerlemiştir. Yalnız, dış politika gelenek ve kuramları analiz edilirken uygun örnekler kullanılmış, dolayısıyla da yer yer kronojik sıra tam anlamı ile izlenmemiştir. Kabul edilmelidir ki, dış politika çok boyutlu bir kavramdır ve bu boyutların her birisi ilişkileri tam anlamı ile irdelemek açısından dikkate alınmalıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı blokuna entegrasyon süreci ABD ekseninde analiz edilmiştir. Bu analiz 1945-1953 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmanın kapsamı dışında kalan 1945-1950 dönemi, 1950-1960 yılları için oluşan dünya konjonktürünü ortaya koymak açısından önemlidir. Nitekim dünya 1945-1953 yıllarında yeni bir savaş düzenine girmiştir. Bu bağlamda ilk olarak geleneksel Türk Dış Politikası'nın özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Türk Dış Politikası birçok bağımlı ve bağımsız değişkeni hesaba katmak durumunda olan, jeopolitik konumunun getirdiği avantajları maksimum düzeyde kullanan, ancak bu jeopolitiğin getirdiği yükümlülükleri kaynak kısıtları nedeniyle başka devletlere karşı kendisini dengeleyerek cevap vermek durumunda kalan, bunun yanı sıra dünyada hakim olan mevcut düzene karşı çıkan değil, o düzene ayak uydurabilen ve yüzünü Batıya dönmüş bir özellik arz eder. Öte yandan ABD dış politikası, liberal ve demokrat değerlere bağlı olan, 1945 yılı itibari ile yaşadığı dönüşüm sonrası dünyada liberalizmin savunucusu konumuna yükselen, serbest piyasanın hakim olduğu, lobi gücünün dış politika yapımına etki edebildiği, yine 1945 yılı dönüşümü ile beraber diğer ülkelere müdahale eden bir dış politika yapımıdır. Her iki dış politika geleneğinin açıklanmasında temel amaçlar bulunmaktadır. Birincisi, Demokrat Parti'nin Türk Dış Politikası geleneğinde neyi değiştirdiğini bulmak, ikincisi ise Demokrat Parti döneminin ABD ile ilişkilerinde karşısına çıkan sistemin aslında yeni

bir devlet türü olduğunu ortaya koymaktır. Bunların yanında, II. Dünya Savaşı sonrası Uluslararası İlişkiler'de yaşanan temel dönüşümü açıklamak gerekmektedir. Bunun için savaş sonrası dünyadaki genel durum da analiz edilmiştir. Bu analizde yapısal konjonktürün devletleri nasıl kutuplaşmaya ittiği gösterilmiştir. Bu durum, Demokrat Parti'nin dışardan bakıldığında aslında pek de bir seçeneğinin olmadığını göstermektedir. Ancak denildiği gibi, salt ülke dışı analiz, dış politikayı anlamakta büyük bir eksikliğe neden olmaktadır. Bu durumu ifade etmek için, yine ilk bölümde, savaş sonrası Türk Dış Politikası'nın görünümü özetlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1950-1955 dönemi Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir. Bu incelemede iki temel alt başlık bulunmaktadır. Birincisi, Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecidir. İkincisi ise, Türkiye-ABD arasında yapılan ikili antlaşmalardır. Birinci kısımda Türkiye'nin o dönemde izlediği ve görece başarılı olduğu NATO'ya üyelik süreci analiz edilmiştir. Kore Savaşı'na dahil olunması ve bunun NATO'ya girerken diplomatik bir araç olarak kullanılması, Türk Dış Politikası'nda dünya siyasetini yakından takip etmenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye, NATO üyeliği ile, özellikle de Boğazları devamlı tehdit eden SSCB'ye karşı büyük bir caydırıcılık elde etmiştir. Buna karşın, bu dönemde ABD ile yapılan bazı ikili antlaşmalar, ülke kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş ve Amerikalılara haddinden fazla yetki ve taviz verildiği konusunda sert eleştiriler görülmüştür.

ABD'nin özellikle ikili antlaşmalarda verdiği yardımlar ve bunun karşılığında elde ettiği askeri ve ekonomik imtiyazlar bir hayli fazladır. Ancak, verilen tavizlere bakıldığında, Türkiye ilk defa bir devlete kendi sınırları içerisinde bu denli fazla imtiyazlar vermeye başlamış, bunun karşılığında da maksimum beş yılı kapsayabilecek yardım paketleri alabilmiştir. Bu durumu daha tartışmalı kılan ise, 1955-1960 yılları arasında Türkiye'nin hala yardım için tavizler veriyor olmasıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümü tam da bu noktada çıkan anlaşmazlıklar ile başlamaktadır. İkili ilişkilerde doğan sorunlar, ülke muhalefetince şiddetli bir biçimde dile getirilmiştir. Demokrat Parti yönetimi, ABD her defasında verilen desteğin koşullarını ağırlaştırsa dahi, yardım talebinde bulunmaktan geri durmamıştır. Daha önce alınan yardımların etkili ve yaratıcı bir biçimde kullanılamaması, Türkiye'yi yeni yardımlar talep etmeye itmiştir. ABD'nin IMF aracılığı ile telkin ettiği koşullu yardımlar ise Türk Ekonomisi'ni bir hayli zorlamış, dış politika yapımı geçmişte başarılamayan ekonomik kalkınmanın azizliğine uğramıştır. Yine de bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerini pekiştiren ABD'nin Ortadoğu'daki stratejileri olmuştur. ABD, Ortadoğu'da artan Sovyet etkisini kırmak istemiş, bu bağlamda Türkiye'nin özellikle de yardımlar konusundaki isteklerini geri çevirmemiş, ancak yine de Ortadoğu'da umduğu başarıyı bulamamıştır. Buna ek olarak, ABD için Türkiye gibi bir müttefiki yanında bulundurmanın bedeli yardımlar ise, bu durum Türkiye için direk olarak SSCB tehdidini üzerinde hissetmek anlamına gelmekteydi. Jupiter Füzeleri ve U-2 Casus Uçağı olaylarında Türkiye konuya dolaylı dahil olsa da, ABD yüzünden direkt şekilde SSCB tehditlerine maruz kalmıştır.

Tablo 4: Demokrat Parti ile ABD Yakınlaşmasının Sonuçları

AVANTAJ	DEZAVANTAJ
DP hükümeti, 1951 yılında Türkiye'nin Kore Savaşı'nda Birleşmiş Milletler kuvvetlerine Türk tugayı ile katılmasına karar vermiştir. Kore Savaşı'nın sağladığı avantajla ABD'nin desteğini almıştır. Bu durum, Türkiye'nin NATO'ya girmesi için yeni bir ortam oluşturmuştur.	Hükümet konu ile ilgili olarak muhalefeti bilgilendirmemiştir. Anayasaya aykırı bir şekilde alınan bu karar, kendisine sınırı olmayan ve kendisine doğrudan tehdit oluşturmayan bir ülkeye savaş açmıştır. Savaş sonunda Türk kuvvetleri 1200 kayıp vermiştir.

AVANTAJ	DEZAVANTAJ
Türkiye 1952'de NATO'ya tam üye olarak kabul edilmiştir.	Türkiye'nin Dışişleri ve Savunma politikaları NATO'nun ortak savunma planı çerçevesinde işleyecektir.NATO bağlılığı, askeri işbirliğini sıkılaştıran özel ikili antlaşmalardan, ekonomik ve askeri yardımın daha yaygın bir biçimde Türkiye'ye aktarılmasına kadar, Türkiye'deki Amerikan faaliyetlerinin genişlemesi sonucunu doğurmuştur.
Türkiye NATO üyeliğinin ardından ABD ile ilişkileri ikili antlaşmalar çerçevesinde gelişmiştir. Toplam 54 anlaşma mevcuttur, bunlardan üçü 1950 öncesinde imzalanmış, 31'i Demokrat Parti İktidarı döneminde, 20'si ise 1960'tan sonra imzalanmışlardır.	Ancak bu antlaşmaların pek çoğu Meclis tarafından onaylanmamıştır, sadece Dışişleri Bakanlığı ya da ilgili askeri makamlar tarafından onaylanmıştır. Bu antlaşmalara göre ABD, Türkiye'de askeri üs kurma hakkını elde etmiştir. Ayrıca Amerikan askerlerine fazla imtiyazlar tanınmıştır. Muhalefet bu konudan dolayı hükümeti ülkenin milli güvenliği ve hakimiyetini ihlal ettiği gerekçesiyle suçlamıştır.
Türkiye, ABD önderliğinde Akdeniz Paktı, Balkan Paktı ve Bağdat Paktı olmak üzere bölge güvenliğini sağlamaya yönelik ittifaklar kurmuştur.	DP hükümeti "Batı'dan daha fazla Batıcı" olmakla suçlanmıştır. Bunun anlamı ise Türk Dış politikası tamamen Batı'ya, bilhassa da Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu politikasına endekslenmiş olmasıdır. Bu girişimler Türkiye'nin güvenliğine ekstra hiçbir yarar getirmediği gibi Paktın dışında kalan diğer bölge ülkelerinin de tepkisini çekmiştir. Bu durumun uzun vadede Türk dış politikasına olumsuz etkileri olmuştur.

AVANTAJ	DEZAVANTAJ
ABD, Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 milyon dolar yardım yapılmıştır. 1953-1959 döneminde ABD'den toplam 592.400.000 dolar ekonomik yardım alınmıştır.	Alınan yardımlar Türkiye'nin dış borçlanmasını giderek arttırmıştır. ABD ve IMF den aldığı krediler ile ekonomik bağımsızlığına gölge düşürmüştür. Alınan borçların geri ödenememesi ve dış ticaret açığının çok artması nedeniyle, 1958 yılından itibaren Türkiye ekonomisi zorluklar yaşamaya başlamıştır. Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranlı devalüasyonu yapılmış, dolar 2 liradan 9 liraya çıkarılmıştır.
ABD'nin Ortadoğu'daki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç artmıştır. 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirilmiştir. Türkiye'ye verilen Amerikan askeri yardımları arttırılmıştır.	Türkiye ilk kez topraklarındaki Amerikan üslerine NATO amaçları dışında, Ortadoğu olaylarına müdahale etmek için izin vermiştir. Bu çerçevede 1958'de Lübnan ve Ürdün olaylarına müdahale edilirken İncirlik üssünden yararlanılmış, bu durum ileriki yıllarda çeşitli sıkıntılar doğurmuştur.
ABD-Türkiye arasında yapılan ikili antlaşmalarla, yabancı yatırım teşvik edilmiştir.	Amerika'ya fazla imtiyazlar tanınmış böylece Türkiye, ABD'nin müdahalesine açık hale gelmiştir.
Türkiye'ye 15 Jüpiter füzesinin yerleştirilmesi hakkındaki antlaşma 1959'da Eisenhower ve Menderes hükümetleri arasında imzalanmıştır. Soğuk Savaş'ın silahlanma yarışıyla yükseldiği bir dönemde Türkiye nükleer savunma sistemine sahip olmuştur.	Türkiye, Jüpiterleri kabul etmekle, SSCB'nin doğrudan hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Füzeler, Soğuk Savaş'ın en büyük krizlerinden birisinin (Küba Füze Krizi) yaşanmasının da temel nedenlerinden biri olmuştur. ABD'nin SSCB ile çekişmesinden kaynaklı Jüpiter Füzeleri sorunu Türkiye'yi direkt olarak etkilemiş; Türkiye, ABD ile yakın olmanın bedelini Jüpiter Füzeleri sorunu süresince kendi güvenliğine açık bir tehditi hissederek ödemiştir.

AVANTAJ	DEZAVANTAJ
Lüks tüketim ürünleri ve Amerikan kültürel tüketim ürünleri Türkiye'ye ithal edilmiştir.	Kültürel tüketim ürünleri (Coca Cola, Bluejean, Hollywood filmleri) ve basın yoluyla "Amerikan tarzı" yeni hayat biçimleri Türk toplumuna sunulmuştur. Türk kamuoyunda ABD'ye karşı büyük bir ilgi ve hayranlık yaşanmıştır.

Kaynak: Yazarın kendisi.

Özet olarak Türkiye ABD ile ilişkilerinden görece zararlı çıkmış, bu durum 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti ile daha da görünür hale gelmiştir. ABD'nin maddi yardımlarına karşı elde ettiği askeri ve ekonomik imtiyazlar, Türkiye'nin bu yardımlara muhtaç olması sebebi ile haddinden fazla olmuştur. Dolayısıyla bir dış politika yapımında ülkenin kendi kendine yeterliliği, kaynaklarını etkili bir biçimde kullanması ve buna uygun yönetim stratejileri geliştirmesinin ne kadar önemli olduğu net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yine görüldüğü gibi, bir dış politika yapımı salt uluslararası ilişkiler bağlamında analiz edilmemekte, iki ülke arası ilişkilere bakarken siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel öğeler de göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomik ilişkiler 1950'lerde Türk-Amerikan ilişkilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Truman Doktrini'yle ABD Türkiye'ye ekonomik yardım sağlamaya başladığı andan itibaren bazı Türk politikacı ve yazarlar Türkiye'nin Amerikalılar tarafından kendi çıkarları için kullanabileceği, yani sömürülebileceği yolunda endişelerini ifade etmişlerdir. 1947 Yardım Antlaşması'na konan bazı maddeler bu endişeleri daha da kuvvetlendirmiştir. Bu maddelerden çıkan sonuç; Türkiye'nin ABD'den elde ettiği yardımı yalnızca Amerikalıların istediği şekilde kullanabileceği, Amerikan yetkilileri yardım sağlamayı, Türkiye'nin ekonomisini liberalleştirmesi ve serbest piyasa ekonomisi uygulaması şartlarına bağlamaktaydı. Amerikan istekleri doğrultusunda Türk yetkililer özel sektörü desteklemiş ve yabancı yatırımı teşvik etmiştir. Türkiye kendi

politik ve ekonomik amaçlarına ulaşmak için ihtiyaç duyduğu yardımlar için bağımsızlığından taviz vermek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin Amerika'dan askeri ve ekonomik yardım beklemesi ve Batı'yla bütünleşme yolundaki genel politikası Türk liderlerin ABD'nin Ortadoğu'nun savunmasıyla ilgili projelerine destek vermelerinin en önemli nedenleri olmuştur. NATO ittifakına dahil olmak ve bu ittifak içinde batılı devletlerle ortaklar olarak eşit savunma ilişkileri kurma isteği Menderes hükümetinin Ortadoğu politikasını belirlemiştir.

1950'lerin başlarında Türk kamuoyunda Amerika'ya karşı duyulan sempati, gerek hükümetin politikaları ve basının etkisi ve gerekse de Amerikan kültür emperyalizminin etkisiyle pekişmiştir. Fakat 1950'lerin sonlarına doğru Türk üslerinin Amerikalılarca gayesi dışında kullanılması, her iki taraftaki görevlilerin yetkilerini aşarak ikili anlaşmalar ve düzenlemeler imzalaması; Türkiye'deki Amerikan personelinin haklarını ve ayrıcalıklarını suistimal etmesi; Kıbrıs'taki Türklerin Rumların şiddetine ve dışlamasına maruz kalmaları karşısında Amerikalıların ilgisiz kalır görünmeleri, etkili bir tedbir almamaları gibi faktörler Türk halkı arasında 1960'larda Amerikan karşıtı duyguların gelişmesinde rol almıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmad, Feroz, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, Royal Insitute of International Affairs, Westview Press, 1977.

Ahmad, Feroz Bedia Tugay, Türkiye'de *Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul 1976.

Akman, Halil, Paylaşılamayan Balkanlar, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2006.

Akşin, Aptülhalat, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri – Ortadoğu Meseleleri*, Kervan Yayınları, İstanbul 1959.

Alkan, Mehmet Öznur, "Soğuk Savaş'ın Toplumsal, Kültürel ve Gündelik Hayatı İnşa Edilirken", *Türkiye'nin 1950'li Yılları,* Derleyen: Kaynar M. K., İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Yayınevi, Ankara 1964.

Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

Ataöv, Türkkaya, *Amerika NATO ve Türkiye*, 2.Baskı, İleri Yayınları, İstanbul 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Derleyen: Nimet Arsan, 2. Baskı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1961.

Athanassopoulou, Ekavi, *Turkey Anglo-American Security Interests 1945-1952,* Franks Cass Press, Londra 1999.

Bağcı, Hüseyin, *Demokrat Partinin Dış Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara 1990.

Behramoğlu, Namık, *Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri,* Yar Yayınları, İstanbul 1974.

Bilge, A. Suat "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.Baskı, Derleyen:Mehmet GönlüboL-Cem Sar, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.

Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, 2.Basım, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

De Conde, Alexander, *A History of American Foreign Policy,* Charles Scribner's Sons, New York 1971.

De Tocqueville, Alexis, Amerika'da Demokrasi, Çev. İhsan Sezal ve Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara 2001.

Erhan, Çağrı, "ABD Ve NATO'yla İlişkiler",Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Derleyen: Baskın Oran, İletişim, İstanbul 2005.

Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi,* Ankara, 1968.

Fırat Melek, Kürkçüoğlu, Ömer, "Ortadoğu'yla Olan İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* Derleyen:Baskın Oran, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Frankel, Joseph, *National Interest*, London, Pall Mall Press, 1970.

Gaddis, John Lewis, *Strategies of Containment*, Oxford University Press, Oxford 1982.

Gerger, Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği*, İstanbul, Belge Yayınları, 1998.

Gönlübol, Mehmet, *"NATO, USA and Turkey", Turkey's Foreign Policy in Transition 1950–1974*, Derleyen: Kemal H. Karpat, Leiden: E.J.Brill, 1975.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, London, Frank Cass, 2000.

Hook, Steven W.-Spainer, John, *Amerikan Dış Politikası*, Çev. Özge Zihinoğlu, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014.

Iriye, Akira, *The Globalization of America 1913-1945*, Cambridge University Press, New York 1993.

Kautsky, John, *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*,Wiley, New York 1962.

Kegley Jr., Charles W.-Eugene R. Wittkopf, *American Foreign Policy: Pattern and Process*, 4.Basım St. Martin's Press, New York 1991.

Kissinger, Henry, Diplomasi, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, 2000.

Kongar, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

LaFaber, Walter, "The US Rise to the World Power 1776-1945", *US Foreign Policy*, Derleyen: Michael Cox ve Doug Stokes, 2. Basım, Oxford University Press,

Oxford 2014.

Lowe, Norman, *Mastering Modern World History*, 1. Basım, Macmillan Yayınları, 1982.

Mantran, Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 3. Basım, Çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul 1999.

Türkmen, Füsun, Kırılgan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Oran, Baskın, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), İletişim Yayınevi, Sena Ofset, İstanbul 2001.

Oran, Baskın, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi**"**, *Türk Dış Politikası,* Derleyen: Baskın Oran, 18. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Sander, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965),* Ankara 1969.

Sander, Oral, *Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler,* Konferans Notları, 1990.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 2.Cilt 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2016.

Sander, Oral, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara 2016 .

Sarınay, Yusuf, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi (1930-1952),* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Saull, Richard, *American Foreign Policy During Cold War*, US Foreign Policy, ed. Michael Cox ve Doug Stokes, 2. Basım, Oxford University Press, Oxford 2014.

Schmidt, Brian, *Theories of US Foreign Policy, US Foreign Policy*, ed. Michael Cox ve Doug Stokes, 2. Basım, Oxford University Press, Oxford 2014.

Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu, 1945-1958*, Boyut Yayınları, İstanbul 1997.

Sezgin, Yüksel, *Kore Savaşına Girişimizin Türk Dış Politikasına Etkisi*, Ankara 1995.

Sluglett, Peter, *The Cold War in the Middle East*, International Relations in the Middle East, ed. Louise Fawcett, 3.Basım, Oxford University Press, Oxford 2013.

Soysal, İsmail, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Ana Çizgileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1977.

Swell, Bevan-Lucas, Scott, *Challenging US Foreign Policy*, Palgrave Macmillan Press, Londra 2011.

Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, 3B, Ankara, 1975.

Uçarol, Rıfat; *Siyasi Tarih 1789-2010*, 8.Basım, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Uslu, Nasuh; *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000

Uslu, Nasuh, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016.

Ülman, Haluk; *İkinci Dünya Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947,* AÜSBF, Ankara 1961.

Warner, Geoffrey; *Süveyş Buhranı*, Çev. Ülkü Tamer, 20. Yüzyıl Tarihi, II.Cilt, İstanbul 1970.

Yavuz, Turan, *Satılık Müttefik*, Doğan Yayınları, İstanbul 2000.

Makaleler

Ataç, Kaan Kutlu, "70. Yılında Truman Doktirni: Türkiye ve Soğuk Savaş", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt:8, Sayı:1, 2016.

Ataöv, Türkkaya **"**Marshall Plânından NATO'nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp", *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, 1968.

Aktaş**,** Özgür, **"**Demokrat Parti Dönemi Sovyetler Birliği ve ABD İle İlişkilerin Cumhuriyet Tarihi Ders Kitaplarına Yansıması", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Gazi Üniversitesi, Cilt:29, Sayı:3, Ankara.

Aydın, Mustafa, "Foreign Policy Formation and the Interaction between Domestic and International Environmental"**,** *A Study of Change in Turkish Foreign Policy***,** 1994.

Beriş,Yakup- Aslı Gürkan, "Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler", *TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu*, Washington Office 2002.

Bulut, Sedef, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları:I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:41, 2008.

Chase, Robert S. -Emily B. Hill, "Pivotal States and US Strategy", *Foreign Affairs*, Cilt:75, 1996.

Çağrı, Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Plânı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt:51, Sayı: 1, Ankara 1996.

Çelen, Orhan, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine Göre Rüçhanlı Yargı Yetkisi, *Askeri Adalet Dergisi*, Sayı:92, 1995.

Documents on American History, Henry Steele Commager, *Appleton- Century-Crofts*, Inc., New York 1949.

Feridun Cemal, Erkin, "Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türkiye'nin

NATO'ya Girişi", *Türkiye ve NATO, Türk Atlantik Antlaşma Derneği Yayınları*, Sayı: l, Ankara 1948.

Ertem, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilrinde Truman Doktrini ve Marshall Plânı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:21, 2009.

Gönlübol, Mehmet -Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965),* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1969.

Güler, Yavuz, "II.Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri(1945-1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Fakültesi*, Cilt:5, Sayı:2, 2004.

Harris, George, "Troubled Alliance: Turkish-American Relations in Historical Perspective 1945-1971", *American Enterprize Institute*, New York, 1972.
İkiz, Ahmet Salih, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:37, 2016.

Jordaan, Eduard, "The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers." *Politikon: South African Journal of Political Studies, Cilt:*30, Sayı:1 2003.

Küçükkülahlı, Sibel, "İktisadi Gelişmenin Gündelik Hayata Etkileri: Demokrat Parti Dönemi İstanbul Örneği". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 18 Sayı: 33, 2017.

LaFaber, Walter, "The US Rise to the World Power 1776-1945", *US Foreign Policy*, Derleyen: Michael Cox ve Doug Stokes, 2. Basım, Oxford University Press, Oxford 2014.

Malkoç, Eminalp,"Türk Basınında Truman Doktirni ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi,* Cilt:5, Sayı: 9, 2006.

NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, *NATO El Kitabı*, Brüksel, 1995.

Özkaya, Olcay Duman-Haktan Birsel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cilt:1, Sayı:1, 2012.

Sancaktar, Caner, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, Cilt:2, Sayı:5, 2011.

Stone, David R., "The Balkan Pact And American Policy", *East European Quarterly*, Sayı:3, 1994.

Sümer, Gültekin, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:19, 2008.

Taşhan, Ali-Seyfi Taşhan, "Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance", *Foreign Policy Institute,* 1987.

Ülman, Haluk, "NATO ve Türkiye", *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 22, 1967.

Üstün, Senem, "Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid", *Turkish Yearbook of International Relations*, Sayı: 27, 1997.

İnternet Kaynakları

Bill of Rihgts of the United States of America, *http://www.billofrightsinstitute .org/founding-documents/bill-of-rights/*,(23.03.2017).

Eşel, Gökhan, "Demokrat parti Dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası", *http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/eel_ gkhan%20145-162.pdf,* (12.05.2017).

History, "Soviets explode atomic bomb", *http://www.history.com/this-day-in-history/soviets-explode-atomic-bomb,* (12.08.2016).

History, "President Truman receives NSC-68", *http://www.history.com/this-day-in history/presi dent-truman-receives-nsc-68,* (12.08.2016).

NATO, "What is NATO, Act", *http://www.nato.int/nato-welcome/index.html,* (30 .10.2016).

NATO, "Committees", *http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49174.htm,* ,(31. 10.2016).

NATO, "Topics and Articles", *http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110 496 .htm*,(31.10.2016).

Oğur, Yıldıray, "Bir zamanlar Ankara'daki Amerika.." *Türkiye Gazetesi*, *http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildiray-ogur/589831.aspx*,(31.10.2016).

Pact of Mutual Cooperation Between the Kingdom of Iraq, the Republic of Turkey, the United Kingdom, the Dominion of Pakistan, and the Kingdom of Iran (Baghdad Pact), *http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp*, (20.10.2016).

Yılmaz, Şuhnaz, "Middle Powers and Regional Powers", *http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0222.xml#obo-9780199743292-0222-bibItem-0005*,(18.02.2017).

Uluslararası Politika Akademisi, *http://politikaakademisi.org/2017/02/16/prof-dr-baskin-orana-gore-turk-dis-politikasinin-kuramsal-cercevesi-ve-obd-kavrami/*, (15.01.2017).

Ünsal, Mehmet, "Truman Doktirini ve Marshall Plânı", *http://www.akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/2064-cumhuriyet-tarihiaratrmalar/tcumhuriyetitarihi/28853-truman-doktrn-ve-marshall-plani.html*,(20.04.2016).

Gazeteler

Esmer, Ahmet Şükrü. "Uyduluk Siyasetine Son", *Milliyet*, 24 Aralık 1965.

Güresin, Ecvet, "Durum:Gromiko'nun Ziyareti", *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1965.